

Resultatdialog 2022

Kortfattade resultat från forskning
finansierad av Vetenskapsrådets
utbildningsvetenskapliga kommitté

Resultatdialog 2022

Kortfattade resultat från forskning finansierad av
Vetenskapsrådets utbildningsvetenskapliga
kommitté

VR2211
ISBN 978-91-88943-72-9

Swedish Research Council
Vetenskapsrådet
Box 1035
SE-101 38 Stockholm, Sweden

Innehåll

Resultatdialog 2022	2
Kortfattade resultat från forskning finansierad av Vetenskapsrådets utbildningsvetenskapliga kommitté	2
Innehåll	3
Förord	7
Preface	9
Förskoleklassen i en brytningstid	11
Bakgrund.....	11
Syfte.....	11
Resultat	12
Vetenskapligt bidrag och samhällsrelevans	14
Referenser.....	14
Publikationer från projektet (även refererade ovan)	15
Möten mellan historia och moralisk reflektion: Teoretiska och empiriska skärningspunkter mellan historiemedvetande och moraliskt medvetande ur ett historiedidaktiskt perspektiv	16
Bakgrund.....	16
Syfte och frågeställningar	17
Resultat	17
Vetenskapligt bidrag och samhällsrelevans	19
Referenser.....	19
Publikationer från projektet	20
Svensk högre utbildning: finansiering, organisering, rekrytering, utfall 1950–2020	22
Presentation.....	22
Bakgrund.....	22
Metod och frågeställning	23
Resultat	23
Sammanfattning.....	25
Referenser.....	25
Skolinspektionen och implementeringen av folkskolan i Sverige, 1861–1930	27
Bakgrund.....	27
Syfte och frågeställningar	27
Resultat	28
Vetenskapligt bidrag och samhällsrelevans	30
Publikationer från projektet	31
Skolprestationer i årskurs 3 och 6 – vad är relationen till barns engagemang i förskolans aktiviteter?	32
Bakgrund.....	32
Frågeställningar och metod.....	32
Resultat	33

Vetenskapligt bidrag och relevans	34
Referenser	34
Betydelsen av lärarkompetens för elevers skolprestationer: Effektiv och rättvis undervisning i svenska och matematik	35
Bakgrund.....	35
Syfte och frågeställningar	35
Resultat	36
Vetenskapligt bidrag och samhällsrelevans	38
Referenser	38
Delar eller helhet: en studie av olika modeller för betygsättning	40
Bakgrund och syfte	40
Genomförande och resultat	41
Vetenskapligt bidrag och samhällsrelevans	42
Referenser	42
Det första valet: förskolans expansion, marknadsisering och ökade betydelse i familjers utbildningsstrategier	44
Bakgrund.....	44
Syfte och frågeställningar	45
Resultat	45
Vetenskapligt bidrag och samhällsrelevans	46
Referenser	47
Skrivande som näring för demokratin.....	49
Bakgrund.....	49
Syfte och frågeställningar	49
Resultat	50
Vetenskapligt bidrag och samhällsrelevans	52
Referenser	53
Publikationer från projektet	53
Forskning om undervisning – systematisk kartläggning och analys av forskningslandskap	56
Bakgrund.....	56
Syften och frågeställningar	57
Resultat	58
Vetenskapligt bidrag och samhällsrelevans	59
Publikationer från projektet	60
Partiskolningens didaktik	62
Bakgrund.....	62
Syfte och frågeställningar	62
Resultat	63
Vetenskapligt bidrag och samhällsrelevans	65
Referenser	66
I fotspåren av motståndskraftiga unga: lyckade utbildningsvägar och inträdet i högre utbildning	67
Bakgrund.....	67
Syfte och forskningsfrågor.....	68

Resultat	68
Vetenskapligt bidrag och samhällsrelevans	69
Referenser	70
Internationella jämförelser och reformering av utbildning i välfärdsstaten	72
Bakgrund.....	72
Syfte och frågeställningar	73
Vetenskapligt bidrag och samhällsrelevans	75
Referenser utanför agora-projektet	76
Utvalda publikationer inom agora-projektet.....	76
Lärare i gränslandet mellan folkskola, läroverk och enhetsskola.....	79
Bakgrund.....	79
Syfte och frågeställningar	80
Resultat	80
Vetenskapligt bidrag och samhällsrelevans.....	83
Referenser	83
Utvecklas förmågan att undervisa genom träning i en virtuell praktik?.....	85
Bakgrund.....	85
Syfte och metod	86
Resultat	86
Vetenskapligt bidrag och samhällsrelevans	88
Referenser	88
Hur svårt kan det va? – En teorigenererande studie om kunskapskrav och lärandeprogression genom utbildningssystemet	90
Bakgrund.....	90
Syfte och mål	91
Resultat	91
En palett av möjligheter.....	92
Vetenskapligt bidrag och samhällsrelevans	93
Referenser	94
Utbildningspolitikens betydelse för elevers välmående: Utbildningsreformer och mental hälsa i ett jämförande perspektiv	95
Bakgrund.....	95
Resultat	96
Vetenskapligt bidrag	98
Publikationer från projektet	98
Undervisningsstrategiers betydelse för elevers kunskapsutveckling	100
Bakgrund.....	100
Syfte och frågeställningar	100
Resultat	101
Vetenskapligt bidrag och samhällsrelevans	103
Publikationer.....	103
Presentationer (urval).....	104
KomLoss – Kommunikationsstödd läs- och skrivundervisning med digitala appar i särskolan.....	106

Bakgrund.....	106
Syfte och frågeställningar	107
Metod.....	107
Resultat	108
Vetenskapligt bidrag och samhällsrelevans	109
Referenser.....	109
Vilken roll spelade politiska beslut? En internationellt jämförande analys av skolväsendens expansion, 1840–1940	112
Bakgrund.....	112
Syfte och frågeställningar	113
Resultat	113
Vetenskapligt bidrag och samhällsrelevans	115
Referenser.....	116
Undervisning om global jämlikhet och rättvisa – ett kritiskt perspektiv ..	118
Bakgrund.....	118
Syfte och frågeställningar	119
Resultat	119
Vetenskapligt bidrag och samhällsrelevans	121
Referenser.....	122

Förord

Inom utbildningsvetenskap studeras lärande, didaktik och ämnesdidaktik, undervisning, sociala och kulturella aspekter på utbildning, utbildningspolitik, utbildningssystem och organisation samt profession. Forskningen bedrivs inom flera olika vetenskapliga discipliner och bidrar till kunskapsutveckling och förstärker den vetenskapliga grunden för utbildning på alla nivåer.

Vetenskapsrådet har en avgörande roll i det svenska forskningssystemet för att garantera forskningens vetenskapliga kvalitet, i termer av såväl finansiering som kontinuitet och kvalitetsvärdering. De fria projektbidragen är den primära bidragsformen där forskare får sina forskningsidéer prövade mot högt ställda kvalitetskrav i nationell konkurrens.

En viktig uppgift för Vetenskapsrådet är att kommunicera och sprida resultaten från den forskning vi finansierar. Ett exempel där Vetenskapsrådet presenterar resultat från forskning inom utbildningsvetenskap är den årliga konferensen Resultatdialog och den antologi där konferensbidragen beskrivs med korta presentationer.

Årets upplaga av konferensen arrangeras i samarbete med Örebro universitet och har temat Forskning för hög utbildningskvalitet. De projekt som presenteras där och i denna antologi visar på den stora spännvidd som utbildningsvetenskaplig forskning rymmer. Under två dagar presenteras resultaten från närmare 20 avslutade projekt som har fått finansiering av Vetenskapsrådet under de senaste fyra till fem åren, de flesta via utlysningar av fria projektbidrag. Sammanlagt involverar de 20 projekten nära 100 forskare från drygt 20 lärosäten. I de flesta projektgrupper samverkar forskare från olika lärosäten, i en del medverkar även forskare från utländska universitet. Vid konferensen presenteras dessutom erfarenheter från 13 forskarskolor som finansierats inom utbildningsvetenskap samt ett flertal lokala projekt vid Örebro universitet.

Varje år startar omkring 30 projekt som finansieras med forskningsbidrag från Vetenskapsrådets utbildningsvetenskapliga kommitté. De flesta är tre till fyra år långa och involverar en grupp med forskare. Drygt 100 projekt och ungefär 375 forskare är aktiva samtidigt.

Vid sidan av Resultatdialog publicerar forskarna sina resultat i vetenskapliga tidskrifter, antologier, avhandlingar, rapportserier och böcker, samt i samband med vetenskapliga konferenser. Denna antologi kan laddas ner från vetenskapsrådet.se – i likhet med tidigare års antologier.

Med Resultatdialog vill Vetenskapsrådet sprida nya forskningsrön så att de får genomslag och genererar kontakter mellan alla dem som är intresserade av utbildningsvetenskaplig forskning.

Stockholm, 10 november 2022

Vibeke Grøver
ordförande

Pernilla Nilsson
huvudsekreterare

Vetenskapsrådets utbildningsvetenskapliga kommitté

Preface

The area of educational sciences studies subjects such as learning, didactics and subject didactics, teaching, social and cultural aspects of education, educational policy, education systems and organisation, as well as profession. Research is carried out within several different scientific disciplines, and contributes to knowledge development and reinforces the scientific basis for education at all levels.

The Swedish Research Council plays a crucial role in the Swedish research system in guaranteeing the scientific quality of research, in terms of funding and continuity and also quality evaluation. Undirected project grants are the primary grant form, where researchers have their research ideas assessed against high quality requirements in national competition.

An important task of the Swedish Research Council is to communicate and spread the results from the research we fund. One example where the Swedish Research Council presents results from research in educational sciences is the annual Resultatdialog conference, and the anthology where the conference contributions are described with short presentations.

This year's conference is arranged in collaboration with Örebro University, and has the theme Research for high educational quality. The projects presented there and in this anthology show the great range of subjects covered by educational sciences. During two days, the results of nearly 20 completed projects are presented, all of which have received funding from the Swedish Research Council during the last four to five years, mostly via calls for undirected project grants. In total, the 20 project involve more than 100 researchers from just over 20 higher education institutions. Researchers from different higher education institutions collaborate in most project teams, and in some of them researchers from foreign universities also take part. Experiences from 13 graduate schools funded within educational sciences are also presented at the conference, as are a number of local projects at Örebro University.

Every year sees the start of around 30 projects funded via research grants from the Swedish Research Council's Committee for Educational Sciences. Most projects last for three to four years, and involve a team of researchers. Just over 100 projects and around 375 researchers are active simultaneously.

Besides Resultatdialog, the researchers publish their results in scientific journals, anthologies, theses, report series and books, and in conjunction with scientific conferences. This anthology can be downloaded from vetenskapsrådet.se, just like the anthologies from previous years.

Through Resultatdialog, the Swedish Research Council wishes to spread new research findings so that they have impact and generate contacts between all who are interested in educational sciences research.

Stockholm, 10 November 2022

Vibeke Grøver
Chair

Pernilla Nilsson
Secretary General

Committee for Educational Sciences, The Swedish Research Council

Förskoleklassen i en brytningstid

Helena Ackesjö, Linnéuniversitetet (projektledare)

Sven Persson, Malmö universitet

Lina Lago, Linköpings universitet

I projektet har syftet varit att vinna kunskap om konsekvenser av förskoleklassens positionsförskjutning i utbildningslandskapet. Delstudierna har fokuserat hur ny policy tas emot, tolkas och implementeras i den pedagogiska praktiken.

Resultaten visar en pågående skolariseringsprocess med både ekonomiska, globala, pedagogiska och demokratiska motiv. Vi ser också att samma reform skapar olika konsekvenser när det lokala reformarbetet sker både i linje med och i motstånd mot ny policy.

Bakgrund

Historiskt har framställningen av det sexåriga barnet förändrats över tid beroende på hur samhället har hanterat frågor om skolplikt, sexåringens skolmognad och skolstart, men också beroende på utbildningens funktion och synen på sexåringen (Ackesjö & Persson, 2020). Den här studien tar avstamp i de senaste årens politiska reformer som omgärdat skolformen och sexåringarna.

När projektet formulerades hade förskoleklassen nyligen fått en egen del i läroplanen med specifika undervisningsmål. Under projekttiden har förskoleklassen blivit obligatorisk och sedan 2019 genomförs obligatoriska kartläggningar av sexåringarna. I utredningen om tioårig grundskola föreslås att skolformen försvinner och skolstarten omorganiserar. Beslut är inte fattat men det går att konstatera att det politiska intresset för skolformen och för tidiga insatser varit stort de senaste åren.

I projektet har ovan beskrivna förändringar benämnts som policyhändelser. De har bidragit till förskoleklassens positionsförskjutning i utbildningssystemet och inneburit nya villkor för barn, lärare och för undervisningen. Projektet bidrar med kunskap om förskjutningarna men också med kunskap om lärare, rektorers och skolhuvudmäns förståelse av skolformens förändrade uppdrag och undervisning.

Syfte

Det övergripande syftet har varit att skapa kunskap om konsekvenser av förskoleklassens positionsförskjutningar. Mer specifikt har vi ställt frågor om hur policy blir pedagogisk praktik, samtidigt som den pedagogiska praktiken formar nya innebörder av policy.

Positionsförskjutningarna har analyserats i policydokument, i undervisningens innehåll och organisering samt i lärarnas och skolhuvudmäns tolkning och meningsskapande när de transformerar policytexter till praktik.

Designen har metodologiskt inspirerats av policyetnografi (Ball & Bowe, 1989; Beach, 1995). Policyhändelser har studerats både genom lärarnas tal om sitt arbete och genom att vi etnografiskt har följt lärarna i deras undervisningspraktik. Den insamlade empirin består av intervjuer med förvaltningspersonal, lärare och rektorer, klassrumsobservationer samt material från två nationella kvantitativa enkätstudier. Projektet har involverat förskoleklasser i sex små och stora skolor i landsort och stad i fem kommuner och två stadsdelar. Den geografiska spridningen bidrar till variation och nyanserade bilder av förskoleklassens positionsförskjutning samt vilka konsekvenser policyförändringarna kan få.

Resultat

Ett övergripande resultat i projektet är att utbildningen i förskoleklass karakteriseras av en pågående process av skolarisering (Ackesjö & Persson, 2019; Ackesjö, Persson & Lago, 2022a), en policyprocess i vilken utbildning för de yngsta barnen karakteriseras av två samtidiga förflyttningar. För det första fjärras förskoleklassen från förskolans historiska tradition att sammanfläta omsorg-lärande-lek i vad som inom en socialpedagogisk tradition karakteriseras som EduCare. För det andra sker ett närmande till grundskolan utifrån kravet att utbildningen ska kvalificera barnet till nästkommande skolform. Det innebär att det är grundskolans krav som anger vilka kunskaper, kompetenser och förmågor som utbildningen i förskoleklass ska ge barnen.

Skolariseringen har motiverats utifrån skilda utgångspunkter och utifrån olika samhälleliga intressen. Den har drivits fram av ekonomiska motiv, med stöd i ekonomisk forskning, som tar fasta på att ett samhälles investeringar i tidiga utbildningsinsatser är ekonomiskt lönsamma på längre sikt (Heckman, 2000; 2006). Skolariseringen drivs också fram av globala motiv som framhåller att de nationella utbildningarnas internationella konkurrenskraft kan öka genom att utbildningarna för de yngre barnen blir mer kunskaps- och lärandeorienterade.

Under lång tid har den politiska uppmärksamheten riktats mot hur utbildningen i de tidiga åren kan motverka social ojämlikhet, öka likvärdigheten och verka för att alla barn är bättre kvalificerade inför skolans krav (Ackesjö & Persson, 2020). Detta identifierar skolariseringen demokratiska motiv. Som en konsekvens av att främst framhålla utbildningens mål att kvalificera för nästkommande utbildningsstadium har skolariseringen även pedagogiska motiv som tar fasta på hur undervisning ska bedrivas för att garantera att barnen får de kunskaper som krävs i den kommande skolgången (Persson, Ackesjö & Lago, 2022).

Skolariseringen identifieras på flera nivåer. Ett förtydligat och mer målstyrt undervisningsuppdrag har inneburit risker för stofffrängsel i förskoleklassen – för att ”hinna med” det innehåll läroplanen föreskriver riskerar det som baseras på barns intresse, nyfikenhet och lek att marginaliseras. Mötet mellan policy (ett nytt omfattande läroplansinnehåll) och praktiken (de relativt få timmar förskoleklassundervisningen förfogar över under ett läsår) skapar dilemman för lärarna och kräver förändring av praktiken (Lago, Ackesjö & Persson, 2018).

Skolariseringsprocessen är kraftfull men i stället för att vara en enhetlig och kontinuerlig process ser vi att skolariseringen möter kritik (Broström, 2017; Moss 2015) och motstånd, tar omvägar och ibland stannar upp för att ge utrymme för andra tolkningar av hur utbildning för barn i skolstartsåldern kan utformas. Det blir tydligt då vi studerar hur förskoleklassens uppdrag formuleras på aktörsnivå (skolledning, rektorer och lärare).

En identifierad risk är att den obligatoriska kartläggningen används för att kontrollera om sexåringarna har de kunskaper som krävs innan man sedan fortsätter med ordinarie undervisning (Persson, Ackesjö & Lago, 2022) i stället för att låta resultatet bidra till förändring och förbättring av undervisningen – något som står i motsats till den politiska intentionen om ökad kvalitet och måluppfyllelse i undervisningen (Ackesjö, Bromander & Persson, 2022).

Samtidigt verkar åtgärdsгарantin ha bidragit till oväntade konsekvenser, exempelvis att kartlägningsarbetet tar tid från ordinarie undervisning och att elever som inte kartläggs får minskad lärarledd undervisning (Ackesjö, 2021a).

Policyförändringarna syns också i olika aktörers positioneringar av förskoleklassen. I rektorers resonemang finns ett spänningsförhållande mellan argument om förskoleklassen som en socialt orienterad skolform och argument om ökad kunskapsorientering. Rektorerna strävar efter att förskoleklassen ska integreras i grundskoleorganisationen – utan att ”bli skola” då förskoleklassens funktion som socialiseringsarena anses viktig att bevara.

Skolhuvudmän å sin sida poängterar hur de nya policyerna har stärkt förskoleklassens kunskapsorientering för ökad måluppfyllelse vilket indikerar en önskvärd positionsförskjutning mot skolan och att tydligare och högre krav kan ställas på skolformen (Ackesjö, Persson & Lago, 2022b).

Lärare å sin sida konstruerar i samtal olika institutionella kulturer i förskoleklassen. Dels en kvalificerande, framåtsyftande och kvalificerande institutionell kultur. Dels en flexibel kultur med anpassad undervisning och dels en särskiljande institutionell kultur som skiljer förskoleklassen från förskola och skola (Lago, Persson & Ackesjö, 2020). Dessa olika kulturer och positioner existerar samtidigt och skapar en nationell mångfald i förskoleklassens organisation och genomförande.

Vetenskapligt bidrag och samhällsrelevans

Projektets resultat visar att det finns en tolkningsbarhet i läroplan och andra styrdokument som lämnar stort utrymme för aktörer att relatera förskoleklassens position till den egna lokala skolkontexten. Därmed positioneras förskoleklassen på olika vis i olika skolor och kommuner. Det finns ingen rak relation mellan ny policy och en förändrad praktik.

I projektet identifieras stora variationer i lärares förutsättningar att genomföra förändringar i relation till ny policy, vilket i sin tur skapar variationer i de förändringar som har möjlighet att äga rum lokalt. Reformerna och ny policy tar sig olika uttryck på statlig, kommunal, lokal skol- och klassrumsnivå och arbetet skiljer sig mellan olika kommuner, skolor och lärare. Samma reform skapar därmed olika konsekvenser då det lokala reformarbetet sker både i linje med och i motstånd mot de olika reformernas interna och externa tryck.

Dagens utbildningspolitiska diskussion om exempelvis en avvecklad förskoleklass, en tioårig grundskola och obligatorisk förskoleundervisning för femåringar, bottnar i argument om att fler tidiga insatser förväntas förbättra kunskapsnivån och öka likvärdigheten i den svenska skolan. Resultaten från vårt projekt visar dock att likvärdig undervisning är svår att uppnå, även om policyn är tvingande. Eftersom ny policy skapar nya variationer är en försiktig slutsats att det krävs andra och mer långsiktiga förändringar och insatser för att öka undervisningens kvalitet och elevernas måluppfyllelse (Ackesjö & Persson, 2021; Ackesjö, Persson & Lago, 2022a).

Referenser

Ball, S.J. & Bowe, R. (1989). When the garment gapes: Policy and ethnography as practices. Paper presenterat på *the Ethnography and education conference, St. Hildas college i Oxford, 9–11 september 1989*.

Beach, D. (1995). *Making sense of the problem of change: an ethnographic study of a teacher education reform*. (Doktorsavhandling). Göteborg: Göteborgs Universitet.

Broström, S. (2017). A dynamic learning concept in early years' education: A possible way to prevent schoolification. *International Journal of Early Years Education, 25(1)*, 3–15.

Heckman, J.J. (2000). *Invest in the very young*. Ounce of Prevention Fund and the University of Chicago Harris School of Public Policy Studies.

Heckman, J.J. (2006). Skill formation and the economics of investing in disadvantaged children. *Science, 312(5782)*, 1900–1902.

Moss, P. (2015). There are alternatives!: Contestation and hope in early childhood education. *Global Studies of Childhood, 5(3)*, 226–238.

Publikationer från projektet (även refererade ovan)

Ackesjö, H. (2021a). Early assessments in the Swedish preschool class – coexisting logics. *Cepra-Sriben nr 27, 2021*, s. 38–49.

Ackesjö, H. (2021b). (Hur) Bidrar mer bedömning till ökat lärande? *Barn: Forskning om barn og barndom i Norden*, 39(1), 83–90.

Ackesjö, H. (2021c). Barns övergångar och lärares samarbete. I Edlund, L. (red). Den röda tråden – om progression och likvärdighet i förskolan (s. 179–191). Lärarförlaget.

Ackesjö, H., Bromander, T. & Persson, S. (2022). Förändra praktiken genom imperativ policy? Lärares förutsättningar för arbetet med kartläggning i förskoleklass. *Utbildning & Demokrati*, 31(1), 51–74.

Ackesjö, H. & Persson, S. (2020). Från den omogna sexåringen till den skolpliktiga förskoleklasseleven – en dokumentanalys av sexåringen i det svenska utbildningslandskapet från 1940-tal till idag. *Barn: Forskning om barn og barndom i Norden*, 38(1), 71–87.

Ackesjö, H. & Persson, S. (2019). The schoolarisation of the preschool class – policy discourses and educational restructuring in Sweden. *Nordic Journal of Studies in Educational Policy*, 5(2), 127–136.

Ackesjö, H. & Persson, S. (2021). Forskningsöversikt till Utredningen om en tioårig grundskola, *SOU 2021:33* (Bilaga 3, s. 579–632).

Ackesjö, H. & Persson, S. (2022). To be or not to be (a school child) – from national to global discourses about the child in the school start age. In S Dockett & B. Perry (eds.) *Evaluating transition to school programs. Learning from research and practice* (27–30). Routledge.

Ackesjö, H., Persson, S. & Lago, L. (2022a). *Utbildning för barn i skolstartsålder*. Malmö: Gleerups.

Ackesjö, H., Persson, S. & Lago, L. (2022b) Rektorers och skolhuvudmäns meningsskapande om förskoleklassens position i utbildningslandskapet. *Utbildning & Lärande* (nummer 2/2022, under utgivning).

Lago, L. (2021) Skärningspunkternas didaktik i förskoleklass. I T. Kroksmark (red.). *Ämnesdidaktik* (s. 195–217). Studentlitteratur.

Lago, L., Ackesjö, H. & Persson, S. (2018). Erkännandets dynamik: Förskoleklasslärares tolkningar av ny läroplanstext. *Educare*, 2018(1), s. 7–25.

Lago, L., Persson, S. & Ackesjö, H. (2020). Förskoleklassens institutionella kulturer. *Utbildning och Demokrati*, 29(1), 85–108.

Persson, S., Ackesjö, H. & Lago, L. (2022). Skolariseringen och mantrat om tidiga insatser i utbildningen. *Pedagogisk forskning i Sverige*, 27(2), 177–189.

Möten mellan historia och moralisk reflektion: Teoretiska och empiriska skärningspunkter mellan historiemedvetande och moraliskt medvetande ur ett historiedidaktiskt perspektiv

Niklas Ammert, Linnéuniversitetet (projektledare)

Silvia Edling, Högskolan i Gävle

Jan Löfström, Åbo universitet

Heather Sharp, University of Newcastle, Australia

Projektet syftar till att fördjupa kunskapen om hur relationen mellan historiemedvetande och moraliskt medvetande kan förstås.

Resultaten ger en bild av vilka sammanhang och begrepp som tidigare forskning har använt. Vi visar också samband mellan uttryck för historiemedvetande och moraliskt medvetande i 15-åriga elevers reflektioner kring värdeladdade frågor.

Bakgrund

Människor möter historia i en rad olika sammanhang genom livet. Under skolgång och utbildning mer koncentrerat och i livet utanför skolan mer kontinuerligt och i mångskiftande situationer. Historia används då vi talar om minnen och upplevelser i det privata, men också i samhällsdebatt, i film och litteratur och i reklam för att nämna några exempel. Historiska perspektiv utgör en fond av referenser som gör det möjligt att tolka, förstå och värdera det som händer.

Vi människor orienterar oss i tid genom att tolka det förflutna, förstå det närvarande och konstruera perspektiv på framtiden. En sådan tankeprocess kan förefalla abstrakt, men utgör grunden i hur vi skapar mening i tillvaron. Tankeprocessen benämns historiemedvetande och har varit ett centralt begrepp i historiedidaktisk forskning sedan 1980-talet (Clark & Peck, 2019; Jensen, 1996).

Historiemedvetandet ges näring och bränsle då större eller oväntade förändringar sker i samhället eller då etiska och moraliska värden utmanas eller åsidosätts (Rüsen, 2001). Det senare ser vi exempel på i det stora intresse som människor visar för förintelsen och för tidigare övergrepp mot ursprungsbefolkningar, för att nämna några exempel.

Hot mot demokratin har liksom värdeladdad historia varit en utgångspunkt för projektet, eftersom demokratiska värden utmanas i samhället i olika delar av världen, inte minst i form av terrorattentat och rörelser på de politiska ytterkanterna som ifrågasätter såväl demokrati som mänskliga värden (Lührmann et al 2018). Dessa utmaningar har eskalerat under projektets gång och den ryska aggressionen mot Ukraina utgör ett tydligt tecken på hur omfattande händelser i världen aktiverar våra behov att förstå.

En andra utgångspunkt är att i många länder har skolan, och inte minst historieämnet, uppgiften att utveckla elevernas demokratiska uppfattningar och svår, värdeladdad historia utgör ofta verktyg för detta (Foster, 2014; Selman & Barr, 2009). Forum för levande historia utgör ett exempel här. Trots omfattande insatser som bygger på ett antaget samband mellan historiemedvetande och moraliskt medvetande lämnar forskningsläget luckor (Lévesque, 2008; Barton & Levstik, 2004). Dessa luckor har inspirerat forskargruppen History and Moral Encounters (HiME) i detta projekt och för framtida forskning.

Syfte och frågeställningar

Projekt syftar till att fördjupa kunskapen om hur relationen mellan historiemedvetande och moraliskt medvetande kan förstås, dels genom en textanalys av tidigare historiedidaktisk forskning 1980–2019, dels genom att ta reda på hur femtonåringar i Sverige, Finland och Australien resonerar och gör moraliska reflektioner kring historiska dilemman. Mer preciserat har tre delsyften utgjort ledstång och samtidigt övergripande frågor i vårt arbete:

- Vilka ämnen och begrepp har studerats i tidigare forskning som berört relationer mellan historiemedvetande och moraliskt medvetande?
- Vilka generella likheter och kvalitativa skillnader kan identifieras i ungdomars (15-åringars) reflektioner kring historiska och moraliska dilemman, med särskilt fokus på uttryck för de centrala begreppen?
- Vilka implikationer ger en analys av projektets resultat för historieundervisning som beaktar skärningspunkter mellan historiemedvetande och moraliskt medvetande.

Resultat

Projektet har gett svar, men också nya frågor. Historiemedvetande som begrepp utvecklades eftersom en positivistisk hållning till historia inte uppfattades fånga meningsskapande mänskliga och samhällseliga aspekter. Inspiration från Gadamers tankar om att meningsskapande bygger på pluralism, språk och kopplingar till människans erfarenheter av det förflutna var bärande. När olika perspektiv möts och synliggörs kan detta öka förståelsen av olika tolkningar.

De perspektiv och teman som varit tongivande i tidigare forskning har studerats i en genomgång av (512 artiklar publicerade mellan 1980 och 2020) av hur moraliskt laddade begrepp har relaterats till historiemedvetande, där fem teman har identifierats: kosmopolitism, demokrati, emancipation/frigörelse, karaktärsdanande (fostran) och existentiell kamp. Detta ger forskare och lärare underlag för vilka skärningspunkter mellan historiemedvetande och moraliskt medvetande som i forskningsstudier uppfattas som teoretiskt och praktiskt relevanta.

Vi har studerat hur begreppet historiemedvetande har tillämpats i Australien där begreppet tidigare inte har varit etablerat. I en studie av doktorsavhandlingar kan vi visa att förhållandevis få avhandlingar använder begreppet som där främst kopplas till kollektivt minne, nationell identitet och anknytning till platser. Gemensamt för begreppen är att frågan om medborgarskap blir fokus för skärningspunkter mellan historiemedvetande och moraliskt medvetande, vilket kan spegla frånvaro av traditionen att historia också (och i grunden) är knutet till människan.

Elever från Sverige, Finland och Australien har genom enkäter och intervjuer som underlag för analys, visat hur de ger uttryck för historiemedvetande och moraliskt medvetande. Många argumenterar för att kunskap om historia möjliggör moraliska ställningstaganden och att de sistnämnda bör ha en plats i historieundervisningen.

De elever som menar att moraliska frågor inte ska behandlas i historieundervisning uttrycker ofta en statisk syn på historieämnet medan elever som förespråkar ett samband menar att det utvecklar deras förståelse. Skillnaderna speglar individuella uppfattningar och erfarenheter av olika fokus i skolans historieundervisning, men också olika nationella historiekulturer och diskurser.

Ett tema som har undersökts i projektet är kopplingar mellan historiskt perspektivtagande och perspektivtagande i moraliska dilemman, om hur eleven skulle ha reagerat i en given situation som innebär ett moraliskt dilemma. Finländska elever gav något oftare än svenska elever uttryck för ett mer komplext perspektivtagande. Det återspeglar att de finländska eleverna i undersökningen hade en tydligare disciplinorienterad syn på historiekunskap jämfört med svenska eleverna som oftare vill resonera kring sin personliga syn på historiska frågor.

När elever får uppgiften att ställa egna frågor till en text som beskriver ett moraliskt dilemma i en historisk kontext formulerar ett flertal av dem explorativa frågor som går bortom det omedelbara innehållet i texten. Eleverna söker således en vidare förståelse och referenser över tid, vilket uttrycker deras historiemedvetande.

Eleverna väger också in moraliska ställningstaganden, inte bara i opposition gentemot handlingar då moraliska värden kränks utan också uppfattningar om vad som är rätt och förväntat. En sådan typ av interaktion med ett historiskt innehåll torde stimulera till ett tänkande över tid, till att använda tidigare kunskaper och till att dra slutsatser och värdera innehållet.

Vetenskapligt bidrag och samhällsrelevans

Projektet bidrar till att utveckla kunskapen om historiemedvetande och moraliskt medvetande, både som begrepp och som konkreta uttryck för begreppen, samt skärnings- och mötespunkter mellan dem.

Resultaten bidrar med en bild av vilka sammanhang och centrala begrepp som tidigare forskning har använt, vilket är av betydelse för att förstå och kunna flytta forskningsläget framåt. Likaså har de huvudbegrepp vi använt genomlysts med utgångspunkt i filosofiska ingångar och traditioner som ger begreppen fler och nya perspektiv.

Vi påvisar samband och relationer mellan uttryck för historiemedvetande och moraliskt medvetande i 15-åriga elevers frågor, svar och reflektioner kring värdeladdade frågor i det förflutna som har potentiellt meningsskapande betydelse för dem. Resultaten kan användas både som utgångspunkter för vidare forskning och som inspiration och modell för undervisning.

Den forskning som nu fortsätter i form av en etablerad internationell forskargrupp med ett omfattande nätverk har betydande relevans för samhället. För det första har aktualiteten för frågor som rör kunskap om hur människor orienterar sig i tid och tolkar moraliska frågor, men också det omvända – hur moraliska frågor ger ingångar till att tolka historiska sammanhang accelererat. Hoten mot demokrati som statskick och samhällsform har ökat och en samtid som visar många mörka sidor som krig, terrorattentat, rasism, politiskt våld och politiker som medvetet förvrider fakta kräver medborgare som kan tolka och förstå dessa sammanhang, vilket vår forskning bidrar till.

Dessutom är forskningen och dess resultat relevanta för att utveckla undervisningen i skolan när det gäller hur historiska och moraliska perspektiv kan ge ökad ömsesidig förståelse.

Referenser

Barton, K. & Levstik, L. (2004). *Teaching History for the Common Good*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.

Clark, A. & Peck, C. (2019). (Eds.) *Contemplating Historical Consciousness: Notes from the field*. New York. Berghahn Books.

Foster, S. (2014). Teaching controversial issues in the classroom. The exciting potential of disciplinary history. In, Baildon, M., Kah Seng, L., Lim, I., Inanc, G.

& Jaffar, J. (Eds.) *Controversial History Education in Asian Contexts*. London: Routledge, pp. 19–37.

Jensen, B.E. (1996). Historiebevidsthed og historie – hvad er det? Brinckmann, H. et al. (Eds.), *Historieskabt såvel som historieskabende. 7 historiedidaktiske essays*. Foreningen af Lærere i Historie og Samfundsfag.

Lévesque, S. (2008). *Thinking Historically: Educating Students for the Twenty-First Century*. Toronto: University of Toronto Press.

Lührmann, A. et al. (2018). State of the world 2017: *Autocratization and exclusion? Democratization* 25(8), p. 1321–1340.

Rüsen, J. (2001). Holocaust, Memory and Identity Building: Metahistorical Considerations in the Case of (West) Germany. In Roth, M & Salas, C. (Eds.) *Disturbing Remains: Memory, History and Crisis in the Twentieth Century*. Los Angeles: The Getty Research Institute Publications Program.

Sellman, R. L. & Barr, D. B. (2009). Can Adolescents Learn to Create Ethical Relationships for Themselves in the Future by Reflecting on Ethical Violations Faced by Others in the Past? In Martens, M, Hartmann, U, Sauer, M. and Hasselhorn, M. (Eds.). *Interpersonal Understanding in Historical Context*. Rotterdam/Boston/Taipei: Sense Publishers, 19–41.

Publikationer från projektet

Ammert, N., Edling, S., Löfström, J. & Sharp, H. (forthcoming). *Att lära från, om och med det förflutna i nuet: möten mellan historiemedvetande och moraliskt medvetande*. Malmö: Gleerups.

Ammert, N., Edling, S., Löfström, J. & Sharp, H. (2022). *Historical and Moral Consciousness in Education: Learning Ethics for Democratic Citizenship Education*. London and New York: Routledge.

Ammert, N., Sharp, H., Löfström, J. & Edling, S. (2020). Identifying aspects of temporal orientation in students' moral reflections. *History Education Research Journal* 17(2), p. 132–150.

Ammert, N., Sharp, H., Edling, S., & Löfström, J. (2022). Perspectives on historical and moral encounters. (*Special Issue*) *Historical Encounters Journal*, 9(2), p. 1–6. <https://doi.org/10.52289/hej9.201>

Edling, S., Löfström, J., Sharp, H. & Ammert, N. (2022). Mapping moral consciousness in research on historical consciousness and education – a summative content analysis of 512 research articles published between 1980 and 2020. *Journal of Curriculum Studies*, 54:2, p. 282–300.

Edling, S., Sharp, H., Löfström, J. & Ammert, N. (2020). The good citizen: Revisiting moral motivations for introducing historical consciousness in history

education drawing on the writings of Gadamer. *Citizenship, Social and Economics Education*, 19(2), p. 133–150.

Edling, S., Sharp, H., Löfström, J. & Ammert, N. (2020). Why is ethics important in history education? A dialogue between the various ways of understanding the relationship between ethics and historical consciousness. *Ethics and Education*, 15(3), p. 336–354.

Löfström, J., Ammert, N., Edling, S. & Sharp, H. (2020). Can, and should history give ethical guidance? Swedish and Finnish Grade 9 students on moral judgment-making in history. *Nordidactica*, 10 (4), p. 88–114.

Löfström, J., Ammert, N., Sharp, H. & Edling, S. (2021). Advances in ethics education in the history classroom: After intersections of moral and historical consciousness. *International Journal of Ethics Education*, 6(1), p. 239–252.

Sharp, H., Edling, S., Ammert, N. & Löfström, J. (2020). A Review of Doctoral Theses Since 2000: Historical Consciousness in the Australian Context. *International Journal of Research on History Didactics, History Education and History Culture*, 41, p. 123–140.

Svensk högre utbildning: finansiering, organisering, rekrytering, utfall 1950–2020

Mikael Börjesson, Uppsala universitet (projektledare)

Ola Agevall, Linnéuniversitetet

Lisa Backman, Uppsala universitet

Johan Boberg, Uppsala universitet

Tobias Dalberg, Uppsala universitet

Martin Gustavsson, Stockholms universitet

Rebecka Göransdotter, Uppsala universitet

Ida Lidegran, Uppsala universitet

Moa Lindqvist, Uppsala universitet

Gunnar Olofsson, Linnéuniversitetet

Agnete Vabø, OsloMet

Projektet undersöker hur finansiering, organisering och rekrytering till högre utbildning ser ut under perioden efter andra världskriget fram till idag.

Resultaten visar bland annat att differentieringen har ökat och att studenter med mycket meriter och tillgångar skiljs från dem med mindre resurser samtidigt som skillnaderna mellan lärosäten och utbildningar ökar.

Presentation

Projektet skissar en historik över svensk högre utbildning från tiden efter andra världskriget fram till idag med fokus på finansiering, organisering och rekrytering. Det har varit tvära kast på policynivån där centralisering och enhetlighetsgörande har förbytt mot decentralisering, marknadisering och internationalisering. Systemet har expanderat väldigt mycket dock under skilda förutsättningar och de ekonomiska resurserna per capita har successivt urholkats.

Bakgrund

Den högre utbildningen har expanderat kraftigt i de flesta länder under de senaste decennierna och Sverige utgör inget undantag. Ungefär fem procent av den svenska statens budget läggs på högre utbildning. I dag påbörjar närmare hälften av en ålderkohort högre utbildning. Två generationer tidigare var denna andel under en på tio och ytterligare en generation tillbaka en på tjugo.

Allt fler yrken förutsätter en högskoleexamen och utbildningsfloran har växt i många riktningar. Det livslånga lärandet ställer krav på större flexibilitet, där inte minst distansutbildning har öppnat upp för nya studiemöjligheter i kombination med arbete och familjeliv. Högre utbildning har kommit att bli en angelägenhet för nästan alla även de som inte går vidare till högskolan.

Metod och frågeställning

Forskningsprojektet Svensk högre utbildning. Finansiering, organisering, rekrytering, utfall, 1950–2020 (SHEFOE) anlägger ett historiskt perspektiv och analyserar de huvudsakliga förändringarna inom olika ämnesområden (samhällsvetenskaperna, naturvetenskaperna, humanvetenskaperna och så vidare.), på olika nivåer (grundläggande, avancerad och forskarutbildningsnivå) och mellan olika former av lärosäten (universitet, fackhögskolor och högskolor).

Tre grundläggande dimensioner i den högre utbildningen fokuseras: dess organisation, finansiella villkor och rekryteringsmönster. För detta ändamål används statistiska data över studenter och undervisande personal, kombinerat med intervjuer, arkivmaterial och policydokument.

Resultat

På en övergripande nivå kan högskolepolitiken sägas ha flyttat fokus från massifiering och enhetliggörande till marknadisering och internationalisering. Under 1950-talet infördes lektorer i den högre utbildning för att avlasta professorerna och automatikprincipen etablerades som innebar att lärosätena fick ersättning för de studenter som registrerade sig. Därmed hade grunden lagts för den expansion av systemet som ansågs nödvändig och som tog fart under 1960-talet.

Därpå följande förändringsarbete under 1960-talet, lett av Olof Palme, resulterade i högskolereformen 1977 som över en natt expanderade antalet studenter i den högre utbildningen med runt 50 procent genom att definiera om dess innebörd. Utbildningar som tidigare inte ansetts vara högre studier, såsom socionomutbildning, kortare lärarutbildningar, förskollärarytbildningar och kortare tekniska utbildningar, blev del av den högre utbildningen. Dessutom etablerades ett stort antal nya högskolor som ofta bygges upp runt tidigare lärarseminarier, socialhögskolor, tekniska yrkeshögskolor och andra postgymnasiala specialskolor.

Centraliseringen och detaljstyrningen av den högre utbildningen tilltog och många nya utbildningslinjer etablerades – vilka var anledningen till studentprotesterna runt 1968. Det nya systemet uppfattades av många kritiker som stelbent och byråkratiskt. Det kom inte att bli så långlivat.

En reformering ansågs nödvändig och den borgerliga regeringen under Carl Bildt sjösatte 1993 en omfattande marknadsreformering av den högre utbildningen. Chalmers Tekniska högskola och Högskolan i Jönköping skildes från staten och blev stiftelsehögskolor.

Ersättningen till högskolorna kopplades delvis till studenternas prestationer. Lärosätena fick ta ansvar för utbildningsutbudets utformning och tanken var att det i större utsträckning skulle följa studenternas önskemål. Den svenska högskolans finansiering fungerar fortfarande i stort enligt 1993 års högskolereforms principer.

Även om skillnaderna mellan 1977 års och 1993 års högskola är omfattande finns också kontinuiteter. Båda reformerna har inneburit införandet av inbyggda besparingsmodeller, vilka leder till en successiv urholkning av utbildningsanslaget. Samtidigt har antalet studenter ökat, vilket maskerat att per capita-ersättningen minskat.

De reformer som skett under 2000-talet har skjutit in sig på andra delar. 2007 års reform medförde att den svenska högskolan stöptes om i Bolognaformat, det vill säga en tudelning av utbildning på grund- och avancerad nivå (ironiskt nog baserat på framför allt en amerikansk förståelse av högre utbildning) och en 3+2+4 modell.

Det medförde att den vildvuxna floran av yrkesutbildningar fick göra drastiska anpassningar för att få rum i den nya mallen: ofta genom en förlängning av programlängden eller också genom en klyvning av utbildningen i två nivåer. Med reformen fick den svenska högskolan för första gången en separat och tvåårig masterutbildning av internationellt snitt. Det har framför allt blivit ett sätt att rekrytera internationella studenter till Sverige och deras antal överstiger sedan ett och ett halvt decennium antalet utresande svenska studenter.

Den andra mer genomgripande reformen på senare år var den så kallade autonomireformen 2011. Den innebar att lärosäten fick bestämma mer över sin inre organisation och sin anställningsordning. Projektet har studerat utfallet av den avreglerade organisationsstrukturen och funnit att många lärosäten monterat ned eller kraftigt försvagat det kollegiala styret till förmån för mer linjestyrning. Det gäller inte minst fackhögskolorna men även många högskolor. Även om vissa universitet har minskat den kollegiala styrningen är den mest intakt inom denna kategori lärosäten.

När det gäller själva expansionen av studenter sedan mitten av det förra seklet har vi noterat att förutsättningarna för utbyggnaderna skiljt sig avsevärt. Fram till 1977 ökade de ekonomiska resurserna med antalet studenter. Det sammanföll med att ekonomin i landet var god, med undantag för de sista fem åren.

Under framför allt 1990-talet ökade antalet studenter i tider av ekonomisk kris och som vi noterat ovan urholkades då resurserna. Till detta kan läggas att expansionerna har lett till en ökad differentiering inom högskolan, socialt och meritokratiskt sett. De med mycket resurser med sig hemifrån återfinns på det längre och mer prestigetunga utbildningarna, såsom läkarutbildningarna, juristutbildningarna och vissa civilingenjörsutbildningar.

Medan de med mindre resurser framför allt befolkar kortare professionsutbildningar inom vård, omsorg, utbildning, ekonomi och teknik. De tidigare utbildningarna är oftast och ibland exklusivt förlagda till de äldre och större universiteten eller fackhögskolorna medan de senare finns i hela högskolan och är framför allt framträdande på regionala högskolor.

Även om kvinnor ökat successivt och sedan 1977 är i majoritet framstår de könsmässiga skillnaderna som väldigt stabila. Kvinnor återfinns fortfarande i huvudsak på utbildningar riktade mot vård, omsorg och utbildning. Medan männen dominerar stort på tekniska utbildningar. Så kallade elitutbildningar, de som antingen är svåra att komma in på eller rekryterar många studenter från resursstarka hem eller ofta både ock, har fått större andelar kvinnor. Men männen dominerar fortfarande på de ekonomiskt sett mest lukrativa utbildningarna och inriktningarna, som civilingenjörsutbildningar i teknisk fysik och industriell ekonomi.

Sammanfattning

Den svenska högskolan har expanderat kraftigt sedan mitten av förra seklet. Expansionen har under de senaste tre decennierna ackompanjerats av en ökad differentiering inom den högre utbildningen där framför allt de med mycket meriter och tillgångar skiljs från de med mindre resurser. En skiljelinje går här mellan långa utbildningar och korta utbildningar. Mellan äldre universitet och fackhögskolor å ena sidan och högskolor och nya universitet å den andra sidan.

Till detta ska läggas en ökande internationalisering och större skillnader i den interna organisationen som ytterligare drar isär systemet. Att tala om den högre utbildning som ett enhetligt fenomen är troligen mindre sant än någonsin.

Referenser

- Agevall, O., Olofsson, G. (2022): "Lärare och forskare vid svenska lärosäten under 2000-talet" pp. 69–102 i *Statsvetenskaplig Tidskrift*, 124(1).
- Agevall, O., Olofsson, G. (2019): "Den högre utbildningens professionella fält", pp. 55–146 i Brante, T., Svensson, K. & Svensson, L.G. (red.), *Det professionella landskapets framväxt*. Lund: Studentlitteratur.
- Agevall, O., Olofsson, G. (2019): "Universitetslärarna och den högre utbildningen", pp. 91–126 i Brante, T., Svensson, K. & Svensson, L.G. (red.), *Det professionella landskapets framväxt*. Lund: Studentlitteratur.
- Ahlbäck Öberg S, Börjesson M, Boberg J. (2022): "Svenska lärosäten: organisering, finansiering, positionering", pp. 5–18 i *Statsvetenskaplig Tidskrift*, 124(1).
- Ahlbäck Öberg S, Boberg J. (2022): "Avkollegialiseringen av svenska lärosäten: En analys av statliga universitet och högskolor" pp 157–209 i *Statsvetenskaplig Tidskrift*, 124(1).

Börjesson, M. (2022). "Lärosäten och forskningsfinansiärer" pp. 125–155 i *Statsvetenskaplig Tidskrift*, 124(1).

Börjesson, M., Broady, D., Palme, M. (2020): "In Our School We Have Students of All Sorts': Mapping the Space of Elite Education in a Seemingly Egalitarian System", pp. 179–191 in Denord, F., Palme, M., Réau, B. (eds), *Researching Elites and Power: Theory, Methods, Analyses*. Cham: Springer.

Börjesson, M., Dalberg, T. (2021). "Massification, unification, marketisation, internationalisation: A socio-political history of higher education in Sweden 1945–2020" pp. 346–364 in *European Journal of Higher Education*, 11(3).

Börjesson, M., Dalberg, T., Agevall, O. (2019): Högre utbildning som bildningsväg eller yrkesinvestering. Program och fristående kurs i svensk högre utbildning och vid Uppsala universitet, 1993–2016, *Rapporter från Forskningsgruppen för utbildnings- och kultursociologi*, nr 59. Uppsala: Uppsala universitet.

Börjesson, M., Lindqvist, M., Göransdotter, R. (2022). "Den högre utbildningens organisation och finansiering i stöpsleven: Ställningstaganden till Strutens huvudbetänkande" pp. 211–259 i *Statsvetenskaplig Tidskrift*, 124(1).

Dalberg, T., Börjesson, M., Broady, D. (2019): "A Reversed Order. Expansion and Differentiation of Social Sciences and Humanities in Sweden 1945–2015" in Fleck, Christian, Karady, Victor, Duller, Mathias (eds.), *Processes of Institutionalisation of the Social and Human Sciences*, London, Palgrave MacMillan.

Gustavsson, M. (2022): "Från automatisk uppräknning till automatiska avdrag. Finansieringsmodeller för högre utbildning 1958–2021" pp. 103–124 i *Statsvetenskaplig Tidskrift*, 124(1).

Lidegran, I., Backman, L., Börjesson, M. (2019): Frihet att slippa välja. En intervjustudie med studenter och utbildningsansvariga inom vetenskapsområdet för humaniora och samhällsvetenskap vid Uppsala universitet", *Rapporter från Forskningsgruppen för utbildnings- och kultursociologi*, nr 61. Uppsala: Uppsala universitet.

Skolinspektionen och implementeringen av folkskolan i Sverige, 1861–1930

Jakob Evertsson, Uppsala universitet (projektledare)

Projektets syfte är att utöka vår kunskap om hur folkskolan implementerades i praktiken genom att studera Skolinspektionens verksamhet under 1861–1930.

Resultaten visar hur en bredare läroplan med nytt undervisningsmaterial gradvis infördes i skolorna samtidigt som lärarrollen professionaliserades. Den statliga styrningen spelade en viktig roll i dessa utbildningsreformer trots att skolorna huvudsakligen finansierades lokalt.

Bakgrund

Från mitten av 1800-talet implementerades system för folkundervisning med mer eller mindre framgång i många delar av världen. Trots att en folkskolestadga utfärdades i Sverige 1842 i syfte att i grunden förändra skolsystemet tog det tid innan reformerna kom i gång på allvar i landets socknar. Inte förrän på 1860-talet började staten inta en mer aktiv roll i implementeringen av utbildningsreformerna vilket tydligast manifesterades genom införandet av en skolinspektion år 1861.

Skolinspektioner var ett av de främsta instrumenten – dock inte det enda – med vilket nya regleringar kunde införas och ideologiska influenser spridas till de lokala socknarna så att folkskolans intentioner kunde förverkligas. Vår kunskap är dock fortfarande mycket begränsad när det gäller hur folkskolans bredare undervisningsplan introducerades i praktiken i socknarna och vilken roll skolinspektörerna spelade i denna process.

Särskilt bristfällig är vår kunskap om inspektörernas roll i införandet av folkskolans så kallade läsämnen historia, geografi, geometri och naturkunskap vilka därför är i fokus för projektet. Dessa ämnen är viktiga att studera eftersom de kan sägas representera de tidiga stegen i framväxten av en modern skolundervisning.

Syfte och frågeställningar

Det huvudsakliga syftet med projektet är således att analysera implementeringen av folkskolans bredare undervisningsplan genom att studera folkskoleinspektionens verksamhet under perioden 1861–1930. Huvudsakligt källmaterial som granskas är inspektörsrapporter, nationell och regional statistik samt olika typer av material från lokala skoldistrikt.

År 1861 har valts som begynnelseår för studien eftersom folkskolinspektionen då inrättades i Sverige som ett instrument för att påskynda folkskolans implementering. År 1930 har valts som slutår på grund av att kyrkans grepp om skolan vid den tiden på allvar hade lossats till följd av skolans sekularisering och modernisering.

Det övergripande syftet konkretiseras i utformandet av tre empiriska studier med tillhörande teoretiska perspektiv och metoder inom vilka Skolinspektionens roll för genomförandet av följande utbildningsreformer undersöks närmare:

- Införandet av de nya undervisningsämnena
- Spridandet av undervisningsmaterial
- Professionaliseringen av folkskollärarollen

Resultat

Införandet av folkskolans nya undervisningsämnen

I den första delstudien studeras den process som ledde till att en bredare undervisning infördes i folkskolans läroplan, det vill säga ämnena historia, geografi, geometri och naturlära. Det är ämnena som befann sig över folkskolans minimum till skillnad mot den föreskrivna minimumundervisningen som i huvudsak inbegrep kristendom, räkning och skrivning.

En förändring mot ett allt större antal barn som undervisades i nivån över folkskolans minimum är viktig för den moderna skolans framväxt eftersom det medförde att såväl hemundervisning som en religiöst orienterad basutbildning så småningom ersattes av en bredare läroplan med ökad statlig kontroll.

De hittills uppnådda resultaten har presenterats i en studie av en region i Uppsala stift och visar på en mycket snabb ökning av andelen barn som undervisades i historia, geografi, geometri och naturlära decennierna efter inspektionens tillkomst. Vid en jämförelse mellan åren 1861 och 1885 framgår exempelvis att andelen undervisade barn i de fyra läsåmnena ökade från mellan 0–12 procent till 40–60 procent.

Utvecklingen följde en generell trend i Uppsala stift men det är samtidigt noterbart att siffrorna kunde variera mellan enskilda skolor. Det fanns flera olika faktorer bakom ökningen av andelen undervisade barn. En central faktor som studien framhåller är skolinspektionens verksamhet och nationella direktiv som utfärdades.

Vidare kan slutsatsen dras att en lokal beredvillighet att satsa på implementering av undervisningen var nödvändig (Evertsson 2022a). En avslutande studie kommer att genomföras under hösten i syfte att dra mer generella slutsatser om utvecklingen i ett längre tidsperspektiv.

Spridandet av nytt undervisningsmaterial

En förutsättning för att kunna genomföra undervisningen i de nya läsåmnena på ett framgångsrikt sätt var att läromedel såsom skolplanscher och böcker fanns att tillgå lokalt. Delstudien undersöker därför utifrån nationell statistik, förteckning av läromedel och skolinspektörernas dokumentation hur spridningen av undervisningsmaterialet och skolplanscher skedde. Samt även vad det didaktiskt betydde för undervisningens utformning i de olika ämnena.

I dag tar vi närmast bildmediet för givet i skolan men vid mitten av 1800-talet klagade skolinspektörerna över brist på skolplanscher.

Klassrumsundervisningens införande i Sverige från 1860-talet var metodiskt avhängig av att det fanns åskådningmaterial att använda vilket gör frågeställningen central.

I en forskningsstudie identifierade projektet två olika faser i spridningen av skolplanscher som undervisningsmaterial. Under den första fasen (1861–1880) låg huvudfokus på kristendomsplanscher och geografiska kartor. Inspektörerna påpekade att spridningen till skolorna skedde relativt snabbt vilket också visas av att skoldistriktet ökade sina utgifter för undervisningsmaterial under perioden.

Den pedagogiska utvecklingen skedde dock endast gradvis eftersom riktlinjer och handledningar för pedagogiken inledningsvis saknades. Staten främjade genom inspektörerna ett urval planscher genom att distribuera listor på rekommenderat material till nedsatt pris.

I början av den andra fasen (1881–1910) etablerades en standarduppsättning av planscher som nu inkluderade naturplanscher. Dessa naturmotiv kom så småningom att dominera skolorna trots att de inledningsvis var betydligt dyrare än till exempel bibliska planscher. I slutet av 1800-talet började materialet alltmer produceras i Sverige i likhet med utvecklingen i andra europeiska länder (Evertsson 2022b).

Professionaliseringen av folkskolläraarnas roll

En annan viktig förändring i folkskolans utveckling var att folkskollärarna professionaliserades så att de effektivt kunde bidra till införandet av folkskolan. Övergången till en bredare läroplan ställde större krav på lärarna såväl innehållsligt som metodiskt varför en utveckling av lärarrollen ansågs vara nödvändig.

I ett tidigt skede av inspektion var det just lärarnas seminarieutbildning och undervisningsförmåga som särskilt var i fokus. I delstudien diskuteras de olika åtgärder som inspektörerna presenterade för att uppnå en professionell lärarkår liksom den respons som socken och lärare gav på de statliga initiativen.

Dessutom granskas lokala strategier för att finansiera undervisningen och hur detta skedde i förhandlingar mellan stat och lokalnivå.

I en studie undersöks folkskolläraernas professionalisering från mitten av 1800-talet till det tidiga 1900-talet. Studien granskar skolinspektörernas utvärdering av lärarnas skicklighet och pedagogisk praktik samt deras utbildningsnivå och hur de inhämtade kunskap.

Resultaten visar att inspektionsbesöken bidrog till att harmonisera undervisningen på olika sätt. Lärare uppmuntrades att gå på seminariet under längre eller kortare tid och att förkovra sig på egen hand. Dessutom organiserades pedagogiska övningsmöten av inspektörerna där nya undervisningsmetoder introducerades. Noterbart är att förutom kvaliteten på undervisningen bedömde inspektörerna även lärarnasandel utifrån lutherska ideal (Evertsson 2022c).

En stor del av skolans finansiering låg på de lokala skoldistrikten vilket begränsade statens inflytande under lång tid. Två strategier för att minska utgifterna för skolan kan observeras på lokalnivå. Den ena var att anställa ogifta kvinnliga lärare till en lägre kostnad och den andra var att manliga lärare tvingades försörja sin familj genom sidoinkomster. Inspektörerna sökte motverka dessa tendenser genom att uppmana till löneökningar för kvinnor och genom att varna för att sidosysselsättningarna kunde ta för stort utrymme på bekostnad av undervisningen (Evertsson 2022d).

Vetenskapligt bidrag och samhällsrelevans

Projektet ger flera centrala vetenskapliga bidrag till den utbildningshistoriska forskningen som fortsatt forskning kan bygga vidare på. Genom studier av ett relativt outnyttjat källmaterial, skolinspektörernas rapporter, har nya perspektiv kunnat ges på hur en bredare skolundervisning kom att introduceras i Sverige från mitten av 1800-talet fram till 1900-talets början.

Ett annat bidrag är att vi fått en större förståelse för Skolinspektionens konkreta roll i införandet av de nya läsåmnena, för professionaliseringen av lärarrollen liksom för införandet av nytt undervisningsmaterial i de lokala skoldistrikten.

Ett övergripande bidrag är att vi fått mer kunskap om såväl statligt inflytande som de olika lokala förutsättningarna i implementeringen av folkskolan.

Skolinspektionen är i dag högst aktuell i Sverige eftersom inspektioner på senare år har utökats i omfattning och bidragit till en mer omfattande granskning av skolväsendet. Nyligen har olika missförhållanden uppdagats vid sådana granskningar av skolor vilket bidragit till diskussionen om statlig kontroll och vilka åtgärder inspektionen ska kunna ta till.

Det talas samtidigt om att Skolinspektionen alltmer har juridifierats i sin roll, det vill säga att rättsliga regleringar i skolan blivit allt viktigare. Även om inspektionens roll har förändrats mycket under 150 år är de grundläggande uppgifterna fortfarande att kontrollera hur undervisningen fungerar och om statens mål uppfylls på ett ändamålsenligt sätt.

I förlängningen av projektet kan vi därför se hur man i olika tider från statligt håll sökt påverka och kontrollera skolans utveckling.

Publikationer från projektet

Evertsson, Jakob, (2022a), "Från katekes till naturlära: en mikrohistorisk studie av folkskolans införande i Lagunda kontrakt, 1861–1900", *Uppsala stiftshistoriska sällskaps årsskrift 2021/2022 no. 4*, 16–28.

Evertsson, Jakob, (2022b), "Materiality, Wallcharts, and Educational Change in Sweden from the Mid-nineteenth to the Early Twentieth Century", *Nordic Journal of Educational History 9, no 1*, 27–59.

Evertsson, Jakob, (2022c), "School inspection and state-initiated professionalisation of elementary school teachers in Sweden, 1861–1910", *History of Education 51, no 4*, 500–521

Evertsson, Jakob, (2022d), "To make Teaching Cheap": Multiple Occupations and Feminisation in Elementary Schools in Sweden", *Paedagogica Historica, (forthcoming)*, 1–21.

Skolprestationer i årskurs 3 och 6 – vad är relationen till barns engagemang i förskolans aktiviteter?

Mats Granlund, Jönköping University (projektledare)

Andrea Ritosa, Jönköping University

Frida Åström, Jönköping University

Carmen Klaar, Jönköping University

Lena Almqvist, Mälardalens universitet

Henrik Danielsson, Linköpings universitet

Madeleine Sjöman, Malmö universitet

Projektet undersöker om barns närvaro i förskolans aktiviteter samt förskolemiljöns egenskaper är kopplat till barnens engagemang i skolaktiviteter.

Resultatet visar att engagemang både är något som varierar mellan barn och att miljön är viktig för att engagemang ska uppstå.

Bakgrund

Två aspekter av engagemang är, vilka aktiviteter barnen är närvarande i och hur engagerade de är när de närvarar. Relativt många anglosaxiska studier har studerat sambanden mellan barns engagemang i förskolans aktiviteter och senare engagemang och prestation i tidiga skolår.

Sammantaget visar dessa studier att högt engagemang i förskolan predicerar senare prestationer i skolan och att sambandet är beroende av att barnen vidmakthåller ett högt engagemang.

Hur förskolemiljöer ser ut varierar mellan länder. Svensk förskola har mycket mer barninitierade aktiviteter än anglosaxiska förskolor som karaktäriseras mer av lärarledda aktiviteter. Kanske gör detta att engagemang i svenska förskolemiljöer inte är relaterade till engagemang och prestation i skolan på samma sätt som i anglosaxiska förskolor.

Frågeställningar och metod

I det här projektet följdes 96 barn från nio olika orter, som deltagit i en tidigare undersökning av barns engagemang och beteendeproblem i förskolan upp i årskurs 6. Covid har gjort att datainsamling inte kunnat genomföras som planerat och frågeställningarna fick ändras till att i första hand fokusera på barn snarare än avdelningar.

I det tidigare forskningsprojektet TUTI (Tidig Upptäckt Tidig Insats) var relativt stor del av skillnaderna mellan barn i engagemang och beteendeproblem kopplat till miljöfaktorer i förskolan.

Hypoteserna för vår studie var att:

- Barn som uppvisar högt engagemang i förskolan har också högre engagemang i åk 6.
- Barns som har högt engagemang i förskolan har bättre resultat på nationella prov i åk 3.

För att studera sambandet mellan förskolans miljö, barnets engagemang i förskolan och skolresultaten i årskurs 3 och 6 användes en longitudinell design med datainsamling i årskurs 3 och 6.

I förskolan skattade personalen barnens engagemang, beteendeproblem, behov av särskilt stöd och samspel, även observationer av vad barnen gör i förskolan gjordes.

Observationerna av vad barn gör i svenska förskolor jämfördes med observationsdata från portugisiska och amerikanska förskolor.

Uttryck för engagemang varierar med barnets ålder. Därför gjordes inledningsvis en pilotstudie i en förskoleklass för att testa relationen mellan två mått på engagemang avsedda för olika åldersgrupper. I samband med det validerades ett frågeformulär för att mäta barns engagemang i skolaktiviteter. Skolmättet på engagemang innefattade även frågor som tyder på bristande engagemang

I samarbete med SCB hämtades information om barnens prestation på nationella prov i svenska och matematik i årskurs 3.

Slutligen gjordes en uppföljning i årskurs 6 där lärarna skattade barnens engagemang samt tecken på bristande engagemang.

Resultat

Resultaten visar att svenska förskolor i högre utsträckning än amerikanska och portugisiska förskolor kännetecknas av att barnen tillbringar mer tid i barninitierade aktiviteter. Observationerna visade också att lärarna mer sällan sågs instruera barnen men oftare sågs hjälpa barnen att ”arrangera” aktiviteter.

Jämförelsen av de två instrumenten som användes för att mäta engagemang visar på höga samband vilket indikerar att vi kan jämföra engagemang hos samma barn i förskola och skola

Skattningarna av engagemang visade att det finns könsskillnader i engagemang redan i förskolan. Skillnaderna blir större med ökad ålder, flickor uppvisar högre engagemang än pojkar. Engagemang i förskolan förutsäger inte engagemang i skolan i någon större utsträckning men barn som redan i förskolan skattas ha högt engagemang skattas ha högre uthållighet/envishet i årskurs 6 av sina lärare.

Barns prestation på nationella prov i åk 3 förutsägs inte av engagemang i förskolan. Resultaten visar däremot att barn som har låga resultat på nationellt prov i matematik i åk 3 med större sannolikhet uppvisar tecken på bristande engagemang i skolaktiviteter i åk 6.

Vetenskapligt bidrag och relevans

Ett mått för att mäta barns engagemang i skolaktiviteter har översatt och prövats. Måttet är enligt resultatet pålitligt och stabilt

Resultaten i huvudstudien indikerar att engagemang i förskole- och skolaktiviteter i stor utsträckning är kopplat till miljöns utformning och till hur barnen samspelar med sin miljö.

Negativa prestationer i matematik kan göra att barn känner sig mindre engagerade i skolaktiviteter senare i skolan

En intressant fråga är om de samband mellan engagemang i förskolan och senare engagemang och prestation som rapporterats i anglosaxiska studier beror på att anglosaxiska förskolor mer liknar skola. Det blir då lättare för barnen att gå från förskola till skola.

En annan intressant fråga som projektet väcker men inte kan svara på är om barn från svenska förskolor är mer förberedda på att hantera skolan som en social miljö där kamratrelationer är ett viktigt inslag än barn från förskolor som är mer ”skollika”.

Referenser

Coehlo, V., Åström, F., et al (2021) *Preschool Practices in Sweden, Portugal, and the United States*. (2021).

Ritosa, A., Danielsson, H., Sjöman, M., Almqvist, L., & Granlund, M. (2020). Assessing school engagement - Adaptation and validation of 'Engagement Versus Disaffection with Learning: Teacher Report' in the Swedish educational context. *Frontiers in Education, Vol. 5*(2020).

Ritoša, A. (2022). Validation of the School Engagement Questionnaire Engagement Versus Disaffection With Learning: Teacher Report in Swedish 6th Graders. *Journal of Psychoeducational Assessment, 40*(4), 549–558.
<https://doi.org/10.1177/07342829211067750>

Kaar, C. (2022). *Trajectories of preschool engagement, school achievement and school engagement in a Swedish preschool and school context*. Two year master thesis 15 credits Interventions in Childhood Spring Semester 2022, Jönköping University, Jönköping

Betydelsen av lärarkompetens för elevers skolprestationer: Effektiv och rättvis undervisning i svenska och matematik

Stefan Johansson, Göteborgs universitet (projektledare)

Jan-Eric Gustafsson, Göteborgs universitet

Tarja Alatalo, Högskolan Dalarna

Lärare är skolans enskilt viktigaste resurs. Men vilka lärarkarakteristika har betydelse för elevers skolprestationer och fördelar sig lärarkompetensen på ett sådant sätt att den kommer alla elever till del?

Bakgrund

Det är en allmänt utbredd uppfattning bland verksamma i skolan att resurser har betydelse för uppnådda resultat. En lärare med relevant utbildning i förhållande till sin befattning förväntas kunna skapa bättre förutsättningar för lärande än en lärare utan sådan utbildning. För elever med svårigheter i sin kunskapsutveckling kan lärarens formella kompetens antas vara av särskilt stor betydelse. Dessa antaganden till trots har det visats att formell lärarkompetens inte är likvärdigt fördelad till skolor utifrån elevers förväntade behov.

Under de senaste tjugo åren har det skett en generell minskning av den formella lärarkompetensen i den svenska grundskolan. På skolor med hög andel elever berättigade till modersmålsundervisning är den samlade lärarkompetensen lägre än på andra skolor (Hansson & Gustafsson, 2016).

Lärarkompetens framstår i både internationell och svensk forskning som den enskilt mest betydelsefulla faktorn för elevers skolresultat men resultatbilden är på många punkter fortfarande oklar. Det kan ha sin grund i oklarheter i bestämningen av innebörden i lärarkompetens: lärarstudenters förkunskaper kan ha förändrats parallellt med lärarutbildningarnas minskade attraktionskraft (se t.ex. Bertilsson, 2014; Alatalo et al., 2021). Verksamma lärare inom ett fält kan ha olika kunskaper till följd av att lärarutbildningsreformer under perioder mer beaktat generella lärarkompetenser än specialiserade. Slutligen kan det ökande antalet obehöriga lärare i grundskolan ha gett upphov till en stor variation i lärares kompetenser.

Syfte och frågeställningar

Syftet med projektet är att undersöka hur lärarkompetens i svenska och matematik är fördelad mellan skolor samt hur lärarkompetens i svenska och matematik tar sig uttryck i elevernas skolprestationer.

Vidare är ett syfte utveckla bestämningen av formell lärarkompetens genom att undersöka lärares förkunskaper, utbildning, erfarenhet och grad av matchning mellan specialisering och tjänst.

Specifika forskningsfrågor är:

- Hur ser matchningen ut mellan innehavd lärartjänst och lärarutbildning hos lärare i svenska och matematik?
- Hur fördelas lärarkompetens över skolor över tid med avseende på skolors socioekonomiska sammansättning?
- Vilka effekter av lärarkompetens på elevers prestationer i svenska och matematik i årskurs 6 kan observeras?

Resultat

Lärare utvecklar sin kompetens på flera sätt men framför allt genom lärarutbildning, fortbildning och genom erfarenhet där reflektion över den egna praktiken är central. Utöver att dessa faktorer kan skilja sig lärare emellan är lärares förkunskaper från sin egen skolgång en viktig egenskap hos skickliga lärare (Alatalo, 2011).

Inom projektet utnyttjas omfattande longitudinella registermaterial för att analysera relationer mellan lärarkompetens och resultat i läsning och matematik. Lärar- och elevregistren innehåller årligen insamlade uppgifter om landets lärare och elever liksom registret över nationella prov i årskurs 3, 6 och 9 samt betyg i årskurs 6 och 9.

Lärarregistrets uppgifter har använts för att mäta aspekter av lärarkompetens i svenska och matematik, framför allt genom att skilja mellan ämnesmässig och pedagogisk utbildning. Dessutom har uppgifter från databasen GOLD (Gothenburg Educational Longitudinal Database) påförts. Bland annat i form av uppgifter om lärares egna betyg från grundskola och gymnasiet, vilka kurser som lärare läst vid högskolan samt antal avlagda högskolepoäng.

Lärares förkunskaper och fortbildning

Genom att studera nyblivna lärares egna betygsnivåer från grundskolan visade det sig att de nyrekryterade lärarna i medeltal hade meritvärden i den övre kvartilen under slutet av 1990-talet och en bit in på 2000-talet. Därefter sjönk betygsmedelvärdena för många. Dessutom kan stora skillnader observeras beroende på om lärare påbörjat sin första anställning som obehörig eller behörig.

Studien visar på betydande skillnader mellan lärare i olika ämnen men också beroende på stadium. Resultaten innebär att lärares egna grundskolebetyg är ett mått som har potential att utveckla bestämningen av lärarkompetens och eventuellt också förklara skillnader mellan elevers prestationer.

Som ett led i att utveckla mer detaljerade mått på lärarkompetens undersöktes antalet avlagda högskolepoäng för lärare.

Studien visade att högskolepoäng som tas efter lärarexamen har potential att användas i vidare analyser då mycket precis information finns att tillgå genom Ladok. Trots att den poänggivande fortbildningen endast utgör en del av den totala fortbildningen visade resultaten att lärares högskolepoäng ökade under de yrkesverksamma åren. Mycket pekar dock på att det är lärare som redan har goda förkunskaper och kvalifikationer som engagerar sig i fortbildning och inte främst de som har bristande förkunskaper och kvalifikationer.

Fördelningen av formell lärarkompetens mellan skolor

Som ett mått på matchning mellan ämne och årskurs kunde lärarlegitimation användas i analyserna. Information om legitimation finns fördelat både på ämne och årskurs vilket gör att det ganska precist går att bestämma om lärare har matchad kompetens för det ämne och den årskurs som lärare undervisar på.

Andelen legitimerade lärare i svensk grundskola är omkring 85 procent ett par år efter införandet men andelen sjunker något åren därefter. När hänsyn tas till skolans socioekonomiska sammansättning pekar resultaten på att andelen lärare med matchad kompetens är klart lägre på skolor med låg socioekonomisk status. Det visar sig också att andelen sjunker mer på dessa skolor under den undersökta tidsperioden som löper mellan 2013–2016.

Effekter av olika lärarkarakteristika för elevers prestationer

En huvuduppgift för projektet var att undersöka effekter av lärarkompetens på elevernas skolprestationer i läsning och matematik. Förändringar i nivån på ämnesbetyg och nationella provbetyg undersöktes i årskurs 6 för åren 2013 - 2016. I studien beaktades förändringar i skolors elevsammansättning.

Ett antal lärarkarakteristika relaterades till betygsförändringar på skolor. Vi undersökte bland annat skolans genomsnittliga nivå av lärarerfarenhet räknat i antal tjänsteår, antal legitimationer på skolan, andel med generell lärarutbildning och grad av specialisering – mätt som legitimering för ämnet och årskursen.

Framför allt noterades starka effekter i ämnet matematik även om flera lärarkarakteristika också visade betydande effekter i ämnet svenska. De starkaste effekterna hade skolans samlade erfarenhet och antal legitimationer på skolan. Resultaten visade också att en ökning av andelen lärare med relevant specialisering på en skola skulle kunna medföra höjning av betygsnivåerna på skolan.

Sammantaget visar resultaten:

- En sjunkande kompetensförsörjning i svensk skola från 1996 - 2016 i termer av lärares förkunskaper.
- Att lärare med högre kompetens inte är allokerad till de skolor som behöver det mest.
- Att skolor som ökar graden av behöriga lärare når högre betygsnivåer i svenska och matematik i årskurs 6.

Vetenskapligt bidrag och samhällsrelevans

Resultaten har betydelse bland annat för förståelsen av förutsättningar för effektiv och likvärdig undervisning i läsning och matematik i grundskolans tidiga år. Genom att allokera behöriga lärare med lärarlegitimation till en skola kan elevernas betygsnivåer förväntas öka i svenska och matematik.

Särskilt starka är effekterna i matematik vilket är i samklang med internationell forskning (t.ex. Nye et al., 2004). Även om resultaten inte är förvånande har det varit svårt att i forskningen identifiera mätbara effekter av enskilda lärarkarakteristika såväl i Sverige som internationellt.

Resultaten har också stor samhällsrelevans inte minst mot bakgrund av den debatt som förts om att skolan skulle vara en bättre samhällsinstitution om lärarutbildning och specifik behörighet inte krävdes för lärare. En stor del av den samlade forskningen om lärarkompetensens betydelse för elevers skolprestationer pekar i motsatt riktning, även resultaten i det här projektet.

Att kunna behålla lärare både på den aktuella skolan och i yrket generellt verkar vara av högsta vikt eftersom resultaten indikerar att effekten av erfarenhet är lika stor som effekten av formell behörighet. Även om lärarkompetensen höjs generellt är det avgörande att lärarkompetensen kommer alla till del, vilket inte alltid är fallet enligt projektets studier.

Det är också centralt att lärare fortsätter i yrket. Hur lärares arbetsvillkor och tillfredsställelse med arbetet kan förbättras är därför en viktig fråga att studera i framtida forskning. Både mellan skolor, ämnen och över tid. Inte minst är de faktorer som gör att lärare stannar i yrket viktiga att kasta ytterligare ljus på i vidare forskning.

Referenser

Alatalo, T. (2011). Skicklig läs- och skrivundervisning i åk 1–3: Om lärares möjligheter och hinder. Göteborg: *Acta Universitatis Gothoburgensis*.

Alatalo, T., Hansson, Å., & Johansson, S. (2021). Teachers' academic achievement: evidence from Swedish longitudinal register data. *European Journal of Teacher Education*, 1–21.
<https://doi.org/10.1080/02619768.2021.1962281>

Bertilsson, E. (2014). Skollärare: Rekrytering Till Utbildning och Yrke 1977–2009. Uppsala: *Acta Universitatis Upsaliensis*.

Hansson, Å., & Gustafsson, J-E. (2016). Pedagogisk Segregation: Lärarkompetens i den Svenska Grundskolan ur ett Likvärdighetsperspektiv. *Pedagogisk Forskning i Sverige* 21 (1–2): 56–78.

Johansson, S., Hansson, Å., & Alatalo, T. (2022). University Credits as a Measure of Teachers' Pre-service and In-Service Training: A Longitudinal

Approach Using Swedish Data [Original Research]. *Frontiers in Psychology*, 12.
<https://doi.org/10.3389/fpsyg.2021.709624>

Nye, B., Konstantopoulos, S., & Hedges, L.V. (2004). How Large Are Teacher Effects? *Educational Evaluation and Policy Analysis* 26 (3), 237–257.
<https://doi.org/10.3102/01623737026003237>

Delar eller helhet: en studie av olika modeller för betygsättning

Anders Jönsson, Högskolan Kristianstad (projektledare)

Presentationen utgår från ett två-årigt forskningsprojekt om lärares betygsättning, där olika tillvägagångssätt (eller ”modeller”) för att sätta betyg har jämförts med avseende på betygens likvärdighet.

Bakgrund och syfte

I Sverige spelar betygen en avgörande roll för möjligheterna till fortsatt utbildning. När eleverna lämnar grundskolan och söker till gymnasiet baseras urvalet helt och hållet på deras betyg, och när de söker till högre utbildning tilldelas minst en tredjedel av platserna (ofta fler) utifrån betyg.

När betygen har en så avgörande betydelse, behöver de vara tillförlitliga. Eleverna behöver kunna lita på att betygen ger en rättvisande bild av deras kunskaper, och att det spelar mindre roll vilken lärare som satt betygen, så att de konkurrerar om utbildningsplatser på lika villkor. Så ser det emellertid inte ut. Tvärtom har tillförlitligheten i lärarnas betygsättning ifrågasatts vid upprepade tillfällen (se t.ex. Skolverket, 2019). Att likvärdiga prestationer kan tilldelas olika betyg innebär att betygsättningen inte är tillförlitlig.

De åtgärder som har satts in för att komma till rätta med denna problematik, har framför allt handlat om att lägga större vikt vid resultaten från de nationella proven. I en skärpning av texten i skollagen, krävs till exempel att lärarna ”särskilt beaktar” resultat från de nationella proven i sin betygsättning. Hittills har åtgärderna emellertid inte lett till någon synbar förändring och det finns fortfarande stora skillnader mellan elevernas slutbetyg och deras provresultat (Skolverket, 2019).

En risk med de uteblivna förändringarna är att de kan leda till krav på att i ännu högre grad knyta elevernas betyg till resultaten på de nationella proven, vilket i sin tur kan få andra oönskade konsekvenser. Inte minst handlar detta om en inskränkning av läroplanen, där kunskaper som inte kan testas på de nationella proven ges allt mindre uppmärksamhet (eller till och med utesluts) i undervisningen.

Typiska exempel är processkrivande, där eleverna utvecklar sina texter över tid, och praktiska färdigheter, som laborativ förmåga i naturvetenskapliga ämnen. Denna problematik är väl dokumenterad och uppmärksammas i forskning från länder där externa prov spelar en större roll i betygsättningen jämfört med Sverige (se t.ex. Au, 2007; Collins, Reiss, & Stobart, 2010).

Syftet med det här projektet har därför varit att undersöka om det är möjligt att öka överensstämmelsen i lärarnas betyg på andra sätt än genom nationella prov, med specifikt fokus på hur lärare sammanväger elevernas prestationer till ett betygsomdöme.

Genomförande och resultat

I sin betygsättning kan lärare sammanväga elevernas prestationer på olika sätt. Vissa av de sätt som dokumenterats i tidigare forskning (se t.ex. Korp, 2006) är dock inte i linje med dagens betygssystem, eftersom de inte utgår från läroplanens betygs-kriterier. Men även om betygsättningen sker med utgångspunkt från befintliga riktlinjer, finns det utrymme för variation. I projektet urskiljs till exempel ett så kallat ”analytiskt” respektive ett ”holistiskt” tillvägagångssätt. Det analytiska tillvägagångssättet innebär att läraren ger betygsomdömen på enskilda uppgifter, och sedan utgår från dessa omdömen vid betygsättningen.

Det holistiska tillvägagångssättet innebär däremot att läraren avstår från att ge betygsomdömen på enskilda uppgifter, till exempel för att i stället ge kvalitativ återkoppling i form av styrkor och utvecklingsmöjligheter, vilket innebär att det inte finns några tidigare betygsomdömen att utgå ifrån vid betygsättningen. I det holistiska tillvägagångssättet måste läraren därför utgå från helheten, snarare än från delarna, som i det analytiska tillvägagångssättet.

I projektet har lärare i två ämnen (engelska och matematik) blivit slumpvis indelade i grupper, där de fått sätta betyg på elevprestationer utifrån antingen ett analytiskt eller ett holistiskt tillvägagångssätt. Genom en sådan experimentell ansats, där lärarna inom respektive ämne betygsätter exakt samma elevprestationer, men utifrån olika tillvägagångssätt, ges möjlighet att jämföra om tillvägagångssättet spelar någon roll för hur överens lärarna är i sin betygsättning.

Förutom att sätta betyg på elevprestationer, ombads lärarna i studien att motivera sin betygsättning, för att vi som forskare skulle kunna undersöka om olika tillvägagångssätt för betygsättning innebar att lärarna tog hänsyn till olika aspekter av elevernas prestationer.

Resultaten från studien visar att lärarna som använde ett analytiskt tillvägagångssätt i högre grad var överens om elevernas betyg, jämfört med lärarna som använde ett holistiskt tillvägagångssätt. Resultaten var likartade i båda ämnena, även om skillnaderna mellan lärarnas betyg var större och tydligare i engelska än i matematik. Överensstämmelsen var dock relativt låg i båda fallen. Som mest var lärarna överens i två tredjedelar av fallen (analytisk betygsättning i engelska), som minst i cirka hälften av fallen (holistisk betygsättning i matematik).

När det gäller lärarnas motiveringar, var skillnaderna mellan grupperna över lag små. Den största skillnaden var att lärarna som använde ett analytiskt tillvägagångssätt i betydligt högre grad hänvisade till läroplanens kravnivåer i

sina motiveringar (t.ex. ”motsvarar C-nivå”), utan att ange vilka specifika kvaliteter i elevernas prestationer som avsågs.

Sammantaget tyder studiens resultat på att ett analytiskt tillvägagångssätt ger en högre likvärdighet jämfört med ett holistiskt, men att det eventuellt kan vara svårare för lärarna att motivera betyg som satts utifrån ett analytiskt tillvägagångssätt. Att det är svårare att motivera dessa betyg, kan bero på att de betygsomdömen som används vid betygsättningen satts vid ett tidigare tillfälle och läraren därför inte har i färskt minne vilka kvaliteter som låg till grund för omdömet.

Vetenskapligt bidrag och samhällsrelevans

Studien ger flera viktiga bidrag till forskningen genom att fördjupa kunskapen om lärares betygsättning, men också genom att vidareutveckla befintliga metoder för att undersöka betygsens likvärdighet.

I relation till samhällsrelevans ligger studiens viktigaste bidrag i att visa att det är möjligt att öka överensstämmelsen i lärarnas betyg på andra sätt än genom nationella prov, till exempel genom att specificera tillvägagångssätt för sammanvägning av elevernas prestationer till ett betyg. Om alla lärare utgår från ett analytiskt tillvägagångssätt i sin betygsättning, skulle detta sannolikt leda till ökad likvärdighet.

Det är dock endast en av de faktorer som kan påverka lärarnas betygsättning. Genom att undersöka ytterligare faktorer som har betydelse för betygsättningsprocessen, skulle evidensbaserade riktlinjer för betygsättning kunna utarbetas, för att på så sätt öka betygsens tillförlitlighet och likvärdighet. Det skulle vara en stor vinst i rättvisa för alla de elever som är beroende av sina betyg för sin framtida utbildning. Den genomförda studien skulle kunna utgöra en viktig startpunkt i ett sådant arbete.

En fullständig redogörelse för studiens resultat finns i Jönsson, Balan och Hartell (2021), samt presenteras i ett professionsvetenskapligt sammanhang i Jönsson (2020).

Referenser

Au, W. (2007). High-stakes testing and curricular control: A qualitative metasynthesis. *Educational Researcher*, 36(1), 258–267.

<https://doi.org/10.3102/0013189X07306523>

Collins, S., Reiss, M., & Stobart, G. (2010). What happens when high-stakes testing stops? Teachers' perceptions of the impact of compulsory national testing in science of 11-year-olds in England and its abolition in Wales. *Assessment in Education: Principles, Policy & Practice*, 17(3), 273–286.

<https://doi.org/10.1080/0969594X.2010.496205>

Jönsson, A. (2021). Analytisk och holistisk bedömning. I Å. Hirsh & C. Lundahl (Red.) *Hållbar bedömning*. Natur & Kultur.

Jönsson, A., Balan, A., & Hartell, E. (2021). Analytic or holistic grading? *Assessment in Education: Principles, Policy & Practice*, 28(3), 212–227.
<https://doi.org/10.1080/0969594X.2021.1884041>

Korp, H. (2006). *Lika chanser i gymnasiet? En studie om betyg, nationella prov och social reproduktion*. Doktorsavhandling, Malmö högskola.

Skolverket (2019). *Analyser av likvärdig betygssättning mellan elevgrupper och skolor* (Rapport 475). Skolverket.

Det första valet: förskolans expansion, marknadsiering och ökade betydelse i familjers utbildningsstrategier

Esbjörn Larsson, Uppsala universitet, (projektledare)

Håkan Forsberg, Uppsala universitet

Ida Lidegran, Uppsala universitet

Johannes Westberg, Rijksuniversiteit Groningen

Idag gör många familjer sitt första val i utbildningssystemet redan under barnets första levnadsår. Då väljs vanligtvis förskola. Det är ett högst påtagligt val; om du inte aktivt väljer förskola erbjuds du ingen plats. Därmed måste alla familjer som behöver barnomsorg förhålla sig till ett utbildningsrelaterat val mycket tidigt i barnens liv, långt innan barnet själv kan ha åsikt i frågan.

Vi har undersökt konsekvenserna av detta val och hur framväxten av en svensk förskolemarknad gick till.

Bakgrund

Den svenska förskolan har genomgått en enorm expansion sedan slutet av 1960-talet. Hösten 2021 var nästan 86 procent av alla 1–5-åringar inskrivna i förskoleverksamhet och i gruppen 4–5-åringar var samma siffra över 95 procent. Det kan jämföras med situationen 1967 då inte mer än 2 procent av barn under sju år befann sig i någon form av statsunderstödd institutionaliserad barnomsorg.

Det gör att på endast två generationer har förskoleverksamhet gått från att vara en marginell företeelse till något som påverkar snart sagt alla svenska barns uppväxt. Andelen barn i förskolor som inte drivs i offentlig regi har också ökat från fyra procent 1970 till 21 procent 2021 (Martin Korpi 2015; Barn och personal i förskola – hösten 2021 2022).

Ser man till den forskning som bedrivits om den svenska förskolan har den framförallt rört förskolans pedagogiska verksamhet eller hur olika lagar och styrdokument reglerat förskolan (se ex. Persson 2012; Persson 2015). Till skillnad från utbildningssociologisk forskning gällande andra delar av utbildningssystemet (se ex. Börjesson 2016; Börjesson 2017; Lidegran 2009; Bertilsson 2014, Forsberg 2018) har mindre intresse riktats mot hur föräldrar väljer förskola till sina barn och hur de valen förhåller sig till hur förskolan är organiserad.

Syfte och frågeställningar

Syftet med projekt har varit att tillföra ny kunskap om den expanderande och marknadsanpassade svenska förskolan och den roll som den spelar i familjers utbildningsstrategier. Ledande frågor i arbetet har varit: Hur väljer föräldrar förskolor och hur varierar dessa val med social grupp, nationellt ursprung och boendeområde? Hur kunde ett land som Sverige, med en lång tradition av offentligt organiserad välfärd, få en förskolemarknad med privata aktörer?

Vid besvarandet av dessa frågor har arbetet inom projektet bedrivits inom två olika delstudier. Den första studien rör föräldrars val av förskola. Där har kvantitativa metoder i form av registerdata använts för att undersöka vilken slags förskolor som lockar familjer med mycket tillgångar och vilka förskolor som tar emot barn från resursfattiga familjer. Vidare har också skillnader mellan familjer som kan räknas till en kulturell respektive ekonomisk övre medelklass undersökts.

Kvalitativa metoder i form av intervjuer har sedan använts för att närmare undersöka hur familjer resonerar kring valet av förskola. Samt om man kan se förskolevalet som en del av utbildningsrika familjers utbildningsstrategier.

I den andra delstudien har den politiska process som ledde fram till dagens förskolemarknad undersökts. Det har gjorts genom en analys av riksdagsdebatten från och med förbudet mot offentlig finansiering av vinstdrivande förskolor 1984 (Lex Pysslingen) fram till införandet av en barnomsorgspong 2009.

Resultat

Inom ramen för den första delstudien har analyser av registerdata (ca: 500 000 svenska förskolebarn) visat att dagens förskolemarknad reproducerar ojämlikheter relaterade till såväl sociala som geografiska avstånd.

Det gör att barn med utländsk bakgrund och/eller lite tillgångar samlas på vissa förskolor medan barn till svenskfödda föräldrar med större tillgångar tenderar att hamna på andra. Vidare går det att märka en viss skillnad mellan de med föräldrar i privat respektive offentlig sektor (Forsberg & Waddling 2019; Forsberg 2022).

Studier av pendlingsmönster visar även att vissa föräldrar med utländsk bakgrund väljer att sätta sina barn i förskolor i mer välbärgade områden samtidigt som svenskfödda föräldrar tenderar att undvika förskolor med en hög andel barn från familjer med utländsk bakgrund (Fjellborg & Forsberg 2021 preprint).

När dessa övergripande rekrytering- och pendlingsmönster sätts i relation till olika slags förskolor sticker föräldrakooperativ ut, eftersom de barn som går där i första hand kommer från familjer med mycket utbildningstillgångar. De förskolorna skiljer sig också från andra genom att de har högre personaltäthet och mindre andel utlandsfödda i personalen (Forsberg & Larsson 2022).

Med utgångspunkt i dessa resultat har delstudiens kvalitativa analyser särskilt fokuserat på föräldrar som valt att sätta sina barn i föräldrakooperativ för att närmare undersöka hur dessa föräldrar väljer förskola. Intervjuer med just familjer med mycket utbildningskapital som valt föräldrakooperativ visar att valet ofta är väl övervägt. Syftet är att ge barnen en trygg miljö samtidigt som föräldrarna får insyn och möjlighet att påverka verksamheten.

Det krävs ofta tid och engagemang för att ha sina barn i ett föräldrakooperativ. Det underlättas av om föräldrarna har yrken där de kan styra över sin arbetstid och kompetenser inom områden väsentliga för ledning av en förskoleverksamhet. Att ge barnen en trygg förskoletid där den sociala kompetensen utvecklas och ger självförtroende är en viktig byggsten i en långsiktig utbildningsstrategi för familjer med mycket resurser (Lidegran & Larsson 2018; Lidegran & Ginnerskov-Dahlberg 2020).

I den andra delstudien visar projektet att framväxten av en svensk förskolemarknad inte enbart kan förklaras genom en import av idéströmningar som förespråkade avreglering och marknadslösningar eller förändringar i den svenska blockpolitiken.

I stället framstår det faktum att den politiska kampen om förskoleområdets reglering sammanföll med en mycket kraftig expansion av förskoleverksamheten som viktig. Det gjorde att de kommunala förskolorna inte ersattes av privatdrivna förskolor utan att de tillfördes en sektor där också de kommunala förskolorna ökade kraftigt.

Det gör att utvecklingen inte ska förstås som en privatisering av offentlig verksamhet utan snarare som införandet av en marknadslogik i en framförallt offentligt organiserad verksamhet. Vidare visar analysen av den politiska processen att de vägval som redan fattade beslut innebar påverkade möjligheten att fatta nya beslut (Westberg & Larsson 2022).

Vetenskapligt bidrag och samhällsrelevans

Projektet har inte bara bidragit till ny kunskap om den svenska förskolemarknadens framväxt och hur familjer väljer förskola till sina barn, utan det har även givit nya insikter rörande utbildningsmarknader och familjers reproduktionsstrategier mer generellt.

Genom att använda tidigare beprövade undersökningsmetoder för studiet av skolval för undersökningar av förskolevalet kan projektets första delstudie visa likheterna mellan skolval och förskoleval. Den skolsegregation som uppmärksammats i tidigare studier av skolan har även sin motsvarighet i förskolan vilket gör att även förskolebarn ofta går på förskolor tillsammans med barn som tillhör samma samhällsklass.

Även projektets undersökning av svenska förskolemarknadens framväxt kan sägas ha bidragit med ny kunskap som sträcker sig längre än det aktuella studieobjektet. Här handlar det främst om hur politiska beslut påverkar möjligheten att fatta nya beslut och hur det kan vara svårt att ändra riktning när tidigare beslut förändrat förutsättningarna för en verksamhet. Det är en viktig lärdom för att kunna förstå utbildningssystemets utveckling mer generellt.

Slutligen kan även konstateras att forskningsresultaten har bäring långt utanför akademien och borde vara av särskild betydelse för beslutsfattare inom förskoleverksamhet och andra utbildningspolitiska sammanhang. Det gäller särskilt det faktum att barnen redan i förskolan möter en tydligt segregerad värld och att det även finns tecken som tyder på att denna segregation bidrar till skillnader i den förskoleverksamhet de möter.

Sammansättningen av barn på svenska förskolor, sett till socialt och nationellt ursprung, präglas främst av boendesegregationen men förstärks när det finns möjlighet att välja mellan privata och offentliga utförare i det lokala bostadsområdet. Av de privata alternativen är det framförallt de föräldrdrivna förskolorna som lockar de utbildningsstarka familjerna.

Referenser

Barn och personal i förskola – hösten 2021. (2022). Skolverket.

Bertilsson, E. (2014). *Skollärare: Rekrytering till utbildning och yrke 1977–2009* (PhD dissertation, Acta Universitatis Upsaliensis).

Börjesson, M. (2016). Sociala kartor över utbildningslandskapet: Installationsföreläsning, professuren i utbildningssociologi vid Uppsala universitet, 11 november 2015. *Sociologisk forskning*, 53(4), 421–437.

Börjesson, M. (2017). Det svenska gymnasiefältet: Ett exempel på utbildningssociologiska studier i Sverige. I *Lärande, skola, bildning* (4:e uppl., s. 415–432).

Fjellborg, A. A., & Forsberg, H. (2021). Commuting patterns of preschool children in metropolitan Stockholm. *Regional Science Policy & Practice*. <https://doi.org/10.1111/rsp3.12401>

Forsberg, H. (2018). School competition and social stratification in the deregulated upper secondary school market in Stockholm. *British Journal of Sociology of Education*, 39(6), 891–907. <https://doi.org/10.1080/01425692.2018.1426441>

Forsberg, H. (2022). Preschool inequalities – analyses of recruitment and segregation patterns in Swedish preschools. *Sociologidagarna, Uppsala universitet, 17 mars, 2022*.

Forsberg, H., & Larsson, E. (2022). Inequality and the Social Space of Swedish Preschools: The Consequences of Families' Preschool Enrolment in a Marketised Welfare State. Presenterad vid *Deutschen Gesellschaft für Erziehungswissenschaft (DGfE) Kongress, 13. bis 16. März 2022, Universität Bremen*.

Forsberg, H & Waddling, J. (2019). The Social Space of Swedish Preschools. A Bourdieusian Analysis of Families' Preschool Enrolment in a Marketised Welfare State. Presented at *14th Conference of the European Sociological Association (ESA), 20–23 August, 2019, Manchester, England*.

Lidegran, I. (2009). *Utbildningskapital: Om hur det alstras, fördelas och förmedlas* (PhD dissertation, Acta Universitatis Upsaliensis).

Lidegran, I. & Larsson, E. (2018). A Desire for Transparency and Control: The Swedish Preschool Choice as Part of Culturally Wealthy Families' Educational Strategies in Uppsala. Presented at *Contemporary Perspectives on Preschools and Society, Uppsala University. Uppsala, 5 March, 2018*.

Lidegran, I. & Ginnerskov-Dahlberg, M. (2020) The Social Space of Preschools in Uppsala, Presented at *The matter of space and place in studies of education, migration and segregation, Uppsala, workshop 17 November 2020*.

Martin Korpi, B. (2015). *Förskolan i politiken: om intentioner och beslut bakom den svenska förskolans framväxt*. (4. uppl). Stockholm: Utbildningsdepartementet, Regeringskansliet.

Persson, S. (2012). *Forskning om villkor för yngre barns lärande i förskola, förskoleklass och fritidshem*. Johanneshov: TPB.

Persson, S. (2015). *En likvärdig förskola för alla barn: innebörder och indikatorer*. Vetenskapsrådet.

Westberg, J. & Larsson, E. (2022). Winning the war by losing the battle? The marketization of the expanding preschool sector in Sweden, *Journal of Education Policy*, 35:5
<https://doi.org/10.1080/02680939.2020.1861338>

Skrivande som näring för demokratin

Eva Lindgren, Umeå universitet, (projektledare)

Per Boström, Umeå universitet

Peter Ström, Umeå universitet

Erika Sturk, Umeå universitet

Carina Hermansson, Högskolan i Borås

Anna Nilsson, Umeå kommun

Utgångspunkten i projektet är vikten av att alla människor i en demokrati har de språkliga resurser de behöver för att kunna använda sig av sin yttrandefrihet. I studien har vi först utforskat hur människor deltar i samhället genom att skriva, vilket framträdde i en bred palett av syften, texter, mottagare och medier. Vi undersökte sedan hur mellanstadieelever utvecklade sitt skrivande med hjälp av språkliga, kontextuella och kognitiva resurser.

Bakgrund

Det skriftliga informationsflödet ökar dag för dag och dess ursprung, syfte och tillförlitlighet är inte alltid transparenta. Det ställer stora krav på varje enskild individ att reflektera över och förhålla sig kritiskt till olika texter samt att i tal och skrift kunna ta plats och skapa mening och förståelse tillsammans med andra eller individuellt.

I såväl svensk som internationell skola har den sociopolitiska diskursen svagt fäste vilket innebär att elever, speciellt i skolår 1–6, får lite, om någon träning i hur man kritiskt kan förstå och skapa text (Peterson et al., 2018; Sturk, 2022).

Deltagande skrivande, alltså det typ av skrivande man gör för att delta i samhället, har troligen förändrats genom internet och sociala medier. Hur ett deltagande skrivande möjligen har påverkats och förändrats genom digitaliseringen är dock oklart liksom hur man bäst förbereder elever för ett liv som deltagande skribenter i ett textbaserat samhälle.

Syfte och frågeställningar

Projektet undersöker dagens deltagande skrivande och har utvecklat en klassrumsmodell för att stötta elever i deras skrivande.

Forskningsfrågorna är:

- Vilka diskurser om skrivande finns i policy och skolpraktik?
- Hur kan man beskriva och förstå nutida deltagande skrivande i Sverige?
- Hur kan elever i mellanstadiet utveckla sitt deltagande skrivande?

Resultat

Den första frågan har i huvudsak undersökts genom enkäter, observationer och dokumentanalyser (Sturk & Lindgren, 2019; Sturk et al., 2020; Sturk, 2022). Utgångspunkten har varit Ivaničs (2004, 2017) diskursramverk för skrivande som utgår från att skrivande kan förstås som en färdighet, som något kreativt, som tänkande, som en process, som genrer, som en social praktik eller som en sociopolitisk handling.

Resultaten i korthet visar att olika diskurser framträder olika starkt i olika skolämnen men framför allt att den sociopolitiska diskursen är ovanlig.

Den andra frågan utforskade vi genom textanalyser av twitter och insändare och genom en 'homeparty-design' där vi genomförde gruppintervjuer i hemmiljö. Textanalyserna utgick från text- och diskursanalys med utgångspunkt i hur skribenterna positionerar sig och hur det tar sig uttryck i texterna (Ström et al. inskickad).

Resultaten visar att skribenter av insändare intar en tydligt negativ positionering gentemot de frågor som fokuseras i texterna. I twitter-inlägg finns i typfallet också tydlig värdepositionering men de kan vara såväl positiva som negativa. I fråga om interaktionella resurser indikerar resultaten tämligen lika mönster i texttyperna vilket kan ses som oväntat med tanke på texternas olika kontexter.

Vi genomförde åtta så kallade homepartyn. Personer i utkanten av våra egna sociala nätverk tillfrågades om de kunde vara värd för en träff i sitt hem. De bjöd in fyra till sex av sina bekanta, så olika som möjligt avseende ålder, utbildning, bakgrund och erfarenheter. Detta för att så många olika perspektiv som möjligt skulle komma fram.

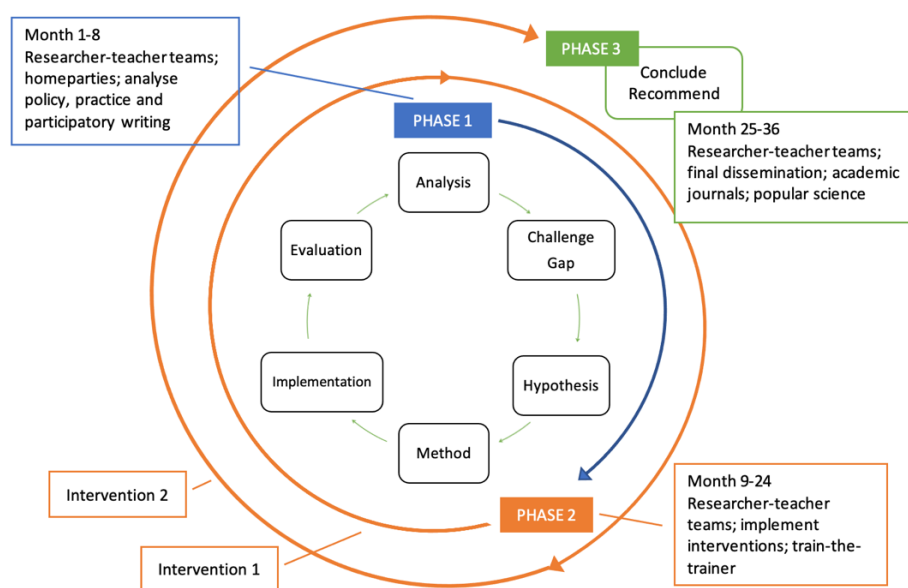
Vi valde att genomföra fokusgruppintervjuerna i hemmiljö för att skapa goda förutsättningar för deltagarna att våga dela sina tankar, åsikter och idéer. Diskussionerna utgick från två frågor "Vad är deltagande i samhället?" och "Vad är deltagande skrivande?". En forskare fanns med runt bordet för att initiera samtalen och föra dem vidare vid behov. Alla samtal spelades in transkriberades för vidare analyser.

Resultat visar att både allmänt samhällsdeltagande och deltagande genom skrivande är mångfacetterade fenomen. Delaktighet blev ofta jämförbart med att påverka och att göra skillnad. Något som förekommer på olika nivåer i samhället; i familjen, mellan grannar, i kommunen, i nationen etcetera. Deltagande skrivande kunde förstås utifrån syfte och läsare och kan manifesteras genom nästan vilken genre som helst: brev, twitter, protokoll, en tumme upp på Facebook.

I analyserna av diskussionerna framkom också att det finns en rad hinder för deltagande s.k. bottlenecks (Fishkin, 2014) där den tydligaste var en rädsla för negativ feedback om man deltar exempelvis i sociala medier. Ett annat hinder var tillgången till skriftspråket i form av redskap för skrift som datorer eller möjligheten att använda redskapen. Något som kan begränsas av språk, ekonomi eller ålder.

Utifrån resultaten av de två första frågorna designades en interventionsstudie i syfte att pröva en modell för (Lindgren et al., 2022a+b) att utforska hur elever i mellanstadiet kan utveckla sitt deltagande skrivande.

Den här delen var deltagande och praktisknära. Det innebär att en lärare fanns med i projektgruppen under hela forskningsprocessen samt att täta dialoger med fler lärare byggdes in i forskningsdesignen.

Figur 1. Forskningsdesign: deltagande och praktisknära.

En utgångspunkt för klassrumsstudien var att deltagande skrivande sker i olika sammanhang, för olika mottagare och i olika genrer. Centralt var därför att elever behöver utveckla språkliga verktyg så att de kan översätta sina tankar till text för att en tänkt mottagare ska förstå vad de skriver.

Tillsammans med lärare designade vi en lärarhandledning för tre veckors arbete med skrivande. Viktiga principer för lärarhandledningen hämtade vi från appraisalteorin (Martin & White, 2005), då den behandlar hur texter/skribenter använder språket för att värdera det som sägs. Vi utgick även från principen att uppgifterna kan behöva anpassas till olika klassrumskontexter (Jesson & Parr, 2019).

Studien var upplagd efter en cyklisk design där de inledande kartläggningarna låg till grund för två designcykler där interventionen provades och utvärderades i sammanlagt 14 klasser. Se Figur 1.

De lärare som deltog i utvecklingen av lärarhandledningen genomförde också första interventionscykeln där eleverna jobbade i helklass, i grupper, i par och enskilt med uppgifter av olika slag. Exempelvis använde de mobiltelefoner för att arbeta med emojis och mottagaranpassning, samlade ord och uttryck för att utveckla ordförrådet och analyserade bilder för att se olika perspektiv innan skrivandet tog vid. Alla lektioner observerades, lärarna skrev loggbok och elever intervjuades.

Inför den andra interventionscykeln träffades de nya och gamla lärarna tillsammans med projektgruppen för att gå igenom lärarhandledningen och diskutera anpassningar till olika kontexter. Lärarna genomförde sedan interventionen på samma sätt som under den första interventionen. Elever skrev argumenterande och berättande texter före och efter interventionerna och svarade på enkäter om sina literacypraktiker.

Genom analyser av för- och eftertexternas läsbarhetsindex ser vi att eleverna skrev längre och mer komplexa texter efter interventionen. Inledande kvalitativa textanalyser indikerar också mer värderande språk och fler sambandsord efter interventionen.

Eftertexterna visade också en större medvetenhet om läsaren genom exempelvis hälsningsfraser och dialogicitet. Analyser av elevintervjuerna visar att eleverna använde sig av en rad kontextuella resurser som ord, modaliteter (bild och musik), struktur, skrivkamrat, mottagare, materialitet (mobiltelefon) som de blandar med sina erfarenheter, åsikter, tankar och idéer för att skapa mål och mening med sitt skrivande (Sturk et al., 2022).

Ett ytterligare resultat, som inte hade någon ursprunglig forskningsfråga, handlar om deltagande forskning. Genom intervjuer av hela forskargruppen framstod koncepten respekt, ömsesidighet och relationer som centrala (jfr. Smith, 2012). Utmaningar definierades i form av tid och roller i projektgruppen och vikten av skolledningens stöd för projektets genomförande betonades (Sehlin Macneil et al., 2020).

Vetenskapligt bidrag och samhällsrelevans

Projektet är nära kopplat till forskning om skrivdiskurser och har bidragit med ny förståelse för aktuella diskurser i skolans skrivpraktiker (Sturk, 2022). Projektet har också utvecklat evidensbaserade klassrumsmetoder som stödjer utvecklingen av demokratiska värderingar och kompetens genom deltagande skrivande (Lindgren et al., 2022a+b).

Studien har också bidragit till en förståelse för vad deltagande skrivande innebär i relation till samtida svenska samhälle, där vi i detalj har beskrivit genrens språkliga särdrag (Boström et al., kommande).

Slutligen har projektet bidragit till utvecklingen av forskningsmetodik för skolbaserad, deltagande forskning och till en diskussion om skrivande i samhället (Lindgren et al., 2020; Nilsson et al., 2020).

Referenser

Fishkin, J. (2014). *Bottlenecks: A new theory of equal opportunity*. Oxford University Press.

Ivanič, R. (2004). Discourses of Writing and Learning to Write. *Language and Education*, 18(3), 220–245. <https://doi.org/10.1080/09500780408666877>

Ivanič, R. (2017). Round table on discourses of writing, and writer identity. Paper presented at *the LITUM Symposium, Umeå, Sweden*.

Martin, J. & White, P. (2005). *The language of evaluation: appraisal in English*. Palgrave Macmillan.

Peterson, S. S., Parr, J., Lindgren, E., & Kaufman, D. (2018). Conceptualizations of writing in early years curricula and standards documents: international perspectives. *The Curriculum Journal*, 29(4), 499–521. <https://doi:10.1080/09585176.2018.1500489>

Smith, L. T. (2012). *Decolonizing methodologies. Research and indigenous peoples*. (andra utgåvan). Zed Books Ltd.

Stotsky, S. (2013). Participatory Writing: Literacy for Civic Purposes. I Hill Duin, A., & Hansen, C.J. (Red.), *Nonacademic Writing: Social Theory and Technology* (s. 227–256). Mahwah: Lawrence Erlbaum.

Publikationer från projektet

Boström, P., Ström, P., Lindgren, E., & Hermansson, C. (inskickad). (Re)conceptualizing participatory writing. Presentation vid *SIG Writing 2022, juni 2022, Umeå, Sverige*.

Hermansson, C., & Lindgren, E. (2020). Skriv! och delta i demokratin. I K. Forsling och C. Tjernberg. *Skrivutvecklingens grunder* (s. 317–330). Gleerups. ISBN 97891511102788

Lindgren, E. (2020). (W)rights! Skrivande som näring för demokrati. Symposium vid *SMDI 14, november 2020, Malmö, Sverige*.

Lindgren, E., & Hermansson, C. (2022). Writing and Participation. Symposium vid *SIG Writing 2022, juni 2022, Sverige*.

- Lindgren, E., Hermansson, C., Boström, P., Nilsson, A., Ström, P., & Sturk, E. (2021). Skrivande, bildning och demokrati – att kunna, vilja och våga. I *Bildning: Svenskläraryringsens årskrift 2020* (s. 101–115).
- Lindgren, E., Hermansson, C., Boström, P., Nilsson, A., Ström, P., & Sturk, E. (2022a, juni). Appraisal in the writing classroom. Presentation vid *SIG Writing 2022, juni 2022, Umeå, Sverige*.
- Lindgren, E., Hermansson, C., Boström, P., Nilsson, A., Ström, P. & Sturk, E. (2022b). Skrivande för delaktighet och demokrati (1ed.). I E. Lindgren; C. Hermansson; A. Norlund Shaswar & S. Areljung (Red.), *Skrivdidaktik i grundskolan* (s. 43–67). Studentlitteratur AB.
- Lindgren, E., Hermansson, C., Sofkova-Hashemi, S., & Hipkiss, A-M. (2020). Att vara fullvärdig skribent – mycket mer än korrekt stavning. Publicerad på *Skola & Samhälle, 21 september 2020*.
<https://www.skolaochsamhalle.se/etikett/skrivutveckling/>
- Nilsson, A., Hermansson, C., Sturk, E., Lindgren, E., Boström, P., & Ström, P. (2020). Att skriva handlar om att kunna delta i samhället. Publicerad i *Norran 17 september 2020*. <https://norr.se/asikter/debatt/artikel/att-skriva-handlar-om-att-kunna-delta-i-samhallet/5re68k51?fbclid=IwAR1n6WGFL8Q2JYWVmi8pOq4XXKunG87wLtMLfv0smdZFjtw721VfEmd1EVOc>
- Sehlin Macneil, K., Kärnebro, K., Lindgren, E., & Nilsson, A. (2020). Deltagande forskning i svenskämnet – en kritisk metoddiskussion. Presentation vid *Fjortonde nationella konferensen i svenska med didaktisk inriktning: Didaktiska perspektiv på språk och litteratur i en globaliserad värld, Malmö 18–19 november 2020*.
- Ström, P., Boström, P., Lindgren, E., & Hermansson, C. (inskickad). Discourse of influence – participation and opinions in digital and print media.
- Sturk, E. (2022). *Writing across the Curriculum in Compulsory School in Sweden* (doktorsavhandling, Umeå universitet). Hämtad från <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:umu:diva-194137>
- Sturk, E., Hermansson, C., & Lindgren, E. (2022). Elever berättar om skrivande – individ och kontext i samspel. I P. Nygård Larsson; C. Olsson Jers; M. Persson (Red.) *Fjortonde nationella konferensen i svenska med didaktisk inriktning: Didaktiska perspektiv på språk och litteratur i en globaliserad värld, Malmö 18–19 november 2020* (s. 231–247). Lund: Nationella nätverket för svenska med didaktisk inriktning.
- Sturk, E., & Lindgren, E. (2019). Discourses in Teachers' Talk about Writing. *Written Communication, 36*(4), 503–537.
<https://doi.org/10.1177/0741088319862512>

Sturk, E., Randahl, A.-C., & Lindgren, E. (2020). På väg mot en allsidig skrivundervisning. *Svenskläraren*, (1), 16–18. Retrieved from <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:umu:diva-174929>

Sturk, E., Randahl, A.-C., & Olin-Scheller, C. (2020). Back to basics? Discourses of writing in Facebook groups for teachers. *Nordic Journal of Literacy Research*, 6(2), 1–24. <https://doi.org/10.23865/njlr.v6.2005>

Forskning om undervisning – systematisk kartläggning och analys av forskningslandskap

Claes Nilholm, Uppsala universitet (projektledare)

Åsa Hirsh, Göteborgs universitet

Ingrid Olsson, Uppsala universitet

Daniel Sundberg, Linnéuniversitetet

Henrik Román Uppsala universitet

Projektets primära fokus var att sammanställa och analysera forskning om metoder och arbetssätt i undervisningen. Intresset riktades mot den forskning som citeras mest.

Övergripande slutsatser från projektet är att det behövs originalstudier av ett annat slag än i nuvarande forskning för att forskningen om metoder och arbetssätt i skolan ska utvecklas och att de forskningsöversikter som genomförs bör vara systematiska och reflekterande.

Bakgrund

Ett centralt redskap för utvecklingen av kunskap är att sammanställa kunskapen inom ett område. Genom att kartlägga och analysera forskningen inom ett område kan nya vägar framåt identifieras. I projektet användes ett nytt sätt att genomföra forskningsöversikter, Systematic Mapping and Analysis of Research Topographies (SMART) vilket tar sin utgångspunkt i ett intresse för vad forskarna inom ett visst område själva fokuserar på. SMART är således besläktad med så kallade ”scoping reviews”.

Tre avgörande faktorer skiljer dock SMART från ”scoping reviews”: Fokus i SMART är på den mest citerade forskningen (forskning med hög impact). Översikterna är reflekterande vad gäller dess egna utgångspunkter. SMART innehåller vanligtvis fördjupade analyser av någon/några aspekter av forskningsfältet.

En viktig bakgrund till utvecklingen av SMART är att forskningsöversikter bör ta sin utgångspunkt i de teorier och frågor som sysselsätter forskarsamhället i högre grad än i instrumentella behov som identifieras i samhället. En utgångspunkt är att en översikt inte kan stå neutral inför ett forskningsfält utan att den bör explicit förhålla sig till sina egna utgångspunkter för översikten.

Syften och frågeställningar

Att utifrån ett pragmatiskt perspektiv öka kunskapen om forskningen om undervisning och föreslå hur den kan utvecklas. Det pragmatiska perspektivet omfattar framför allt två antaganden: att det finns flera legitima forskningsperspektiv och att forskningen bör bidra till utvecklingen av ett mer demokratiskt och rättvist samhälle.

Att använda och utveckla ett format som SMART (Systematic Mapping and Analysis of Research Topographies) för forskningsöversikter.

Följande forskningsfrågor har varit vägledande i projektet:

Syfte 1: Kartläggning och analys av high impact-forskning om undervisningsätt/metoder

Eftersom forskningen inom detta område är mycket omfattande valde vi att göra så kallade overviews, det vill säga översikter över forskningsöversikter. Vi arbetade således på en tredje nivå där originalstudier är den första nivån, forskningsöversikter den andra och översikter av översikter den tredje. I denna del av projektet kartlades och analyserades 75 översikter.

Frågorna vi behandlade är:

- Hur kan high impact-forskningen om undervisningsätt/metoder beskrivas?
- Vilka problem identifieras i översikterna?
- Hur behandlas målen för undervisningen i översikterna?
- Hur kan forskningsområdet utvecklas?

Syfte 2: Utveckling av SMART

I projektet avsågs både att pröva och att utveckla SMART som ett format för att genomföra sammanställningar av forskning.

Följande frågor var vägledande:

- På vilka olika sätt kan SMART användas?
- Vilka nya aspekter av forskning kan kartläggas och analyseras?
- Hur kan SMART tydliggöras?

I en del av projektet där fokus var att utveckla SMART som angreppssätt analyserades, utöver forskning om undervisning, också forskningen om inkludering.

Forskningsfrågor som ställdes i relation till forskningen om inkludering var:

- Vad menas med inkludering i high impact-forskningen?
- Vilken forskning behövs för att utveckla inkluderande skolor?
- Vilken relevans har high impact-forskningen om undervisning av elever med autism för inkluderingsfrågan.

Både sammanställningar av forskning om undervisning respektive om inkludering var således sätt att pröva och utveckla SMART-formatet.

Resultat

Hur kan high impact-forskningen om undervisningssätt/metoder beskrivas?

En funktionalistisk forskningstradition dominerar, det vill säga en tradition som utmärks av ett tekniskt kunskapsintresse för att uppnå vissa på förhand identifierade mål. Dock finns vissa inslag av översikter som har sina rötter i en tolkande tradition, det vill säga en tradition som intresserar sig för meningsskapande processer.

En mer kritisk tradition där skolan ses som uttryck för sociala över- och underordningar lyser med sin frånvaro. Pedagogisk psykologi dominerar området med framför allt meta-analyser vad gäller generella översikter (över olika ämnen).

Fokus för översikterna ändrar sig över tid (överlag dominerar översikter som via originalforskning prövar/utvärderar nya sätt att undervisa). En viktig distinktion är den mellan översikter som är generella och de som riktar sig mot specifika områden. De specifika områden som helt dominerar översikterna är språk, matematik och naturvetenskap och forskning inom dessa områden utgör också underlag för generella översikter.

Vilka problem identifieras i dessa översikter?

Vi urskilde tre typer av problem vilka återkom i forskningsöversikterna under hela den studerade 40-års-perioden. Dels förekomst av modererande faktorer (arbetsättet X fungerar under omständigheterna Y, Z, och så vidare). Dels att arbetsätten behövde kompetenta lärare för att fungera samt svårigheter att flytta ”fynd” från forskning till praktiken.

Hur behandlas målen för undervisningen i översikterna?

Endast ungefär en femtedel av forskningsöversikterna behandlade explicit frågan om skolans mål. Vidare var det endast en femtedel av översikterna som orienterade sig mot styrdokument. Endast sex av de 75 översikterna behandlade både frågan om skolans mål och relaterade till styrdokument.

Kunskaps/kognitiva mål var i särklass vanligast medan utveckling av personliga egenskaper/sociala faktorer oftare sågs som medel för att uppnå andra mål. Det var sällsynt med demokratiska mål.

Hur kan forskningen om undervisning utvecklas?

Vi identifierar behovet av översikter som har en betydligt högre grad av reflektion över kontexters betydelse och utbildningssystemets syften. Forskningen om undervisning är för snäv och instrumentell och det behövs således en annan typ av originalstudier.

Hur kan SMART utvecklas?

Vi har identifierat en rad olika nya variabler för kartläggning/analys (till exempel de ovan nämnda om återkommande problem och mål/medel). Vi har illustrerat hur SMART kan användas för att ge underlag för positioneringsartiklar, det vill säga artiklar som så att säga ger en karta över ett forskningsområde och visar utvecklingsvägar för forskningen. Intressant nog visade det sig i projektet att det krävdes flera översikter innan sådana positioneringsartiklar kunde skrivas. (Positioneringsartiklarna är utmärkta med en asterisk i listan över projektets publikationer nedan).

När det gäller undervisningsforskningen identifieras i den avslutande positioneringsartikeln tre grundläggande frågor som forskningen om undervisning bör förhålla sig till.

I positioneringsartikeln om inkludering identifieras behovet av att fallstudier genomförs för att utveckla teorier om hur en inkluderande utbildning ska kunna gestaltas.

I en avslutande artikel beskrivs processen fram till positioneringsartiklarna för forskningen om undervisning och inkludering samt de huvudsakliga slutsatser som dras för respektive område (denna artikel är utmärkt med två asterisker).

SMART har också visat sig användbart i genomgång av tidigare forskning i artiklar där originalforskning redovisas. Vi har också utvecklat en modell för hur forskning om undervisning av elever med diagnoser kan göras relevant inom ramen för ett inkluderande perspektiv på skola och utbildning.

Vi har vidare utvecklat idéer om hur utgångspunkter för översikter bör tydliggöras och påvisat konsekvenser av olika val. I en SMART-analys av hög-impact forskning om gemenskaper (communities) påvisar vi hur den forskningen kan grupperas kring ett antal grundläggande metaforer för hur "community" tolkas (som "home", "academia", "polis" och "power-resisting space").

Vetenskapligt bidrag och samhällsrelevans

Det kanske viktigast bidraget handlar om att vi visar hur forskningsöversikter genom att innefatta ett kontinuerligt reflekterande kommer i kontakt med helt grundläggande frågor i det utbildningsvetenskapliga området. Inte minst frågor om utbildningens syften och de grundläggande antaganden om utbildning och undervisning som forskningen bygger på.

Vi illustrerar också hur en serie av forskningsöversikter inom två olika områden (undervisning och inkludering) leder fram till positioneringsartiklar med mycket

starka implikationer för framtida forskning. Inom båda dessa områden föreslås att en ny typ av originalforskning utvecklas.

Projektets samhällsrelevans är indirekt men omfattande. Inom båda de forskningsområden som kartläggs och analyseras betonas vikten av att forskningen blir mer relevant för samhället och skolans verksamhet än vad den för närvarande är.

Publikationer från projektet

Forsberg, E., Sundberg, D. (2019) Att utveckla undervisningen: En fråga om evidens eller professionellt omdöme. Att utveckla forskningsbaserad undervisning: Analyser, utmaningar och exempel. I: Ylva Ståhle, Mimmi Waermö, Viveca Lindberg (red.). (2019). *Att utveckla forskningsbaserad undervisning: Analyser, utmaningar och exempel*. Stockholm: Natur och kultur, p. 29–50.

Hirsh, Å. (submitted) Making sense of 21st Century Research on Assessment in Education – An (mapping) overview of research topographies and contemporary research interests.

Hirsh, Å., Nilholm, C., Román, H., Sundberg, D. och Forsberg, E. (2022) Reviews of teaching methods – which fundamental issues are identified? *Educational Inquiry*, 13(1), 1–20.

Larsliden, B. & Nilholm, C. (2021). Is it possible for pupil welfare teams to work health promoting and preventively? – A case study. *International Journal of Inclusive Education*, 2021, Ahead-of-print, 1–15

Nilholm, C. (2017) *SMART – ett sätt att genomföra forskningsöversikter*. Lund: Studentlitteratur.

*Nilholm, C. (2021). Research about inclusive education in 2020 – How can we improve our theories in order to change practice? *European Journal of Special Needs Education*, 36(3), 358–370,

Nilholm, C. (2021). Att skapa ett mer inkluderande utbildningssystem – en avslutande reflektion. *Utbildning & Demokrati*, 30 (1), 119–130. /To create an inclusive school system – a concluding reflection/

*Nilholm, C. (submitted) Theorizing about teaching – three fundamental issues.

Nilholm, C. och Göransson, K. (2017) What is meant by inclusion? – an analysis of high impact research in North America and Europe. *European Journal of Special Needs Education*, 32(3), 437–451.

**Nilholm, C., Hirsh, Å., Olsson, I., Román, H. och Sundberg, D. (accepterad för publicering) Systematik och reflektion – Om att sammanställa forskning. *Utbildning och Demokrati*.

Nilholm, C., Sundberg, D., Forsberg, E., Hirsh, Å. och Román, H. (2021) The aims and meaning of teaching as reflected in high-impact reviews of teaching research. *Teaching and teacher education*, 107. Ahead-of-print.

Olsson, I. (accepterad för publicering). Hur skolor kan utveckla elevers funktionella kunskaper – en nordisk forskningsöversikt om undervisning av elever med intellektuell funktionsnedsättning. *Nordic Journal of Pedagogy and Critique*.

Olsson, I. och Nilholm, C. (2022) Inclusion of pupils with autism – a research overview. *European Journal of Special Needs Education*. Ahead-of-print

Patoulioto, E. och Nilholm. (submitted) What is meant by ‘community’ in different theoretical traditions? An analysis of influential educational research.

Paulsrud, D. och Nilholm, C. (2020) Teaching for inclusion – A review of research on the cooperation between regular teachers and special educators in the work with students in need of special support. *International Journal of Inclusive Education*. Ahead-of-print

Román, H. (manuskript) What knowledge matters? International trends in educational research through the lens of history education research.

Román, H., Sundberg, D., Hirsh, Å., Forsberg, E. och Nilholm, C. (2021) "Mapping and analysing reviews of research on teaching, 1980–2018, in Web of Science: An overview of a second-order research topography". *Review of Education*, 9, 541–594.

Román, H., Sundberg, D., Hirsh, Å., Forsberg, E. och Nilholm, C. (2021). Context and Implications Document for: Mapping and analysing reviews of research on teaching, 1980–2018, in Web of Science :An overview of a second-order research topography. *Review of Education*, 9, 595–598.

Sundberg, D. (2020). Evidence in the History of School Reforms in Sweden. In: Lejf Moos & John B. Krejsler (eds.). *Evidence and Best Practice in Nordic Education - Mapping similarities and differences in Nordic national school policy, research and practice*. Amsterdam: Springer Publications.

Sundberg, D. (work in progress) Research Reviews in the field of Teaching - Knowledge, Formats and Methodological Developments in a Nordic Context.

Partiskolningens didaktik

Henrik Nordvall, Linköpings universitet (projektledare)

Jenny Jansson, Uppsala universitet

Daniel Bladh, Linköpings universitet

Louise Malmström, Linköpings universitet

Maria Arriaza Hult, Linköpings universitet

Annika Pastuhov, Åbo Akademi

Projektet syftar till att ge en både överblickande och fördjupande bild av utbildningsverksamhet organiserad för partipolitiskt aktiva i Sverige.

Resultaten visar på en omfattande utbildningsverksamhet i partiernas regi. Utbildningarnas utformning skiljer sig tydligt åt mellan riksdagspartierna.

Studiecirklar och annan folkbildning utgör alltså en central bildningsarena men inte för alla partier och variationen mellan storstad och landsbygd är stor.

Bakgrund

I projektet undersöks bildningsarenor för partipolitiskt aktiva, framför allt politiska partiers utbildningsverksamhet. Trots att sådana utbildningar rimligen har en stor betydelse för hur nyckelpersoner i det demokratiska systemet fostras har det saknats kunskap om detta.

Vårt intryck är att området fallit mellan stolarna då forskning om politik och partier präglas av andra ingångar än den didaktiska och den didaktiska forskningen vanligen berör skolsammanhang och inte politiska partier. Det har då uppstått en kunskapslucka om ett tema som både är inomvetenskapligt intressant och av stor samhällsrelevans. Något som projekt avser att bidra till att fylla.

Mot bakgrund av den betydelse som folkbildning, som studiecirklar, historiskt haft för partipolitisk bildningsverksamhet i Sverige har vi särskilt velat belysa relationen mellan partierna och studieförbunden.

Syfte och frågeställningar

Syftet med projekt är att undersöka omfattning, inriktning och variation i utförandet av utbildningsverksamhet organiserad av de politiska partierna i Sverige. Målet är att ge en både överblickande och fördjupande bild av det icke-formella utbildningslandskap som det svenska partiväsendet och den partipolitiskt orienterade folkbildningen kan sägas utgöra.

De frågeställningar projektet utgått ifrån är:

- Vilken omfattning har utbildningsverksamheten i de olika partierna och vilken relation har den till den institutionaliserade folkbildningen (studieförbund och folkhögskolor)?
- Vilka mål har partierna och deras utbildningsansvariga med utbildningen och hur förhåller sig målen till olika upplägg och genomföranden av verksamheten?
- Hur kan de olika arrangemangen för undervisning som partierna iscensätter förstås som bildningsvägar för individer som söker tillträde till det politiska fältet och till politiska positioner?

Resultat

Inom projektet har vi arbetat med olika typer av data. Ett 50-tal intervjuer har genomförts med utbildningsansvariga i partier, studieförbund och kommuner och med lokala politiker. Därutöver har vi använt oss av information från hemsidor, dokument och studiematerial för partimedlemmar och förtroendevalda. Samt uppgifter från SCB om antalet deltagare i studiecirklar och annan folkbildning bland landets 12 679 fullmäktigeledamöter.

Resultaten visar en omfattande intern utbildningsverksamhet i partiernas regi i form av studiecirklar, kurser, seminarier, konferenser och digitala utbildningar. Skillnaderna mellan partierna är dock betydande, både när det gäller omfattning och sätt att organisera utbildning.

Fyra huvudtyper av anförda skäl till de egna utbildningarna återfinns dock genomgående i alla riksdagspartier. Det handlar om:

- Att utveckla partiet som organisation
- Ideologisk skolning
- Stärka kompetensen hos enskilda företrädare
- Att skapa engagemang.

Studieverksamheten organiseras således inte enbart för att förmedla olika kunskapsinnehåll utan också för att befrämja olika typer av organisationsinterna relationer (Nordvall, Bladh & Malmström, 2020; Nordvall & Pastuhov, 2020). Utbildningsverksamheten blir central för partiets sammanhållning och ett sammanhang där kollektiva identiteter produceras (Bladh, 2020; Arriaza Hult, 2020).

I vilken utsträckning utbildningarna är nationellt organiserade och styrda varierar mellan partierna. Centerpartiet och Socialdemokraterna har exempelvis en tydlig stegstruktur i sin utbildningsverksamhet. I övriga partier är modulsystem vanligare, där ordningen för utbildningars genomförande inte är lika tydlig.

Studiecirklar och annan folkbildningsverksamhet som historiskt varit viktiga sammanhang för bildning bland svenska politiker tycks alltjämt spela en betydande roll som bildningsarena. Det gäller dock inte för alla partier. Samtliga partier utom Sverigedemokraterna samarbetar med ett studieförbund som omfattas av statens folkbildningsanslag.

Deltagandet i folkbildningsverksamhet skiljer sig dock åt mellan de studieförbundsanslutna partierna. Av samtliga fullmäktigeledamöter valda 2018 deltog 37 procent i studiecirklar eller annan folkbildningsverksamhet under valåret. Deltagandet är högre i landsbygdskommuner än i storstäder och dess pendlingskommuner. Vanligast är folkbildningsdeltagandet bland socialdemokratiska och centerpartistiska fullmäktigeledamöter 57 procent för båda. Minst vanligt är folkbildningsdeltagandet bland sverigedemokrater sju procent och moderater 13 procent (Nordvall et al., 2020).

Ungdomsförbunden får en central betydelse som plantskolor och rekryteringsbas till ledande poster i partierna. Tydligast gäller det borgerliga partier där ungdomsförbunden tydligare också präglas av en självförståelse som ”politikerkolor” än bland de rödgröna (Jansson, 2021).

Om kommunernas utbildningar för förtroendevalda kan övergripande sägas de präglas av en hög grad av decentraliserat anordnaransvar. Eftersom det saknas nationell läroplan eller motsvarande gällande utbildningar för förtroendevalda är det upp till kommuner själva att besluta om och utforma utbildningar på egen hand. Även inom kommunorganisationen saknas vanligen fastställda riktlinjer för hur utbildningarna ska genomföras. Enskilda tjänstepersoner får ofta stor handlingsfrihet att designa utbildningen.

Det leder till en variation mellan kommunerna när det gäller utbildning för förtroendevalda. Samtidigt kan vi notera några återkommande drag. Det rör sig i huvudsak om någon eller några utbildningsdagar efter mandatskifte och dessa bygger i huvudsak på föredrag av sakkunniga i frågor som rör lagstiftning och kommunens organisation.

När det gäller hur utbildningars genomförande berättigas görs det vanligen med argumentet att utbildningen är viktig för att det demokratiska systemet ska fungera på ett korrekt och rättssäkert sätt. Ett annat skäl är behovet av att skapa fungerande relationer mellan politiker och förvaltning samt mellan politiker av olika hemvist.

Ett tredje sätt att resonera om varför utbildningen ser ut som den gör tar fasta på att det rör sig om ett val utifrån en marknad av utbildningar där utbud, kostnad och kommunens begränsade ekonomiska resurser vägs mot varandra (Bladh & Nordvall, 2021; Nordvall et al., 2020).

I viss mån framstår det som att partiernas och kommunernas utbildningar kompletterar varandra genom att kommunpolitiker med erfarenhet av båda anser att de bidrar med olika typer av kunskaper som båda behövs i det politiska arbetet. Samtidigt vittnar deltagare om att kommunens utbildningar till sin form, med dess ofta monologiska karaktär, framstår som svårtillgängliga och inte särskilt entusiasmerande (Malmström, 2021; Nordvall et al., 2020)

Vetenskapligt bidrag och samhällsrelevans

Studien ger en empiriskt grundad bild av verksamheter som vi saknat forskningsbaserad kunskap om. Genom att blottlägga mönster i utbildningsanordnares resonemang beträffande skälen för utbildningarnas inriktning och utformning, bidrar vi till en djupare förståelse av vad vi skulle kunna kalla partiskolningens didaktik och en didaktik för utbildning av politiker.

I det partipolitiska utbildningslandskapet har vi kunnat skönja olika typer av didaktiska traditioner som överlappar det som i statsvetenskaplig forskning har beskrivits som partikulturer (Barrling, 2015; Barrling Hermansson, 2004)

Utifrån undersökningen kan vi också med större precision uttala oss om folkbildningens betydelse för utbildningen av politiskt förtroendevalda i landets kommuner. Ofta har det konstaterats att studiecirkelar och folkbildning har haft betydelse för skolning av politiska företrädare, inte minst inom arbetarrörelsen (Gougoulakis, 2019; Larsson, 1999). Hur det förhåller sig idag och med variationer mellan politiska partier och mellan olika delar av landet har tidigare inte berörts närmare.

Genom kunskap om utbildningar som sker i relation till partipolitiken ges underlag både för utveckling av, och kritisk diskussion om, utformningen av dessa. Samhällsrelevansen i detta är stor av flera skäl. För det första, folkvalda (varav den stora merparten är kommunala fritidspolitiker) fattar beslut av stor betydelse för många människor. Utbildningar som kan stödja dem till att utföra sina uppdrag på bästa möjliga sätt har därför en betydande samhällsrelevans.

Ett andra skäl har att göra med en för demokratin central jämlikhetstanke. Den som vinner väljarnas förtroende att företräda dem bör ges rimliga kunskapsmässiga förutsättningar att utföra sin uppgift oavsett tidigare utbildning och erfarenhet.

Ett tredje skäl har att göra med att utbildning inte enbart kan ses som en verksamhet som stärker politiskt aktörskap och bidrar till jämlikt deltagande. Utbildning rymmer också en makt- och styrningsdimension genom att definiera vad som ses som möjligt och önskvärt agerade i politiken. Således finns ett demokrativärde även i att kritiskt granska utbildningar för folkvalda.

Projektets webbplats: [Partiskolningens didaktik](#)

Referenser

- Arriaza Hult, M. (2020). Welcome to the party: A frame analysis of the construction of party identities in Swedish left parties' new-member education. *Studies in the Education of Adults*, 52(2), 232–249.
<https://doi.org/10.1080/02660830.2020.1791480>
- Barrling, K. (2015) Partikulturer. I Hagevi, Magnus (red.) (2015). *Partier och partisystem*. Lund: Studentlitteratur, s 63–70.
- Barrling Hermansson, K. (2004). *Partikulturer*. Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis.
- Bladh, D. (2021). Fostering political participation through the organisation of party education in Sweden. *Studies in the Education of Adults*. Epub ahead of print. <https://doi.org/10.1080/02660830.2021.2007662>
- Bladh, D., & Nordvall, H. (2021). Lines of Reasoning When Designing Education for Municipal Councillors in Sweden. *Scandinavian Journal of Educational Research*. Epub ahead of print.
<https://doi.org/10.1080/00313831.2021.1983866>
- Gougoulakis, P. (2016). Popular adult and labor education movement in Sweden: History, content, pedagogy. *International Labor and Working-Class History*, 90 (Fall), 12–27.
- Jansson, J. (2021) ”Producing Politicians? Study Activities in Political Youth Wings”, *European Labour History Network's conference, Vienna 30 august–2 August 2021*
- Larsson, S. (1999). Studiecirkeldemokratin. I *Civilsamhället, SOU 1999:84*, s 243–279.
- Malmström, L. (2021). Vad bör en kommunpolitisk ledare kunna? Kunskaper som symboliskt kapital bland socialdemokratiska lokalpolitiker. *Utbildning & Demokrati* 30 (3), 33–56. DOI: 10.48059/uod.v30i3.1580
- Nordvall, H. & Pastuhov, A. (2020) The knowledge-oriented and relationship-oriented roles of popular education in labour movement parties in Sweden, *International Journal of Lifelong Education*, 39:4, 374–387, DOI:10.1080/02601370.2020.1790050

I fotspåren av motståndskraftiga unga: lyckade utbildningsvägar och inträdet i högre utbildning

Ali Osman, Stockholms universitet (projektledare)

Carina Carlhed Ydhag, Stockholms universitet

Niclas Månsson, Södertörns högskola

Att vårdnadshavares utbildningsbakgrund spelar roll för deras barns inträde till högre utbildning är inget nytt. Men bilden är inte huggen i sten och i det här projektet utmanas den synen genom att vi fokuserar på studenter både från hem med och utan högre utbildning. Då finner vi andra förklaringar än de gängse till hur elever från hem utan utbildningsvana tar sig vidare till högre utbildning.

Bakgrund

Projektet undersöker hur högpresterande elever själva beskriver att de klarar av skolan med höga betyg. I studien ingår elever vars föräldrar har eller saknar högskoleutbildning, är svenskfödda eller är utlandsfödda. Med högpresterande menar vi dem som har hög eller över medelpoängen i kärnämnen (matematik, svenska eller svenska som andra språk eller engelska) i slutet av det första året av deras gymnasieutbildning.

Skolsvårigheter som barn från arbetarklassen eller elever med invandrabakgrund möter i utbildningssystemet är väl dokumenterade men mycket mindre uppmärksamhet har ägnats åt elever som har eller är på väg att uppnå en framgångsrik akademisk karriär trots att de kommer från utmanande bakgrunder.

Denna brist visar sig också i nationell och internationell forskning där det finns blinda fläckar (se Carrasquillo, 2013; Hoxby & Avery, 2012; Ingram, 2009, 2011; Schmertz & Carney, 2013). Dessa elever utmanar idén att fattigdom, rasism/diskriminering och låga utbildningsresultat hänger ihop (se t.ex. Chiang, Thurston & Lin, 2020; Wyner, Bridgeland & DiIulio, 2007). I pedagogisk litteratur benämns dessa elever ofta som pedagogiskt motståndskraftiga. Men hur kan vi förstå deras drivkrafter och vilket stöd de fått och får under sin skoltid? Och hur ser de på sin framtid?

Syfte och forskningsfrågor

Forskningsprojektets syfte är att utröna vilka mekanismer och faktorer som bidrar till utbildningsframgången för både studenter från hem med låg utbildningsnivå och där man ofta inte har kännedom om hur utbildningssystemet fungerar och bör användas, samt för studenter vars föräldrar har hög utbildning och troligen större kännedom om hur utbildningssystemet och skolan fungerar:

- Vilka typer av sociala resurser har dessa elever tillgång till och hur mobiliserar de stöd för att de ska börja en framgångsrik utbildningskarriär?
- Vilka typer av hinder har eleverna och föräldrarna stött på i denna process och vilka strategier har de använt för att övervinna hindren?
- Hur samspelar elevernas sociala resurser med elevernas specifika bakgrund för att möjliggöra deras framgångsrika utbildningskarriär?

Resultat

Forskningsprojektet utgår från begreppet socialt kapital. Den kombinerar dock två olika förståelser av socialt kapital som utvecklats av Bourdieu och Coleman. För att avgränsa dessa resurser bygger det analytiska ramverket för denna studie på studier av bland, Stanton-Salazar, R. (2004), Prado (2009), Osman (2012), Osman & Månsson (2015). De begrepp som framkom från dessa studier utgör den analytiska ramen för projektet (se mer Osman, Carlhed Ydhag & Månsson, 2020). Hittills har forskningsprojektet publicerat fyra artiklar (och tre artiklar är under arbete) som var och en identifierar olika aspekter och faktorer som bidrar till vår förståelse av studenternas framgång i skolan.

I skuggan av kulturellt kapital – om konsten att omforma habitus för skolframgång.

Den här artikeln fokuserar på hur högpresterande svenska gymnasieelever från familjer med lågt utbildningskapital lyckas omvandla sitt kulturella kapital och habitus för att inleda en framgångsrik utbildningskarriär. Deras framgång bygger på en kombination av en omtänksam hemmiljö och på att de ser både pålitliga lärare och likasinnade kamrater som resurser för sin utbildningsframgång, och en medvetenhet om att goda betyg är lika med en önskvärd position på arbetsmarknaden.

Momentum of success, illusio and habitus: high-achieving upper secondary students' reasons for seeking academic success.

I artikeln undersöks elevernas egna berättelser om vad som driver dem att prestera bra i skolan. Olika typer av "illusio" (en socialt grundad motivation) rekonstrueras utifrån Bourdieus sociologi i teman som handlade om: revansch, att bli kunnig, rädsla för att misslyckas och andras förväntningar. Det är motiv som har att göra med olika former av social energi och är nära sammankopplat med känslor. Till exempel önskan om att höja upp sig själv eller sin familj socialt om föräldrarna haft en högre social position i hemlandet och strävan efter rättfärdigande i de fall man upplevt diskriminering eller rasism.

En del drivs av rädsla för social skam över att inte nå samma position som föräldrarna eller av att misslyckas och falla ur systemet. Andra drivs starkt av en önskan att få ett välrenommerat yrke. Som grund för motivationen finns en situation eller situationer som fungerat som katalyserande, det är alltid någon eller några personer som är involverade. Tillsammans med tron om vad man faktiskt tjänar på att anstränga sig mycket i skolan skapar dessa tre aspekter förståelsen för socialt grundad motivation.

Recipe for educational success: a study of successful school performance of students from low social cultural background.

Syftet med artikeln var att undersöka vilken typ av stöd som högpresterande svenska gymnasieelever från familjer med lågt socioekonomiskt och utbildningsmässigt kapital har fått för att kunna påbörja en framgångsrik utbildningskarriär. Det stöd som dessa elever ansåg vara avgörande för deras framgångsrika utbildning var en kombination av akademiskt och känslomässigt stöd från lärarna, en omtänksam hemmiljö och villkorslöst känslomässigt stöd samt umgänge med jämnåriga som hade liknande utbildningsambitioner. När alla dessa stöddimensioner finns på plats för dessa elever kan de påbörja en framgångsrik utbildningskarriär.

The Significance of Significant Others: The Perspective of High-Achieving

Den första egenskap hos lärare som elever identifierade var att de lärare som haft betydelsefull påverkan var lärare som var strukturerade, kunniga och agerade och undervisade med en viss dos av disciplinerande disposition.

Den andra egenskapen som inspirerade eleverna att göra bra ifrån sig i skolan var att vara lättillgänglig. Den ”tillgängliga läraren” är en lärare som tar sig tid att svara på elevernas frågor, lyssnar på dem och har förtroende för dem.

En tredje egenskap var lärarens förmåga att vara omtänksam och ge såväl emotionellt som akademiskt stöd.

Dessa egenskaper är olika uttryck för relationen mellan lärarna och eleverna – hur läraren förhåller sig till eleverna och vad eleven uppskattar i lärarens läggning. Detta sker i det dagliga samspelet med lärare och formar elevernas habitus för att kunna påbörja en framgångsrik utbildningskarriär. Deras skolframgång handlar inte bara om att lära sig hur man spelar spelet, det handlar också om att lärarna ska vara uppmärksamma på elevernas behov och stödja dem i deras skolarbete

Vetenskapligt bidrag och samhällsrelevans

Projektet bidrar till tidigare forskning om skolprestation av elever från olika bakgrund. I den här studien var vi intresserade av framgångsfaktorer som överskrider etnicitet, kön och socioekonomisk bakgrund.

Genom att titta på faktorer som har möjliggjort att klara skolan med goda betyg kommer vi att få insikter om hur eller vad skolan och lärarna kan göra för att främja en framgångsrik utbildningskarriär för elever med olika bakgrund. Studiens resultat bidrar därmed till att utveckla såväl skolpolitik som skolpraxis för att organisera barnens skolgång.

Det gäller i särskilt hög grad för att identifiera vilka strukturer och åtgärder som är avgörande för att exempelvis barn från hem med låg utbildningsnivå ska klara av skolan med ett bra resultat. I grunden är det tre saker som behöver vara på plats och som tillsammans ger studieframgång; stöd, motivation och sättet man organiserar sina studier.

När det kommer till den enskilda relationen med en lärare som ser elever och entusiasmerar eleverna är det ingen direkt skillnad mellan grupperna. Lärares emotionella stöd kan dock vara särskilt viktigt för studenter som kommer från familjer med låg utbildningsnivå det vill säga att bli sedd och känna positiva förväntningar. Studenter från familjer med låg utbildningsnivå är därmed på ett sätt mer beroende av läraren än studenter från hem med högre utbildningsnivå, då de har större behov av konkret akademiskt stöd i läxläsning och i att klara uppgifter och prov.

De ungdomar som har föräldrar och far- eller morföräldrar med akademisk bakgrund har en stabil social position och de resurser som krävs för att klara av skolan med höga betyg. Elever med mindre resurser är utlämnade till skolkamrater och lärarnas stöd och det är slumpen som är avgörande om de lyckas eller ej.

En viktig skillnad jämfört med tidigare forskning är att vi med detta projekt vill belysa ungdomarnas egna röster och upplevelser och därmed främst arbeta med deras perspektiv. Vi har genom att intervjua högpresterande studenter från olika sociala och kulturella bakgrunder fokuserat på vad som verkar fungera ur deras perspektiv. Därmed har vi haft möjlighet att visa deras meningsskapande, hur deras motivation skapas och hur de förklarar sin skolframgång. Därmed kommer vi med ett nytt bidrag jämfört med tidigare forskning som ofta bygger på lärar- och skolperspektiv.

Referenser

Carrasquillo, C. A. (2013). *Their own words: High-achieving, low-income community college students talk about supports and obstacles to their success*. Dissertation, University of California, San Diego. ProQuest Dissertations Publishing. <https://www.proquest.com/docview/1420365116>

Chiang, T-H., Thurston, A., & Lin, H-C. (2020). How the excellent working-class student becomes a cultural capital constructor: Reflections on the theories of cultural reproduction. *International Journal of Educational Research*. 103.

Hoxby, C.M, Avery, C. (2012). The missing “One-Offs”: The hidden supply of high-achieving low income students. *NBER Working Paper No. 18586* (2012), [10.3386/w18586](https://doi.org/10.3386/w18586)

Ingram, N. (2009). Working-class boys, educational success and the misrecognition of working-class culture. *British Journal of Sociology of Education*, 30 (4), 421–434, DOI: 10.1080/01425690902954604

Osman, A (2012). In search of green pastures: The onward immigration of Somali-Swedes to Britain. *Nordic Journal of Immigration*, 2(2)

Osman, A & Månsson, N. (2015). I go to Teachers Conferences, but I do Not Understand What the teacher is saying”: Somali Parents ‘Perception of the Swedish School. *International Journal of Multicultural Education*, 17(2).

Prado, J. M. (2009). Comparing Educational Trajectories of Two Chinese Students and One Latina Student, Social Capital Approach. *The High School Journal*. The University of North Carolina University Press

Stanton-Salazar, R. (2004). Social Capital among Working-Class Minority Students. In M. A. Gibson, P.C. Gandara & J. P. Koyama (Eds.). *School Connections: U.S. Mexican Youth, Peers, and School Achievement*. New York: Teachers College Press.

Schmertz, B. Carney, J. (2013). *Making the leap: Understanding the successful transfer of high-achieving, low-income community college students to four-year institutions*. Jack Kent Cooke Foundation. Report. https://www.jkcf.org/wp-content/uploads/2018/06/Making_the_Leap_Successful_Transfer_of_High_Achieving_Low_Income_Students_October_20131.pdf

Wyner, J. S., Bridgeland, J. M., & DiIulio, J. J., Jr. (2007). *Achievement trap: How America is failing millions of high-achieving students from lower-income families*. Lansdowne, VA: Jack Kent Cooke Foundation.

Internationella jämförelser och reformering av utbildning i välfärdsstaten

Daniel Pettersson, Höskolan i Gävle (projektledare)

Sverker Lindblad, Göteborgs universitet

Gun-Britt Wärvik, Göteborgs universitet

Tomas S. Popkewitz, University of Wisconsin-Madison

Internationella kunskapsmätningar har inom den pedagogiska forskningen och utbildningspolitiken blivit allt viktigare. I projektet studeras bakgrunden till hur kunskapsmätningarna fått den betydelsen.

Här konstateras att parallella processer inom politiken och vetenskapen har inneburit att vi idag tänker och organiserar utbildning utifrån vad vi kallar ett jämförelseinriktat paradig.

Studien påvisar ett fragmenterat forskningsfält, ett alltmer heterogent skolpolitiskt fält samt förändringar gällande hur sanningar om utbildning formeras och ges acceptans.

Bakgrund

Internationella jämförelser har växt fram som en betydelsefull del av den pedagogiska forskningen och utbildningspolitiken (se t.ex. SOU 2017:35). Idag har vi ett jämförelseinriktat paradig i hanteringen av skolfrågor där det är själva jämförelserna som ges betydelse. Det är en global utveckling som också har uppmärksammats av det internationella forskarsamhället (se Lindblad, Pettersson & Popkewitz, 2018).

Mot den bakgrunden anser vi att det är viktigt att försöka förstå och förklara hur samspelet mellan vetenskap och politik utvecklar ett jämförelseinriktat paradig. Samt vilka följder den utvecklingen får för skolan och samhället.

Det leder till viktiga frågor om forskningens roll i hanteringen av samhällsfrågor och för vetenskaplig självständighet och utveckling (se t.ex. Gustafsson 1971).

Ett sätt att förstå samspelet mellan vetenskap och samhälle är att se det som ett torg där olika aktörer agerar. Inom studier av vetenskap och samhälle används termen agora – torg på grekiska – för att analysera samspelet. (jfr. Nowotny et al., 2003). Vi använder termen agora för empiriskt grundade analyser. Det får följder för vetenskapen och politiken när de utvecklas i tandem (se Rip 2002).

Syfte och frågeställningar

Utifrån denna historiska och teoretiska bakgrund har vi försökt besvara följande frågor:

- Hur har forskning byggd på internationella kunskapsmätningar (ILSA) formats över tid och vad betyder de för upprättandet av ett jämförelseinriktat paradigm?
- Hur har ett jämförelseinriktat paradigm utvecklats över tid inom en utbildningspolitisk agora – med vilka argument, utifrån vilka positioner och med vilka angivna betydelser för skola och samhälle har utvecklingen skett?
- Vilka konsekvenser antas ett jämförelseinriktat paradigm få för skola och utbildning – utifrån vilka referensramar formas giltiga skäl för design och bedömning av utbildning och undervisning?
- Hur påverkar ett jämförelseinriktat paradigm frågor om vad som är relevant kunskap inom forskning om skola, undervisning och lärarutbildning?

Resultat av studierna inom Agora-projektet

Arbetet genomfördes som ett antal delstudier.

ILSA – dess förutsättningar och utveckling

Under 1800-talet blev det vanligt att pedagogiskt intresserade personer genomförde studieresor för att jämföra olika utbildningssystem. Efter första världskriget kom jämförelser av utbildningssystem att bli en del av den vetenskapliga pedagogiken. Andra världskriget innebar ett avbrott men efter kriget uppstod en tidsanda där jämförelser och samarbeten sågs som ett sätt att undvika konflikter.

Idéerna om jämförelser och samarbeten ledde till att en grupp forskare möttes i slutet av 1950-talet för att se om jämförelser av elevers resultat skulle kunna bidra positivt till utvecklingen av länders utbildningssystem. Genom samarbetet grundades IEA – International Association for the Evaluation of Educational Achievement – som blev den första större organisation som genomförde internationella jämförande kunskapsmätningar. Under 1980- och 1990-talen uppkommer en kritik gällande policyrelevans. Som ett svar initierar OECD PISA-mätningarna.

Vi har gjort omfattande genomgångar av det stora antal publikationer som baserar sig på internationella skolresultat (se bl.a. Lindblad och Pettersson, 2019). Vi fann ett tydligt fragmenterat forskningsfält i termer av olika kunskapsintressen (effektivitet, politisk analys och didaktik). Viktiga adressater var i många publikationer framför allt politiker och administratörer men kommunikationen inom forskningsfältet var begränsad.

Vi vill dock betona att vi kunde identifiera vetenskapligt starka texter och väl fungerande kommunikation. Viktiga noder i organiseringen av forskningsfältet var publikationer från internationella organisationer – framför allt OECD – som höll samman det fragmenterade fältet.

Omvandlingen av skolväsendet och utbildningspolitiska diskurser

PISA-mätningarna föregicks av det tidiga 1990-talets omvälvande omstruktureringar av det svenska skolväsendet vilka sammantaget innebar ett brott mot efterkrigstidens tilltro till vetenskap och politiska reformer. Den starka välfärdsstatens reglerande styrning skulle ersättas med individers och välfärdsinstitutioners egenstyrda anpassningar.

Medlen var bland annat en långtgående decentralisering, marknadsutsättning och målstyrning. Nya aktörer som privat kapital, föräldrar och elever skulle därigenom kunna uttrycka sina intressen. För att det skulle vara möjligt krävdes att det fanns resultatmätningar, det vill säga, intressena skulle styras mot hög kvalitet. PISA-mätningarna passade väl in i sådana resonemang och kom under den första tiden att användas för att visa att kunskapsläget i skolan var gott (se t.ex. prop. 2005/06:1).

Från ett år till ett annat skärptes emellertid tonläget och mätningarna användes i stället för att visa på ett försämrat kunskapsläge (se t.ex. prop. 2007/08:01). ILSA, och i synnerhet PISA-mätningarna kom att få ett stort genomslag i medie- och policydebatter. Genom debatten formades en bild av en skola i kris där tilliten till skolväsende och forskning framställdes som låg.

Det innebar att en rad nya aktörer kom att bli involverade som rådgivare som OECD, reglerande respektive kontrollerande skolmyndigheter, ett växande antal nationella och internationella skolkoncerner samt skoldebattörer. Sammantaget kom de aktörerna att förstärka diskussioner om evidensbaserad och praktisknära forskning, juridifiering samt agera utifrån en långt gående medialisering av skolfrågorna.

Effekter av ILSA

Internationella kunskapsmätningar verkar tilltala den del av samhället som ser utbildning som en grundförutsättning för ekonomisk och social tillväxt. I detta framträder en tydlig uppfattning om att mängden uppmätta kunskaper är en indikator om framtida möjligheter. Effekten blir att skolaktörer som ser läroplanens mål som större än bara renodlade kunskapsdiskussioner lägger mindre vikt vid de internationella kunskapsmätningarna eftersom de i mångt och mycket agerar på en logik som befinner sig utanför det jämförelseinriktade paradigmet.

Genom det ökade antalet kunskapsmätningar och uppmärksamheten av dem kom diskussionerna som mest fokuserades på den mer ensidiga förståelsen av kunskaper och deras jämförbarhet att ges ett försprång vad det gällde att definiera skolans problem och framtida utvecklingsbehov.

Detta uppnåddes genom kunskapsmätningars koppling till vetenskap och förmåga att frammana en bild av objektiva nulägesbeskrivningar.

Kunskapsmätningarnas generella resultat tilltalar politiker på riksplanet men i betydligt mindre omfattning upplevs de ha relevans för lokala pedagoger. Det får till följd att pedagoger inte känner igen sig i beskrivningar av skolan.

Nationella skolaktörer tenderar att efterfråga generella lösningar. Det kan exemplifieras genom den ökade efterfrågan på mer kontroll och utvärdering av centralt placerade skolmyndigheter.

Lokala pedagoger efterfrågar i stället mer metodutveckling och andra mer specifika lösningar riktade mot att lösa upplevda problem på individnivå.

Vi studerade också via Mediarkivet hur massmedia hanterade resultaten av ILSA över tid. Vi fann ett återkommande och stort intresse vid presentationen av PISA-resultat när det gick dåligt för svenska elever – ett intresse som avtog när resultaten blev bättre (Wärvik, Runesdotter & Pettersson, 2019).

Vi kunde också notera att det som uppmärksammades var resultat som möjliggjorde kritik av utbildningspolitiken. Däremot fann vi få försök att förklara resultaten i relation till skillnader i design av utbildningssystem.

Ser vi till de undersökningar som vi gjort av svenska folkets uppfattningar i frågan fann vi att en stor andel menade att kvaliteten i svensk skola försämrats och att internationella jämförelser var användbara för att bedöma kvalitet.

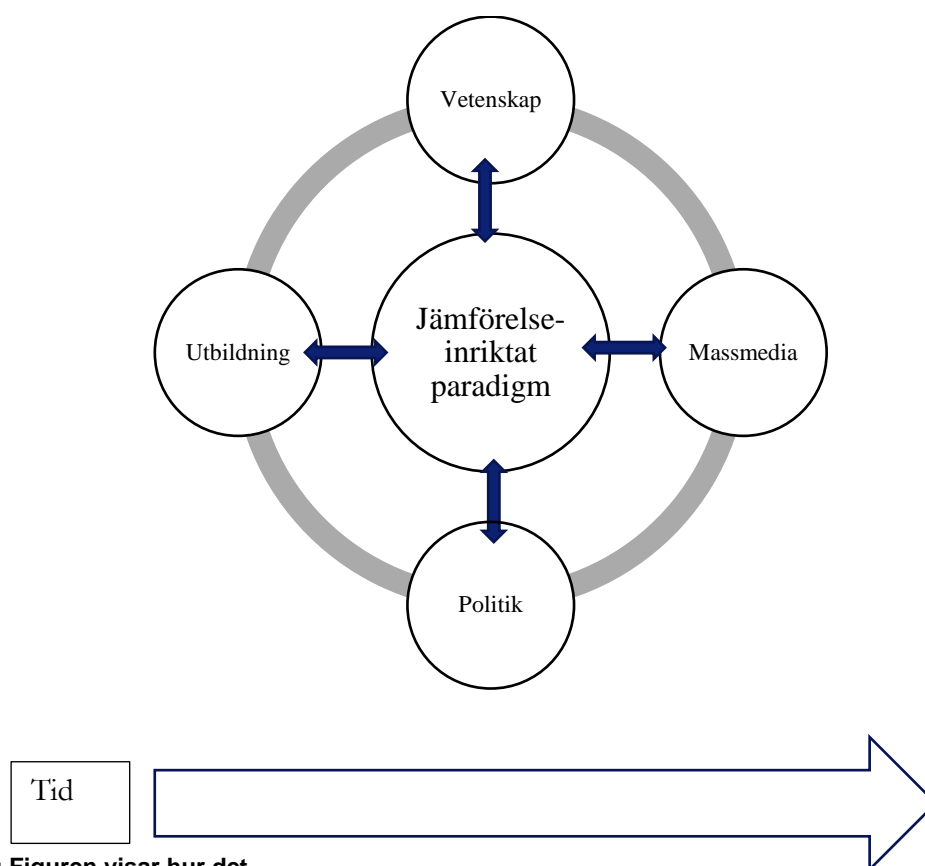
Närmare analyser visade stora skillnader inom opinionen i relation till politiska sympatier, utbildningsnivå och kön (Lindblad, Nilsson & Lindblad, 2018).

Vi kunde också finna vissa skillnader över tid (Lindblad, 2019). Viktigt i sammanhanget var att den kritiska bilden mildrades i ljuset av svenska folkets tillit till lärarnas utbildning och den svenska skolans status generellt (Lindblad et al., 2022).

Vetenskapligt bidrag och samhällsrelevans

I figur 1 försöker vi ge en övergripande bild av projektet. Vi visar hur olika delar av agora i tandem utvecklar ett jämförelseinriktat paradigm för skola och utbildning. Vi har framför allt arbetat med hur ett sådant system fungerar i ett globaliserat kunskapssamhälle. Samt hur systemet fungerar med fokus på internationell forskning byggd på storskaliga undersökningar av skolresultat.

Vi fann att aktörer, främst inom politik och massmedia, ofta använder sig av dessa studier utifrån sina egna intressen med svagt utvecklade argument. Det bidrar till att det jämförelseinriktade paradigmet får en ytlig karaktär där det främst är resultaten som räknas och i mindre utsträckning kunskap om skola och utbildning.

Figur 1: Figuren visar hur det jämförelseinriktade paradigmet formas av olika delar av samhället med dess aktörer samt hur de interagerar i skapandet av denna gemensamma arena över tid.

Referenser utanför agora-projektet

Gustavsson, S. (1971). *Debatten om forskningen och samhället: en studie i några teoretiska inlägg under 1900-talet*. Acta Universitatis Upsaliensis.

Nowotny, H., Scott, P. & Gibbons, M. (2003). Introduction: 'Mode 2' revisited: The new production of knowledge. *Minerva*, 41(3), 179–194.

Prop. 2005/06:1

Prop. 2007/08:01

Rip, A. (2002). Reflections on the transformation of science. *Metascience* 11, 317–323.

SOU 2017:35. *Samling för skolan – nationell strategi för kunskap och likvärdighet*. Utbildningsdepartementet.

Utvalda publikationer inom agora-projektet

Lindblad, S., Pettersson, D. & Popkewitz, T. S. (2018). *Education by the Numbers and the Making of Society: The Expertise of International Assessments*. Routledge: New York & London.

Lindblad, S. & Pettersson, D. (2018). Komparativ pedagogik. M. Nilsson Sjöberg (red.) *Pedagogik som vetenskap*. Gleerups: Malmö.

Lindblad, Sverker; Lennart Nilsson & Mårten Lindblad (2018): Svensk opinion om skolans omstrukturering. I Andersson, A. Carlander, E. Lindgren & M. Oskarson (red.) *Sprickor i fasaden* (2018): 11–40. Göteborg: SOM-institutet

Lindblad, S. & Pettersson, D. (2019) Intellectual and social organisation of international large-scale assessment research. In C. Elde Mølsted & D. Pettersson (Eds.) *New Practices of Comparison, Quantification and Expertise in Education: Conducting Empirically Based Research*. London & New York: Routledge.

Lindblad, Sverker (2019). Polarisering i skolfrågor? Förändringar i svensk opinion mellan 2014 och 2018 i Ulrika Andersson, Björn Rönnerstrand, Patrik Öhberg & Annika Bergström (red) *Storm och stiltje*. Göteborgs universitet: SOM-institutet.

Lindblad, Sverker, Lagergren Wahlin, Fredrika, Samuelsson, Katarina & Wallström, Helena (2022). Medborgarna om styrningen av den svenska skolan: Stat, marknad eller profession? I Ulrika Andersson, Henrik Oscarsson, Björn Rönnerstrand & Nora Theorin (red) *Du sköra nya värld*. Göteborg: SOM-institutet, Göteborgs universitet.

Lindblad, R. F., & Lindblad, S. (2019). Society speaks back: On the intimacy and complexity of comparative education research on a welfare state Agora. In *New Practices of Comparison, Quantification and Expertise in Education* (pp. 37–49). Routledge

Lindblad, S., Pettersson, D. & Popkewitz, T. S. (2020) Os poderes comparativos dos números e o conhecimento antecipado do número na educação. *Currículo sem Fronteiras*. 20(1) 9–22.

Pettersson, D., Popkewitz, T. S. & Lindblad, S. (2016) On the use of Educational Numbers: Comparative Constructions of Hierarchies by means of Large-Scale Assessments. *Espacio, Tiempo y Educación*. 3 (1) 177–202.

Pettersson, D., Popkewitz, T. S. & Lindblad, S. (2017) Into the Greyzone: Agencies betwixt and between governmental policy, research and practice? *Nordic Journal of Studies in Educational Policy*. 3 (1) 29–41.

Pettersson, D., Lindblad, S. & Popkewitz, T. S. (2019) Education Governance by Numbers. In R. Langer & T. Brüsemeister *Handbuch Educational Governance Theorien*. Springer VS: Wiesbaden.

Pettersson, D. (2019) A Comparativistic Narrative of Expertise: International Large-Scale Assessments as the Encyclopaedia of Educational Knowledge. In G. Fan & T. S. Popkewitz *Handbook of Education Policy Studies: School/University, Curriculum, and Assessment*. Springer: Singapore.

Pettersson, D. & Popkewitz, T. S. (2019) A chimera of quantifications and comparisons: the changing of educational 'expertise'. In C. Elde Mølstad & D. Pettersson (Eds.) *New Practices of Comparison, Quantification and Expertise in Education: Conducting Empirically Based Research*. London & New York: Routledge.

Popkewitz, T. S., & Lindblad, S. (2020). Statistics reasoning and its "acting" in educational policy. In *Handbook of Education Policy Studies* (pp. 381–398). Springer, Singapore.

Wärvik, G-B., Runesdotter, C. & Pettersson, D. (2019) Co-production of knowledge on the educational Agora: media activities and 'logics'. In C. Elde Mølstad & D. Pettersson (Eds.) *New Practices of Comparison, Quantification and Expertise in Education: Conducting Empirically Based Research*. London & New York: Routledge.

Wärvik, G-B., Lindblad, S., Pettersson, D. & Runesdotter, C. (2020) School Differentiation and Re-Forming Human Kinds in Swedish Welfare State Education after the Second World-War. T. S. Popkewitz, D. Pettersson, D. & K-J. Hsiao, (Eds.) *The International Emergence of Educational Sciences in the Post-World War Two Years: Quantification, Visualization, and Making Kinds of People*. London & New York: Routledge.

Lärare i gränslandet mellan folkskola, läroverk och enhetsskola

Johan Samuelsson, Karlstads universitet (projektledare)

Niklas Gericke, Karlstads universitet

Christina Olin-Scheller, Karlstads universitet

Projektet syfte var att utifrån ett historiskt perspektiv analysera hur lärare från olika skolformer hanterade reformkrav på ämnesundervisning och pedagogik.

Våra resultat visar att en mer progressivt orienterad pedagogik var påtaglig i samtliga ämnen och skolformer redan under mellankrigstiden. Men det hindrade inte kritik mot den moderna pedagogiken.

Bakgrund

Lärares berättelser och perspektiv är för oss som arbetar med lärarutbildning en central ingång till förståelsen av läraryrkets historiska utveckling i, under och efter olika reformer och samtidigt ett sätt att få kunskap om lärares yrkeskunskande (Goodson, 2003, Schatzki, Knorr-Cetina, & Savigny, 2001). Historiska studier om lärares arbete kan alltså både vidga kunskapen om läraryrket och bidra med generell kunskap om förutsättningar för reformförändringar i dag.

Vi studerar just lärares perspektiv på skola och undervisning strax före den intensiva reformperiod som inleddes efter 1945 i och med införandet av en enhetlig grundskola. Reformen är väl beskriven och analyserad på policynivå men hur lärarna på den tiden förstod, upplevde och hanterade detta samhällstryck på förändring av skolans praktik har inte närmare studerats.

I projektet har vi utgått från ett i stort sett tidigare obeforskat källmaterial som kastar nytt ljus över denna omvittnat viktiga tidsperiod. Materialet samlades in av 1946 års skolkommission och består av ögonvittnesskildringar och berättelser om hur lärare tänkte om och bedrev undervisning under denna transformationsperiod. Det innebär att lärarröster som inte filtrerats via mediadebatter eller lärarorganisationer kommer till tals.

Omkring 850 lärarberättelser samlades in från lärare som undervisade i folkskolan och på läroverken. Lärarna ombads ge konkreta exempel på när de bedrev en mer progressivt inriktad undervisning. I berättelserna beskrivs bland annat undervisningens innehåll och former men också hur lärarna fortbildat sig och utvecklat sin undervisning över tid. Inte sällan gör också lärarna långa tillbakablickar vilket innebär att inblickar i mellankrigstidens undervisning också ges.

Sammantaget ger materialet en sammanhängande bild av olika lärarkategoriernas egen syn på skolan och sin undervisning under perioden 1920–1946.

Projektets övergripande problemområde rör mer specifikt frågan om hur olika lärarkategorier erfor och hanterade idéerna kring att samhällets demokratisering gick via en demokratisk skola. En skola där alla hade tillgång till utbildning och där skolans inre arbetssätt var demokratiskt och elevcentrerat.

Projektet har haft en komparativ ansats som tillämpats i två dimensioner: dels studeras och jämförs lärarberättelser från tre olika ämnen/ämnesblock av olika karaktär: modersmål, historia med samhällslära och biologi, dels sker komparation mellan de olika lärarkategorierna läroverkslärare och folkskollärare.

Syfte och frågeställningar

Syftet med projektet var att utifrån ett historiskt perspektiv analysera hur lärare från olika skolformer i sin yrkesvardag hanterade reformkrav gällande ämnesundervisning och reformpedagogik. Lärarnas erfarenheter har satts i relation till tidigare forskning där olikheterna mellan lärarkategorier betonas. Tidsmässigt har åren mellan 1920–1946 analyserats även om tonvikten ligger på 1940-talet. Notera att det är hur lärarna bedrev progressivt orienterad undervisning som studeras inte undervisningen i allmänhet.

Våra frågeställningar

- Vilka generella perspektiv och erfarenheter lyfter olika lärarkategorier gällande relationen mellan elevens roll och undervisningens form och innehåll inom olika skolformer?
- Hur transformerades ämnen (historia, modersmål och NO) i en reformpedagogisk kontext?
- Vilka likheter och skillnader finns mellan lärarnas egna berättelser och tidigare studier rörande policy och lärarorganisationer relaterat till ett reformpedagogiskt perspektiv?

Resultat

Våra resultat visar att lärarna genomgående uppvisade en i grunden positiv inställning till en mer demokratiskt orienterad pedagogik. Via en mångfald av exempel konkretiserades det i undervisningen som beskrivs i berättelserna. Läroverkselever i biologi aktiverades exempelvis via studiebesök och byggandet av egna herbarium.

I historia tränades eleverna återkommande i att resonera om olika perspektiv på centrala historiska händelser och inte sällan fick de göra det via gruppdiskussioner. Eleverna i modersmål vid läroverken fick i uppgift att skriva uppsatser som knöt an till samtida frågeställningar.

Motiven till undervisningen kunde handla om att lägga en grund för dem som framtida medborgare i ett demokratiskt samhälle. Men samtidigt kan man se att motiven till att bedriva en progressivt inriktad undervisning också handlade om att lärarna anpassade sig till vardagsutmaningar. En mer elevcentrerad undervisning kunde exempelvis motiveras med att eleverna behövde omväxling eller att den elevcentrerade undervisningen var något ”man alltid gjort” (Samuelsson, Gericke, Olin-Scheller & Melin, 2021; Samuelsson & Olin Scheller, 2020, Samuelsson, 2021)

Det fanns alltså i grunden en positiv inställning till en mer elevaktiv och samtidsanpassad undervisning vid svenska läroverk innan reformerna på policynivå fick genomslag i den enhetliga grundskolan. Den inställningen kan ställas mot hur den populärvetenskapliga debatten framställer läroverkslärare där de beskrivs traditionellt orienterade och motståndare till efterkrigstidens reformer (Samuelsson, 2019).

Men även om det fanns en positiv syn på modern mer progressivt inriktad undervisning innebar det inte frånvaro av kritik från lärarna. Läroverkslärarnas berättelser ger uttryck för att det fanns fördelar med en progressivt inriktad pedagogik men att det också fanns nackdelar. Nackdelarna som nämns är vad som skulle kunna beskrivas som ’eviga lärarutmaningar’. Ett problem rörde resurser av olika slag som upplevelser av stora klasser, bristfälliga lokaler och provhets men även funderingar kring vad eleverna ”egentligen lär sig” när de jobbar självständigt respektive i grupp lyftes.

Det fanns alltså en nyanserad och erfarenhetsbaserad kritik mot de mer övergripande reformförslagen. Men lärarnas erfarenheter ger också underlag till aspekter att beakta vid reformer (Samuelsson, Gericke, Olin-Scheller & Melin, 2021, Samuelsson, 2021).

Analysen av berättelserna visar att det fanns såväl gemensamma drag som skillnader mellan olika ämnen, (se tabell nedan). Modersmål var det ämne där elevaktiva arbetssätt användes i störst utsträckning. Medan det i biologi var vanligt att man använde det omgivande samhället som undervisningsresurs. Vi förstår detta som ett utslag av olika ämnestraditioner och att det fanns flera parallella sätt att undervisa.

Tabell 1. Inslag av progressiv undervisning hos läroverkslärare*

Subject Frequency (per cent of total, 248)	Student participation Frequency (per cent per subject)	Student interaction Frequency (per cent per subject)	Expanded classroom Frequency (per cent per subject)
Biology 39 st (16)	28 (72)	2 (5)	31 (79)
Mother Tongue 127 st (51)	101 (80)	50 (39)	32 (25)
History 82 st (33)	60 (73)	25 (30)	30 (12)

Källa: Riksarkivet, skolkommissionen 1946 1946 – 1952 F1 V17, 18, 19, 20.

*Tabellen utgår från en analys av läroverkslärares undervisning. Student participation handlar om elevaktivitet, Student interaction om elevinflytande och Expanded classroom om hur det omgivande samhället användes som en undervisningsresurs.

Även hos folkskolans lärare fanns en i grunden positiv inställning till de pågående reformerna och de perspektiv på undervisning som förväntades i efterkrigstidens demokratiska skola. Närvaron av progressivt inriktade undervisningsmetoder var påtaglig. Liksom i läroverken dominerande en elevaktiv undervisning som metod. Noteras kan dock att det omgivande samhället användes i mindre omfattning i folkskolan än på läroverken.

Våra resultat visar att de ämnen som transformerades på läroverken kan sägas pendla mellan materiella och mer formella perspektiv (Jämför Sødning Jensen, 1978; Klafki, 1997) i meningen att innehållsrelaterad undervisning ofta kombinerades med elevaktiva undervisningssätt. Den lärarledda undervisningen förekom naturligtvis men slående är den mångfald av metoder och undervisningsstrategier som brukades. Även i folkskolan var det något som utmärkte den beskrivna undervisningen.

När folkskolans lärare resonerade om motiven till en mer progressivt orienterad undervisning var det inte främst med referens till samhällseliga demokratiska motiv. Här framstår snarare lärarens och elevernas vardag i skolan som avgörande för val av metoder. Lärarna uppfattade ofta de progressiva metoderna som en del av en bred undervisningsrepertoar där val av metod exempelvis kunde bero på att man ville variera undervisningen för att få eleverna intresserade av skolan.

Det kunde också handla om rent materiella förutsättningar. Många folkskolor på landsbygden organiserades i så kallad B-form som innebar att läraren kunde undervisa elevgrupper där det ingick flera stadier. I många fall fick då vissa elever jobba självständigt medan läraren hade lärarledd undervisning med andra elevgrupper. Reformpedagogiken var då ett resultat av organisations och resursbehov snarare än ideologi. Reformen i all ära men när lärarna resonerade om metodval kom ofta mer vardagsnära yrkesfrågor i förgrunden (Samuelsson, Melin, Olin-Scheller & Gericke, 2022).

Vetenskapligt bidrag och samhällsrelevans.

Sammantaget vill vi i relation till tidigare forskning lyfta fram att det vid undersökningsperioden fanns ett betydande intresse för nya progressiva metoder på läroverken. Läroverken var visserligen en traditionell organisation men undervisningen som bedrevs var samtidigt också influerad av progressiva ideal.

Tidigare svenska studier har betonat betydelsen av realiteternas tryck när grundskolans genomfördes vilket vanligtvis länkas till organisatoriska spörsmål (Richardson, 1983). Vi kan se att detta tryck påverkade lärarnas val av undervisningsmetoder. I det avseendet kompletterar våra resultat exempelvis tidigare amerikansk och engelsk forskning om progressiv undervisning (se exempelvis Tisdal, 2020; van der Ploeg, 1983).

En utgångspunkt i projekt är ”the practical turn”, det vill säga att studier av olika slags praktikgenererade erfarenheter kan generera ny kunskap inom ett forskningsområde (Goodson, 2003, Martin, 2001; Thor Tureby & Johansson, 2020). Utifrån lärarnas samlade erfarenheter från att arbeta under ett reformtryck kan vi se att några frågor som dryftades och diskuterades är sådana som återkommer under stora delar av 1900-talets reformhistoria. Det handlar exempelvis om frågor som rör resurser, att undervisa i klasser med elever med olika förutsättningar, nyttan med att pröva nya undervisningssätt och, inte minst, att förankra förändringar i lokala erfarenheter.

En konklusion från studien är att det i framtida reformer borde riktas större intresse mot beprövade erfarenheter både från aktiva och tidigare generationers lärare, vars erfarenheter utgår från lokala och kontextuella behov. Något som ofta saknats i reformarbetet. Exempelvis användes inte det insamlade materialet i kommissionens vidare förslag till reform av den svenska skolan.

Referenser

Cuban, L. (1993). *How Teachers Taught: Constancy and Change in American Classrooms, 1890–1980*. New York: Longman.

Goodson, I. (2003). *Professional Knowledge, Professional Lives: Studies in Education and Change*. Buckingham: McGraw-Hill Education.

Klafki, W. (1997). ”Kritisk-konstruktiv didaktik.” In *Didaktik – teori, reflektion och praktik*, edited by Michael Uljens. Lund: Studentlitteratur.

Landahl, J. & Samuelsson, J. (2020). Allt heligt profaneras? Om skolans morgonbön och morgonsamling. I Backman Prytz, Sara, Landahl, Joakim & Nordström, Stig G. (red), *Skolans högtider: ceremoni, fest och firande under 1900-talet*. Föreningen för svensk undervisningshistoria, Uppsala.

Martin, J. (2001). "Reflections on writing a biographical account of a woman educator activist", *History of Education*, 30:2, (2001), 163–176.

Richardson, G. (1983). *Drömmen om en ny skola*. Stockholm: Liber.

Samuelsson, J. (2021). *Läroverken och progressivismen 1930–1950: Perspektiv på undervisning och policy, exemplet historieundervisning*. Lund: Nordic academic press.

Samuelsson, J., Melin, Å., Olin-Scheller C. & Gericke N. (2022): Between Democratic Ideals and Local Conditions: Elementary School Teachers' Narratives of Progressive Teaching in Sweden in the 1940s, *Paedagogica Historica*. (Published online 2022–09–26).

Samuelsson, J., Gericke N., Olin-Scheller, C. & Melin, Å. (2021). Practice before policy? Unpacking the black box of progressive teaching in Swedish secondary schools. *Journal of Curriculum Studies Vol. 53*, No. 4, pp. 482–499.

Samuelsson, J. (2019). Skola inför rätta: Tolkning och användning av skolhistoria i samtidens debatt om framtidens samhälle och skola, *Nordic Journal of Educational History Vol. 6*, no. 2 (2019), pp. 23–44.

Samuelsson, J. & Olin Scheller, C. (2020). Klassiskt bildningsarv, underhållning och redskap för elevers utveckling. Dramats roll på läroverken i en pedagogisk brytningstid. I Backman Prytz, Sara, Landahl, Joakim & Nordström, Stig G. (red), *Skolans högtider: ceremoni, fest och firande under 1900-talet*. Föreningen för svensk undervisningshistoria, Uppsala.

Schatzki, T. R., Knorr-Cetina, K., & Savigny, E. v. (2001). *The Practice Turn in Contemporary Theory*. London: Routledge.

Sødring Jensen, S. (1978). *Historieundervisningsteori*. Köpenhamn: Christian Ejlers' Forlag.

Thor Tureby, M. & Johansson, J (2020). *Migration och kulturarv*. Lund: Nordic Academic Press.

Tisdall, L. (2020). *A progressive education?: How childhood changed in mid-twentieth-century English and Welsh schools*. Manchester: Manchester University Press.

van der Ploeg, Piet, "The Dalton Plan: Recycling in the Guise of Innovation," *Paedagogica Historica* 49, no. 3 (2013): 314–29.

Utvecklas förmågan att undervisa genom träning i en virtuell praktik?

Marcus Samuelsson, Linköpings universitet (projektledare)

Joakim Samuelsson, Linköpings universitet

Ju mer träningen desto bättre, skulle man kunna tänka. Men riktigt så enkelt är det inte. Snarare är det så att vad för slags träning du genomför, kvaliteten på träningen och vilket stöd du får av ledaren avgör vad du får ut av den, både på kort och lång sikt. Det verkar också gälla för de lärarstudenter som tränat på att undervisa i en simulering i vårt forskningsprojekt.

Bakgrund

Läroutbildningens uppgift att bidra till att studenter tillägnar sig kunskaper för att kunna genomföra undervisning bör vara av stort intresse. Särskilt med tanke på att många nya lärare upplever sig otillräckligt förberedda för att leda undervisning. De har genom sin utbildning fått en grundläggande förmåga att planera, organisera, genomföra och följa upp undervisning men menar ändå att de till exempel saknar kunskap om att leda undervisningen och ingripa vid konflikter.

Att läroutbildning kan eller bör göras annorlunda bekräftas av tidigare forskning (McDonald, Kazemi & Schneider Kavanagh, 2013; Westbury, Hansén, Kansanen & Björkvist, 2005). Upplägget på den tidigare utbildningen skapade och försökte samtidigt överbygga ett av studenter upplevt glapp mellan den campusförlagda utbildningen (CFU) och den verksamhetsförlagda utbildningen (VFU). Samt ett glapp mellan den analytiska och den handlingsorienterande aspekten av läraryrket (Anthony, Hunter & Hunter, 2015; Grossman, Hammerness & McDonald, 2009; Jank & Meyer 1997).

Om och på vilket sätt dessa upplevda glapp kunde minskas med stöd av en simulering intresserade oss. Vi såg en potential med en simulering där studenterna tilläts att göra fel och kunde känna sig trygga vid övningarna (Cohen, Wong, Krishnamachari & Berlin, 2020; Dawson & Lignugaris/Kraft, 2017; Piro & O'Callaghan, 2018). Samt att det fanns möjligheter att identifiera och hantera forskningsbelagda utmaningar från virtuella elever.

Syfte och metod

Projektets syfte var att klargöra vilken effekt olika former av undervisning hade för lärarstudenters utveckling av förmågan att leda undervisning. Fokus riktades mot både förmågan att bedriva ämnesundervisning och att hantera grupprocesser och kommunikation (Granström, 2007). För att få svar fick studenterna inför, under och efter olika slags undervisning skatta sig själva avseende sin självtillit, efficacy beliefs, EB, (Bandura, 1977; 1997) och mer specifikt sin upplevda undervisningsförmåga, teacher efficacy beliefs, TEB, (Hoy & Spero, 2005).

För att uppnå syftet genomfördes simuleringsträning i en kurs i matematik under 2019 och 2020. Studenterna delades in i grupper på tre studenter. Alla grupper deltog vid tre tillfällen i träningen vilket innebar att studenterna undervisade en gång och observerade andra studenters undervisning två gånger. Studenterna deltog vid tre tillfällen i den återkoppling som gavs efter träningen. På så sätt fick de göra iscensättande erfarenheter och uppleva emotionell och fysiologisk påverkan medan de undervisade. När de observerade andra studenter gjorde de ställföreträdande erfarenheter.

När de efteråt fick återkoppling av två specialister, en i matematikdidaktik och en i att leda undervisning, blev de föremål för social övertalning och emotionell och fysiologisk påverkan (Bandura, 1977; 1997). Detta kopplat till deras förmåga att undervisa i matematik och hantera klassrumsinteraktion och grupprocesser.

Resultat

I en delstudie jämförde vi en grupp lärarstudenter som fick föreläsningar, seminarier och simuleringsträning innan VFU med en grupp som endast fick föreläsningar och seminarier innan VFU. Vi fann att de som utöver föreläsningar och seminarier också fått coachad simuleringsträning av två specialister hade större tilltro till sin undervisningsförmåga och sin ledarskapsförmåga både under och efter VFU.

Skillnaden mellan grupperna var i bägge fallen signifikant. Studien underströk också betydelsen av att lärarutbildarna inte bara pratade om undervisning i den campusförlagda utbildningen utan också erbjöd möjlighet att agera och vara i undervisningen. Genom att kroppsligt erfara vad det innebär att läsa av, tolka, fatta beslut och agera gentemot virtuella elevers behov och missuppfattningar om ett matematiskt innehåll.

I en andra delstudie jämförde vi hur träning av olika former av undervisning påverkade lärarstudenters tilltro till sin undervisningsförmåga och ledarskapsförmåga. Formerna som tränades var undervisning av verkliga elever i ett klassrum, andra studenter i ett klassrum och virtuella elever.

Vi undersökte också om studenternas förmåga förändrades till följd av simuleringsträning och vad som bidrog till den förändringen. Vi fann att tilltron

till undervisningsförmågan förändras mycket för de studenter som undervisade verkliga elever och för de studenter som undervisade virtuella elever.

Tilltron till undervisningsförmågan förändras betydligt mindre för studenterna som undervisade andra studenter. Resultaten var desamma när det kom till studenternas ledarskapsförmåga.

Studenterna beskrev att de i hög grad påverkades av första- och andrahandsupplevelsen samt den sociala övertalningen i samband med återkoppling som gavs av två specialisterna. Studenterna påverkades i mindre grad av andrahandsupplevelsen som de fick av att observera hur andra studenter genomförande av undervisning med de virtuella eleverna.

I en tredje delstudie undersökte vi i vilken omfattning lärarstudenters tilltro till sin undervisnings- respektive ledarskapsförmåga förändrades beroende på om de tränade på att undervisa virtuella elever eller tränade på att undervisa andra studenter.

Vi undersökte också hur tilltro till sin undervisnings- och ledarskapsförmåga förändrades för studenter som undervisade virtuella elever för att sedan undervisa verkliga elever på VFU. De jämfördes med studenter som först undervisade andra studenter och sedan undervisade verkliga elever på VFU.

Vi kunde konstatera att studenternas tilltro till sin undervisningsförmåga i matematik ökade signifikant mer för de som tränade på att undervisa virtuella elever jämfört med de som tränade på att undervisa andra studenter. Samma mönster fanns också avseende ledarskapsförmågan.

Vi kunde också konstatera att skillnaderna avseende tilltro till undervisnings- och ledarskapsförmåga höll i sig under undervisning av verkliga elever på VFU.

I en fjärde delstudie undersökte vi hur lärarstudenter hanterade ett innehåll och interagerade med virtuella elever. Vi fann att studenterna kunde skiljas åt beroende på vilka undervisningsstilar som de hade.

En första grupp uppvisade förvirrade sätt att undervisa genom att ge missledande förklaringar och sakna intern logik i undervisningen samt att bara kortfattat svara på frågorna från de virtuella eleverna.

En andra grupp undervisade på ett improviserande sätt genom att ha en vag kontroll av innehållet och ge otydliga förklaringar samt att tillåta de virtuella elevernas frågor att styra inriktningen på lektionen.

En tredje grupp föreläste utifrån att de behärskade innehållet. De gav konsistenta förklaringar men få möjligheter för delaktighet från de virtuella eleverna.

En fjärde grupp undervisade på ett orkestrerande sätt genom att behärska innehållet, ge konsistenta förklaringar och bjuda in till klassrumsdiskussioner som tillvaratog de virtuella elevernas kunnande.

Vetenskapligt bidrag och samhällsrelevans

Lärarstudenters förmåga att undervisa utvecklas genom simuleringsträning, det kan vi konstatera genom våra delstudier. Vi kan också konstatera att simuleringsträning booster tilltro till undervisnings- och ledarskapsförmåga inför en verksamhetsförlagd utbildning på ett helt annat sätt än andra former av undervisning.

Av detta kan vi lära oss hur viktigt det blir att vara noggrann med valet av undervisningsform, val av innehåll som studenter ska tränas på att identifiera, tolka och fatta beslut om. Liksom att i anslutningen till träningen erbjuda studenterna återkoppling av specialister som lyfter fram det som gått bra och det som studenterna behöver träna mer på för att utveckla både undervisnings- och ledarskapsförmågan.

Studien har också bekräftat tidigare forskning avseende vikten att erbjuda färdighetsträning i campusförlagda delar av utbildningar. Det som ett stöd för att studenterna ska kunna binda samman den upplevda klyftan mellan den analytiska begrepps- och modelltäten delen av utbildningen och den handlingsorienterade delen.

Vi kan anta att studenterna som utvecklat en högre tilltro till sin undervisnings- och ledarskapsförmåga och visat på en orkestrerande undervisningsstil, har förutsättningar för att bedriva god undervisning som bidrar till lärande och känsla av trygghet för elever. Detta i sig är av hög samhällsrelevans.

Referenser

- Anthony, G., Hunter, J. & Hunter, R. (2015). Prospective teachers' development of adaptive expertise. *Teaching and Teacher Education*, 49, 108–117.
- Bandura, A. (1977). Self-efficacy: Towards a unifying theory of behavioral change. *Psychological Review*, 84(2), 191–215.
- Bandura, A. (1997). *Self-efficacy: The exercise of control*. Freeman.
- Cohen, J., Wong, V., Krishnamachari, A. & Berlin, R. (2020). Teacher Coaching in a Simulated Environment. *Educational Evaluation and Policy Analysis*, 20(10), 1–24.
- Dawson, M. R. & Lignugaris/Kraft, B. (2017). Meaningful Practice: Generalizing Foundation Teaching Skills. From TLE TeachLivETM to the Classroom. *Teacher Education and Special Education*, 40(1), 26–50.
- Granström, K. (2007). Ledarskap i klassrummet. I: K. Granström (Red.), *Forskning om lärares arbete i klassrummet* (s. 13–32). Myndigheten för skolutveckling.
- Grossman, P., Hammerness, K. & McDonald, M. (2009) Redefining teaching, re-imagining teacher education, *Teachers and Teaching*, 15(2), 273–289.

Hoy, W. A., & Burke Spero, R. (2005). Changes in Teacher Efficacy during the Early Years of Teaching: A Comparison of Four Measures. *Teaching and Teacher Education*, 21, 343–356.

McDonald, M., Kazemi, E. & Schneider Kavanagh, S. (2013). Core Practices and Pedagogies of Teacher Education: A Call for a Common Language and Collective Activity. *Journal of Teacher Education*, 64(5), 378–386.

Piro, J. & O’Callaghan, C. (2018). Journeying Towards the Profession: Exploring Liminal Learning within Mixed Reality Simulations. *Action in Teacher Education*, 41(1), 79–95.

Samuelsson, M., & Thorsten, A. Didaktiskt ledarskap. I: A S Pihlgren & M Jensen (red.), *Lärarens ledarskap – professionell pedagogisk praktik*. Gleerups.

Samuelsson, M., Samuelsson, J., & Thorsten A. (2021). Simulation training is as effective as teaching pupils: Development of efficacy beliefs among pre-service teachers. *Journal of Technology and Teacher Education* 29(2), 225–251.

Samuelsson, M., Samuelsson, J., & Thorsten, A. (2022). Simulation training – A boost for pre-service teachers’ efficacy beliefs. *Computers and Education Open*, 3, 100074.

Samuelsson, M., Samuelsson, J., Thorsten, A., & Sveider, C. (2022). Lärarstudenters möten med didaktiska dilemman i en virtuell praktik. I S. Lundmark & J. Kontio (red.), *Digitala didaktiska dilemman*. Natur & Kultur.

Samuelsson, M., & Thorsten, A. (2022). Didaktiskt ledarskap. I: A. Pihlgren, & M. Jensen (red.), *Lärarens ledarskap – professionell pedagogisk praktik*. Gleerups.

Thorsten, A., Samuelsson, J., & Samuelsson, M. (2021). Simuleringssträning utvecklar lärarstudenters yrkesspecifika kunskaper. *Högre utbildning*, 11(2), 21–36.

Jank, W., & Meyer, H. (2004). Didaktikens centrala frågor. I: M. Uljens (red.), *Didaktik: teori, reflektion och praktik*. Studentlitteratur.

Westbury, I., Hansén, S. E., Kansanen, P. & Björkvist, O. (2005). Teacher education for research-based practice in expanded roles: Finland’s experience. *Scandinavian Journal of Educational Research*, 49(5), 475–485.

Hur svårt kan det va? – En teorigenererande studie om kunskapskrav och lärandepgression genom utbildningssystemet

Stefan Sellbjer, Linnéuniversitet (projektledare)

Richard Andersson, Linnéuniversitet

Kerstin Hansson, Linnéuniversitet

Per Lindquist, Linnéuniversitet

Andreas Nordin, Linnéuniversitet

Ulla-Karin Nordänger, Linnéuniversitet

Daniel Sundberg, Linnéuniversitet

Projektet är en kritisk genomgång av hur kunskapsprogression uppfattas och konstrueras i utbildningssystemet. Kunskapsprogression är i stort utforskat. Resultaten består därför av dels ett antal särskiljande definitioner av vad kunskapsprogression är. Dels av förslag på hur begreppet kan förstås utifrån olika modeller.

Bakgrund

Ett utbildningssystem som uppfattas som legitimt vilar på ett antal fundamentala antaganden. Centrala myndigheter, de som utbildar och utbildas samt det omgivande samhället förutsätts ha förtroende för att kunskapskrav vilar på någon form av rationalitet.

En grundpelare i en sådan rationalitet utgörs av föreställningen om en kravmässig progression genom utbildningssystemet. Kunskapskraven för niondeklassare förutsätts vara högre än för sjätteklassare och de allra högsta kraven på kunskap borde enligt samma princip ställas på doktorander i forskarutbildning.

En påbörjad granskning av hur denna rationalitet kommer till uttryck inom det svenska skolsystemet visar på en stor förvirring kring hur utbildningssystemets krav ska förstås samt hur de antas relatera till varandra.

Projektet har sin grund i en förstudie där professorer i ett blindtest ombads rangordna kunskapskriterier från ungdomsskolan och högre utbildning. Kriterierna hämtades från läroplaner och kursplaner i tolv ämnen. 33 professorer genomförde rangordningen. Resultatet visade att kriterierna var ungefär lika svåra genom utbildningssystemet, vilket kan tolkas som att en sjätteklassare som klarade kraven var kvalificerad för forskarutbildning.

Undersökningen redovisades i en debattartikel som väckte mycket stor uppmärksamhet. Den påstås även bidragit till att Skolverket beslutade revidera kunskapsmålen i läroplanen Lgr11, vilket nu resulterat i en delvis ny läroplan, Lgr22.

Syfte och mål

Projektet syftar på ett övergripande plan till en kritisk genomgång av hur kunskapsprogression uppfattas och konstrueras i utbildningssystemet. Mer specifikt är syftet att generera en modell över progression uttryckt i kunskapskriterier som lämnar utrymme för olika discipliners särart.

Projektets syften är:

- Att undersöka tillkomsten av kunskapskriterier i ungdomsskolan och i högre utbildning.
- Att utröna hur lärare i ungdomsskolan och i högre utbildning utifrån delvis olikartade förutsättningar realiserar kunskapskriterier i det praktiska arbetet.
- Att generera en modell om kunskapsprogression genom utbildningssystemet, med utrymme för olika discipliners särart. Exempelämnena är Bild, Historia och Kemi.

De förändrade kunskapskriterierna i läroplanerna innebär att den forskningsplan projektet vilade på reviderades. Fokus har därför förskjutits något från tillkomst och förståelse av kunskapskriterier till kunskapsprogression. Redovisningen nedan berör de delar av resultatet som handlar om kunskapsprogression.

Resultat

Vid sökningar, såväl nationellt som internationellt, visade det sig finnas lite empirisk forskning kring kunskapsprogression. Inte heller fann vi någon teoribildning att anknyta till. Studien är därför av explorativ art, det vill säga att mer initialt undersöka begreppet.

Det empiriska materialet består dels av semistrukturerade intervjuer där lärare i grundskolan och i högre utbildning, liksom de på Skolverket som författat kunskapskrav ger förslag på hur begreppet kan förstås.

Ett annat underlag är en större genomgång av taxonomier, det vill säga hierarkiska uppställningar av kunskapsmål såsom Bloom, Andersen et al, Marzano samt Biggs och Collis. Även om inte alla konturerats för att illustrera just kunskapsprogression används de här för att generera idéer kring hur begreppet kan tolkas.

Studien redovisas i en bok som ges ut på Studentlitteratur hösten 2023.

Ett väsentligt resultat är att med hjälp av definitioner spalta upp och särskilja aspekter av progression. En grundläggande definition är att skilja på lärande- och kunskapsprogression, vilket inte minst visat sig orsaka svårigheter inom projektet.

Kunskapsprogression avser en rörelse från något kunskapsmässigt mindre avancerat till något mer avancerat inom ramen för ett utbildningssystem. Fokus är här på produkt, ledord är ”vad”.

Lärandepgression avser hur den lärande eller en grupp lärande förstår ett visst undervisningsinnehåll på väg mot något mer avancerat. Ledord är här är ”process” och ”hur”.

Formaliserad (explicit) kunskapsprogression avser fackexperters, utbildningsadministratörers och lärares specificeringar av vilken kunskap den studerande ska ha uppnått för att uppfylla kraven för ett antal steg i utbildningssystemet. I de fall dessa inte är explicitgjorda benämns de som intuitiv (implicit) kunskapsprogression.

Generisk progression avser sådant som kan innefattas i formaliserad eller intuitiv kunskapsprogression men som oftast går utöver desamma. Det handlar om kunskaper och färdigheter som inte sällan är överförbara till ett annat sammanhang inom eller utanför ämnet och som det förutsätts att den studerande förvärvat.

En palett av möjligheter

Kunskapsprogression kan för det första bestå i en rörelse uppåt, som att bli kunnig i största allmänhet. För det andra kan rörelsen ske mot ett övergripande mål som att utveckla ”historiemedvetande”, ”visdom” eller ”bildning”. För det tredje kan kunskapsprogression uppfattas som ett antal parallella rörelser till exempel ”begreppslig”, ”teoretisk”, ”laborativ” och ”kommunikativ”. Även här kan rörelsen ske mot ett mål, som ”kunskap om balansen mellan teori och praktik”.

Ett femte alternativ är att det sker rörelser som visserligen leder mot något sammanhållet, men som inte är hierarkisk. Ett ”signifikant lärande” kan således vara ett resultat av ett antal facetter som ”grundläggande kunskap”, ”omsorg” och ”mänsklig dimension”.

Kunskapsprogression är i huvudsak av tre slag; kognitiv, affektiv och psykomotorisk. Den senare kan exemplifieras utifrån Harrow med formuleringen ”Från reflexer, följt av basalt fundamentala rörelser till komplexa rörelser – parallellt med – från mindre till mer utvecklad/förbättrad/förfinad perceptuell och icke-språklig kommunikation”.

Affektiv progression kan uttryckas som: ”Från benägenhet att uppmärksamma, följt av aktivt reagera, ge akt på värderingar, förhålla sig till desamma, till konsistent organisering av värderingar” – utifrån Krathwohl, Bloom & Masia.

Kunskapsprogression handlar dock till övervägande delen om kognition, det vill säga inom sfären tänkande, mer kvalificerad reflektion etcetera. Här görs ofta en indelning mellan ”knowledge” och ”skills”. ”Knowledge” är inte att likställa med fakta utan kan även bestå av begrepp och teorier varför ”knowledge” är en med adekvat beteckning än ”fakta” eller det oprecisa ”kunskap”.

I en variant kan kunskapsprogression bestå i att först kunna räkna upp – mer som fakta – t ex ett antal floder och därefter ”skilla”, det vill säga jämföra, analysera och så vidare. Ett andra alternativ är att det sker ett ständigt växelspel mellan knowledge och skills; du kan beskriva hur en addition genomförs samt utför därefter ett antal additioner, lär dig mer avancerade uträkningar, tillämpar dessa och så vidare.

En tredje ingång är att det endast finns skills. Att ”räkna upp” fakta är att likställa med att beskriva och är således en skill bland andra.

Kunskapsprogression kan förstås som generell, det vill säga att det finns en för alla ämnen gemensam, till exempel utifrån Bloom. En annan variant är att det finns en sådan för en gruppering av ämnen (som tekniska – Feisal) eller ett ämne (Bild). En tredje är att kunskapsprogression ser olika ut i relation till yrkesutbildningar som läkar- (Miller 1990), och pilotutbildningar (Dreyfus och Dreyfus 1980). I det senare fallet betonas också praktisk kunskap.

Taxonomier ger även uppslag till hur progression kan ordnas hierarkiskt. Det illustreras ofta med pyramider och tar sig uttryck i verb som analysera, jämför och diskutera. En variant är att det finns avgränsbara steg. En annan att progression är ett steglöst flöde och att nivåer är överlappande. En tredje variant är att en förutsättning för att behärska en högre nivå är att behärska alla de underliggande. Att man så att säga ”kan allt” – inom ämnet får man förutsätta.

Ytterligare en distinktion är att skilja på bredd och djup. ”Bredd” kan inom Bild bestå i att behärska allt fler uttryckssätt som att måla, teckna och dreja. ”Djup” innebär att bli allt bättre på ett av dessa, som att måla.

Vetenskapligt bidrag och samhällsrelevans

Förstudien bidrog till en förändring av läroplanen för grundskolan med mer modesta kunskapsmål/betygskriterier. Redovisningen om progression är ett väsentligt bidrag för att spalta upp begreppet i ett antal definitioner och att visa en palett av möjligheter för hur begreppet kan förstås.

Forskningsprojektet bidrar härigenom med väsentlig kunskap till såväl beslutsfattare, läroplans- och kursplaneförfattare som yrkesverksamma lärare. I en avslutande del ges dessutom rekommendationer för hanteringen av kunskapskriterier och kunskapsprogression.

Referenser

Anderson, Lorin (red.), Krathwohl, David (red.), Airasian, Peter., Cruikshank, Kathleen Mayer., Richard, Pintrich., Paul, Rath, James & Wittock, Merlin (2001). *A Taxonomy for learning, Teaching, and Assessing*. New York: Longman.

Biggs, John, & Collis, Kevin (1982): *Evaluating the Quality of Learning: the SOLO taxonomy*. New York: Academic press.

Bloom, Benjamin (red.), Engelhart, Max., Hill, Walker., Furst, Edward & Krathwohl, David (1956). *Taxonomy of educational objectives: Handbook I: Cognitive domain*. New York: David McKay.

Dreyfus, Stuart & Dreyfus, Hubert (1980). *A five-stage model of the mental activities involved in directed skill acquisition*. Operation research center, University of California Berkeley.

Feisal Lyle (1986). Teaching Students to Continue Their Education. *Frontiers in Education Conference Proceedings*.

Harrow, Anita (1972) *A taxonomy of the psychomotor domain: A guide for developing behavioral objectives*. New York: David McKey.

Krathwohl, David, Bloom, Benjamin & Masia, Bertram (1964). *Taxonomy of Educational Objectives. Handbook II: Affective Domain*.

Marzano, Robert J (2001). *Designing av New Taxonomy of Educational Objectives*. Thousand Oaks: Corwin Press Inc.

Miller, George (1990). The Assessment of Clinical Skills/Competence/Performance. *Academic Medicine* 65(9) 63–6

Utbildningspolitikens betydelse för elevers välmående: Utbildningsreformer och mental hälsa i ett jämförande perspektiv

Mattias Strandh, Umeå universitet (projektledare)

Dániel Horn, Centre for Economic and Regional Studies Institute of Economics, Budapest

Björn Högberg, Umeå universitet

Joakim Lindgren, Umeå universitet

Syftet har varit att undersöka hur mental hälsa bland barn och unga är relaterad till utformningen av utbildningssystemen.

Resultaten visar att olika aspekter av utformningen är av betydelse för barn och ungas mentala hälsa. Exempelvis har 2011/12 års reformer med förändrat betygssystem, sänkt betygsåldern och större inslag av utvärdering och målorientering varit förknippade med ökad skolstress.

Bakgrund

PISA och andra internationella skolstudier har haft ett stort inflytande för både skoldebatten och de förändringar som gjorts i det svenska utbildningssystemet. Sverige, men även andra länder som också uppvisat dåliga eller sjunkande resultat i de internationella undersökningarna, har genomfört stora förändringar i utbildningssystemen med reformer av organisation, undervisning och examinationer. Huvudmotivet för dessa förändringar har varit att förbättra skolresultaten.

Den försämrade mentala hälsan bland unga i många länder har dock väckt frågor om det finns potentiella målkonflikter mellan skolresultat och god hälsa. Är det så att de reformer som syftar till att förbättra skolresultaten genom bland annat ökad målorientering, mer utvärdering och höjda krav inte bara påverkar skolresultat utan också elevers mentala hälsa?

Vi vet från tidigare forskning att skolfaktorer har betydelse för elevers hälsa och välmående, men också för ojämlikheter i hälsa baserade på andra faktorer som kön. Skolor fungerar som elevers arbetsplats och samtidigt som en central social arena för interaktion och relationer. Det finns här faktorer i lärandemiljön som höga krav, stress, låg kontroll över skolarbetet, samt stökiga klassrum som kan påverka elevers mentala hälsa. Det finns också faktorer relaterade till sociala relationer som lärarrelationer, där socialt och emotionellt stöd från kamrater och lärare kan vara viktiga.

Den tidigare forskningen har haft ett starkt fokus på faktorer på klassrumsnivån och ytterst lite forskning har ägnat sig åt hur faktorer kopplade till utbildningssystemet påverkar elevers mentala hälsa. Detta trots att det ytterst är utbildningspolitikens utformning som bestämmer mål och medel för skolverksamheten och vad som sätter ramar för vad som händer ute i klassrummen.

Det är utbildningssystemen som formar hur skolor arbetar (lärandemiljön) och hur interaktionen mellan elever och mellan elever och lärare ser ut (socialt relationer). Det finns därför starka skäl att förvänta sig att utbildningssystem kan vara viktiga för elevers mentala hälsa.

Syftet med vårt projekt har varit att undersöka hur mental hälsa bland barn och unga är relaterad till utformningen av utbildningssystemen. Vi har också haft ett särskilt fokus på om skillnader i utbildningssystem och skolreformer påverkar olika grupper av elever på olika sätt som pojkar/flickor eller högpresterande/lågpresterande.

Eftersom utbildningssystem delas av alla elever i ett och samma land så kan effekten vara svåra att studera. Vårt projekt löser detta problem genom att använda oss av data från många länder: surveydata från hälsoundersökningen Skolbarns hälsovanor (HBSC) och kunskapsundersökningen PISA. Eftersom de genomförts regelbundet i över 40 hög- och medelinkomstländer under flera decennier har vi kunnat studera hur elevers mentala hälsa varierar. Vi följer variationen både mellan länder med olika utbildningssystem och inom Sverige under den period när utbildningssystemet reformerats.

Resultat

Den försämrade psykiska hälsan hos barn och ungdomar som visats i både svenska och internationella undersökningar är utgångspunkten för vårt forskningsprojekt. Denna utveckling har dock ifrågasatts av vissa forskare. De menar att den surveybaserade forskningen som ligger till grund för den slutsatsen blandar ihop en ökad benägenhet att rapporterade triviala psykosomatiska problem med gruppen som har svåra problem – en grupp som inte ökar.

Med hjälp av svenska data (HBSC) från 1985–2018 så visar vi att så inte är fallet. Under perioden är det snarare gruppen som uppvisar intensivare och mer samexisterande problem som har ökat och drar slutsatsen att utvecklingen mot sämre psykisk hälsa framstår som ett reellt problem (Högberg, Strandh, Johansson & Petersen, 2022).

Kan då den negativa utvecklingen av den psykiska ohälsan i Sverige förstås utifrån ökade stressfaktorer i skolmiljön? Genom att titta på svenska data (HBSC) 1993-2017 visar vi att effekten av skolstress på psykosomatiska symptom har ökat under perioden men det förklarar bara en del av de ökade symptomen generellt.

Skolstressen förklarar dock en stor del av de ökade psykosomatiska symptomen för just flickor och kan antas förklara det ökade könsgapet i psykosomatiska symptom (Högberg, Strandh & Hagquist, 2020).

Vi visar vidare med data från 33 länder att den ökade skolstressen är ett internationellt fenomen som delvis kan vara kopplad till rörelsen mot en kunskapsekonomi. Ekonomisk förändring ökar skolstressen och konsekvenserna av skolstress på den mentala hälsan ökar ju rikare och mer välutbildat ett land blir (Högberg, 2021).

Också känslan av skoltillhörighet (känna sig hemma, bekväm och integrerad i sin skolmiljö) har minskat. I Sverige har känslan av skoltillhörighet fallit mer än i nästan något annat jämförbart land. Vi visar med hjälp av data från PISA 2000–2018 minskningen inte är jämnt fördelad utan är disproportionerligt stor hos mer utsatta elevgrupper (utlandsfödda, låg social bakgrund lågpresterande elever).

Utvecklingen kan inte förstås utifrån varken förändringar i elevkompositionen eller i skolmiljön, men den stora minskningen sammanföll i tid med skolreformerna 2011–2013 (Högberg, Petersen, Strandh & Johnsson, 2021).

Reformerna, som bland annat förändrade betygssystemet, sänkte betygsåldern och införde större inslag av utvärdering och målorientering är en del i en global trend (Högberg & Lindgren 2021) som syftar till att uppnå bättre skolresultat. Väldigt lite forskning har direkt undersökt vilka konsekvenser denna typ av reformer får på elevers välmående men de har lyfts i internationell forskning som en möjlig förklaring till de senaste decenniernas utveckling av elevers välmående.

För att undersöka om så kunde vara fallet jämfördes skolstressen hos de svenska elever som var först ut med att få betyg i åk 6 med de som åren innan inte fick det. Vad vi kunde se var att skolstressen ökade kraftigt i samband med reformerna med indirekta effekter på psykosomatiska symptom. Vi fann också att den negativa förändringen var särskilt stor för flickor (Högberg, Lindgren, Johansson, Strandh & Petersen, 2021).

Resultaten stöds också av analyser där vi använder oss av syntetisk kontrollmetod. Genom att använda oss av utvecklingen tiden före de svenska reformerna i 33 europeiska länder skapar vi ett så likt syntetiskt Sverige som möjligt (där reformerna inte genomförts) för att jämföra den faktiska förändringen i skolstress i Sverige (Cashman, Strandh & Högberg, manuskript). Just införandet av fler höginsatsprov (som nationella prov) kan vara en del av förklaringen till den ökade stressen.

Just införandet av fler höginsatsprov (som nationella prov) kan vara en del av förklaringen.

Projektet visar i en studie som undersöker förändringar i mängden höginsatsprov 2002–2010 i 31 länder och finner att de ökar skolstressen signifikant och att effekten förefaller vara något högre för flickor (Högberg & Horn, 2022).

Projektet visar vidare att andra aspekter av utbildningssystem också är av betydelse för barn och ungdomars psykiska välmående. Vi finner exempelvis i en studie av 33 länder att den ålder som barn delas upp i akademiska och praktiska inriktningar inte är av betydelse för den generella nivån av psykosomatiska problem men däremot för hur dessa är fördelade.

I länder där barn delas upp tidigare, som Tyskland, är skillnaderna mindre men i länder där barn delas upp sent, som Sverige, är skillnaderna i psykosomatiska problem större mellan traditionellt akademiskt svagare och starkare grupper (Högberg, Strandh, Petersen & Johansson, 2019). Klassojämlikheter i välmående är dock mindre för äldre ungdomar i länder med mer inkluderande och öppna utbildningssystem, där bland annat tillgång till KomVux, fler utbildningsplatser på universiteten och gratis universitetsutbildning visar sig viktiga.

Vetenskapligt bidrag

Projektet har gett viktiga bidrag till forskningen om vilka konsekvenser utbildningssystem har. Projekten är ett av de första som undersökt annat än bara akademiska konsekvenser av utbildningssystem. De resultat som vi har kommit fram till visar att det utan tvekan är viktigt att också studera hälsa när vi analyserar utbildningssystemens konsekvenser. Utbildningssystem och reformer av utbildningssystem är av betydelse för barn och ungdomars psykiska välmående.

Kunskapen är också viktig för politiker, sakägare och tjänstemän som arbetar med hur skolan ser ut idag och i framtiden. Den visar att vi också måste ta hänsyn till vilka hälsokonsekvenser förändringar i skolsystem har och hur det påverkar olika grupper av elever i olika åldrar. Något som är i linje med vad exempelvis OECD (2017) har lyft.

När vi reformerar skolsystemet för att uppnå bättre akademiska resultat är det viktigt att vi också tänker på att vissa av de förändringarna kan ha negativa effekter på andra viktiga aspekter av elevers liv eller särskilda elevgrupper. Det kan innebära att man undviker förändringar som kan ha negativa effekter på elevers psykiska välmående och söker efter alternativa vägar att uppnå de mål man strävar efter. Eller att man parallellt introducerar andra åtgärder som kan mildra de mest negativa konsekvenserna för det psykiska välmåendet.

Publikationer från projektet

Högberg, B. Horn, D. (2022) National high-stakes testing, gender and school stress in Europe – A difference-in-difference analysis. *European Sociological Review* (online publication)

Högberg, B., Strandh, M., Johansson, K., Petersen, S. Temporal trends in adolescent psychosomatic symptoms 1985–2017: trivial or severe problems? *Scandinavian Journal of Public Health* (online publication)

Högberg, B., Strandh, M., Petersen, S., Johansson, K. (2021) Determinants of Declining School Belonging 2000–2018: The Case of Sweden. *Social Indicators Research* 157, 783–802.

Högberg B., & Lindgren, J. (2021) Outcome-based accountability regimes in OECD countries: a global policy model? *Comparative education*, 57(3), 301–321

Högberg, B. (2021) Educational stressors and secular trends in school stress and mental health problems in adolescents. *Social Science & Medicine*, 270, 113616

Högberg, B., Lindgren, J., Johansson, K., Strandh, M., Petersen, S. (2021) Consequences of school grading systems on adolescent health: Evidence from a Swedish school reform. *Journal of Education Policy* 36(1), 84–106

Högberg, B., Strandh, M., Hagquist, C. (2020) Gender and secular trends in adolescent mental health over 24 years – the role of school-related stress. *Social Science & Medicine*, 250, 112890

Högberg, B., Strandh, M., Petersen, S., Johansson, K. (2019). Education system stratification and health complaints among school-aged children. *Social Science & Medicine*, 220, 159–166.

Högberg, B (2019B). Educational policy and social inequality among young adults. *British Journal of Sociology of Education*, 40, 664–681.

Revise and resubmit

Högberg, B. & Lindgren, J. From crisis to crisis – Education reform, hybridization effects and declining school belonging in Sweden. (Revise and resubmit in *Comparative Education*).

Högberg, B. Academic performance, performance culture and mental health: an exploration of non-linear relationships using Swedish PISA data. (Revise and resubmit in *Scandinavian Journal of Educational Research*).

Under review

Cashman, M., Högberg, B. Strandh, M. Swedish students' school related well-being and stress. A synthetic control comparative approach employing HBSC data. Submitted to (or under review in) *International Journal of Educational Development*.

Baranowska-Rataj, A., Högberg, B., Bernardi, L. Parental unemployment and adolescent wellbeing – the moderating role of educational policies. Submitted to (or under review in) *European Sociological Review*.

Undervisningsstrategiers betydelse för elevers kunskapsutveckling

Michael Tengberg, Karlstads universitet (projektledare)

Jorryt van Bommel, Karlstads universitet

Marie Nilsberth, Karlstads universitet

Michael Walkert, Karlstads universitet

Anna Nissen, Karlstads universitet

Martin Jakobsson, Karlstads universitet

Anna Lindholm, Karlstads universitet

Gustaf B. Skar, Norges Teknisk-Naturvitenskaplige Universitet

Studien undersöker vilka mönster och kvaliteter som präglar högstadieundervisningen i svenska, matematik och samhällskunskap samt olika undervisningsstrategiers betydelse för elevers kunskapsutveckling.

Studien pekar på både styrkor och svagheter i undervisningen, men också på stora kvalitetsskillnader mellan olika klassrum.

Några faktorer tycks vara mer betydelsefulla än andra för elevers lärande, men det går inte att definiera undervisningskvalitet som en enda sammanhängande egenskap i effektiva lärares arbete.

Bakgrund

Kvaliteten på lärares undervisning har en avgörande betydelse för elevers framgång i skolan. För att kunna utveckla undervisningen krävs dock både kunskap om den ordinarie undervisningens karaktär och kunskap om vilka faktorer i undervisningen som har större och mindre betydelse för elevers lärande.

I den här studien har vi analyserat högstadieundervisningen i mer än 300 lektioner spridda över drygt 80 klassrum och tre skolämnen. Vi har därefter sammanfört dessa analyser med elevernas svar på frågor om undervisningen samt testresultat av elevernas kunskapsutveckling över ett läsår.

Syfte och frågeställningar

Syftet med studien har varit att dels ta reda på vilka mönster och kvaliteter som präglar högstadieundervisningen i svenska, matematik och samhällskunskap (och att förstå dessa mönster i jämförelse med motsvarande undervisning i de övriga nordiska länderna), dels ta reda på vilken betydelse de observerade undervisningsstrategierna har för elevernas kunskapsutveckling.

Mer specifikt har vi försökt besvara följande forskningsfrågor:

- Vilka mönster och kvaliteter präglar undervisningen i svenska, matematik och samhällskunskap?
- Hur uppfattar eleverna undervisningens karaktär och kvalitet?
- Hur utvecklas elevers kunskaper i läsning och matematik över ett läsår?
- I vilken utsträckning kan undervisningens karaktär förklara variation i elevers kunskapsutveckling?
- Vad förenar respektive skiljer undervisningen i svenska, matematik och samhällskunskap i Sverige jämfört med motsvarande ämnesundervisning i Danmark, Finland, Island och Norge?
- I vilken grad är det möjligt att använda en forskningsdesign som kopplar samman undervisningsmönster och kunskapsutveckling både på olika ämnesinnehåll och i olika länder?

Resultat

Den förekommande undervisningen i svenska, matematik och samhällskunskap.

Med hjälp av videoobservationer (fyra lektioner hos varje lärare) har tolv olika aspekter av undervisningen analyserats. Med enkäten har sju aspekter undersökts; dessa sju överlappar delvis de tolv som undersökts i videoobservationerna.

Av resultaten framgår bland annat att även om lärares arbetsledning (ledning av klassrumsaktiviteter) ofta är tydlig och strukturerad är de pedagogiska stödstrukturerna för att synliggöra ämnesinnehåll och stödja elevers läroprocesser mindre framträdande. Hit hör exempelvis att modellera ämnesrelevanta strategier och tankeprocesser för att lösa olika uppgifter, att ge kvalificerad återkoppling till elever på deras prestationer eller att koppla ihop tidigare lektionsinnehåll och elevers tidigare kunskaper med nytt ämnesinnehåll.

Av observationerna framgår också att ordningen i de flesta klassrum är god med få störande inslag. Den stora merparten av lektionstiden används till ämnesrelaterat arbete och det förekommer sällan incidenter som hindrar merparten av eleverna från att koncentrera sig på skolarbetet. Eleverna instämmer i den här bilden och de flesta menar att det som regel råder ett respektfullt förhållande mellan lärare och elever i klassrummet.

I likhet med tidigare forskning visar studien att lärarna är måna om att förklara sådant som eleverna tycker är svårt samt att definiera ämnesmässiga begrepp och relationer. Undervisningen är oftare inriktad på förståelse än på löst sammanhängande faktainläring. I enkäten bekräftar eleverna att deras lärare (i alla tre ämnen) är duktiga på att förklara det som de tycker är svårt och att deras lärare ger tid åt att hjälpa alla elever. Däremot menar eleverna att lärarna i lägre grad förmår göra undervisningen intressant samt att eleverna mindre ofta får vara med och bestämma över arbetet i klassrummet.

Vid sidan av dessa generella mönster i den undersökta undervisningen framträder också stora inbördes skillnader mellan klassrummen (även mellan klassrum på samma skola). Skillnaderna avser såväl kvalitetsaspekter av undervisningen som klassernas genomsnittliga kunskapsutveckling över ett läsår.

Samband mellan undervisningsstrategier och kunskapsutveckling

Studien kan inte påvisa något generellt signifikant positivt samband mellan höga värden på de observerade undervisningsvariablerna och elevers kunskapsutveckling. De undersökta aspekterna kan alltså inte reduceras till en gemensam faktor som vi kan kalla undervisningskvalitet och som är kännetecknande för effektiva lärares arbete.

Däremot hade ett urval av de undersökta variablerna tillsammans en signifikant positiv effekt på elevers kunskapsutveckling efter att tidigare kunskapsnivåer och kön kontrollerats för. Dessa variabler var: koppling mellan tidigare kunskaper och nytt ämnesinnehåll; att presentera mål och syften med olika uppgifter för eleverna; samt förekomst och kvalitet på ämnesrelaterade klassrumssamtal. Även elevernas värderingar av sina lärares undervisning utifrån enkätfrågorna hade ett svagt men signifikant positivt samband med kunskapsutvecklingen.

Jämförelser av högstadieundervisning i de nordiska länderna

Studien har ingått i det nordiska forskningssamarbetet Quality in Nordic Teaching där en del av forskningsdesignen och några av undervisningsvariablerna undersökts i samtliga de nordiska länderna. Exempelvis har videoobservationer och enkäter genomförts på samma sätt även om de danska, finska och isländska urvalsgrupperna var väsentligt mindre än i Sverige och Norge. Det nordiska projektet pågår till och med 2024.

Jämförelser mellan länderna visar ett flertal likheter. Explicita pedagogiska stödstrukturer är sällsynta företeelser även i danska, finska, isländska och norska klassrum, om än något vanligare i de danska klassrummen. Likaså bedöms klassrumsledningen fungera väl och arbetsmiljön vara i huvudsak god i de övriga nordiska länderna.

Dessa mönster återfinns även i flera av de stora amerikanska studier där samma forskningsdesign och observationsvariabler använts. Mycket talar således för att undervisningen i svenska klassrum inte skiljer sig på något markant sätt från undervisningen i jämförbara länder. Från enkätsvar framgår emellertid att svenska elever i något högre grad än elever i de övriga nordiska länderna upplever att deras lärare visar omsorg (bryr sig om eleverna och förstår dem) och att de kan förklara sådant som är svårt för eleverna.

Det nordiska forskningssamarbetet har också bidragit till utveckling av en infrastruktur för säker delning av bland annat videodata och enkätdata. Det möjliggör nära samarbeten mellan forskare i olika länder på aggregerade data. Samtidigt har samarbetet påvisat svårigheter med till exempel samstämmighet mellan grupper av bedömare som sitter i olika länder och bedömer sina respektive länders undervisning utifrån kriterier som antas vara gemensamma. Olika lösningar för att hantera sådana reliabilitetsproblem på ett kostnadseffektivt sätt är under utprövning.

Vetenskapligt bidrag och samhällsrelevans

Studien bidrar med en empiriskt välunderbyggd kartläggning av förekommande mönster av undervisningen i svenska högstadielklassrum. Detta är vetenskapligt angeläget eftersom större klassrumsundersökningar, som systematiskt undersöker undervisningens kvalitet, är ovanliga i Sverige och övriga Norden.

Kunskapen som tas fram är därför viktig som referenspunkt i diskussioner om kvalitet i skolan (till exempel avseende elevers kunskapsnivåer, skolans styrningsformer eller lärarutbildningens innehåll). Den nya kunskapen är också viktig för att kunna identifiera reella behov av professionsutveckling för lärare.

Studiens resultat och dess design med videoinspelningar i klassrummet och efterföljande samtal med lärarna har bidragit till att lägga grund för flera professionsutvecklingsstudier, som i sin tur fått forskningsfinansiering från försöksverksamheten Utbildning, Lärande Forskning (ULF) respektive från Skolforskningsinstitutet. I dessa studier medverkar utvecklingsorganisationer på lokal och regional nivå.

Lärare blir observerade och filmade i klassrummet och får återkoppling utifrån på förhand bestämda variabler. Därefter arbetar lärarna tillsammans med sina kollegor för att långsiktigt utveckla undervisningen.

Studiens resultat och design har också blivit användbara inom lärarutbildningen. Det gäller både forskningsresultaten i sig och videoklipp från undervisningen, som ger lärarstudenter möjlighet att få analysera autentisk undervisning utifrån forskningsbaserade kriterier och på så vis koppla samman teori och praktik.

Projektet webbplats: <https://www.kau.se/LISA>

Publikationer

Tengberg, M., Blikstad-Balas, M., & Roe, A. (2022). Missed opportunities of text-based instruction: What characterizes learning of interpretation if strategies are not taught and students not challenged? *Teaching and Teacher Education*, 115, 1–13. <https://doi.org/10.1016/j.tate.2022.103698>

Tengberg, M., van Bommel, J., Nilsberth, M., Walkert, M. & Nissen, A. (2022) The quality of instruction in Swedish lower secondary language arts and

mathematics, *Scandinavian Journal of Educational Research* 66(5), 760–777.
<https://doi.org/10.1080/00313831.2021.1910564>

Nissen, A., Tengberg, M., Svanbjörnsdóttir, B. M. B., Gabrielsen, I. L., Blikstad-Balas, M., & Klette, K. (2021). Function and use of literary texts in Nordic schools. *L1-Educational Studies in Language and Literature*, 21(2), 1–22. <https://doi.org/10.17239/L1ESLL-2021.21.02.10>

Tengberg, M. (red.) (2022). *Undervisningskvalitet i svenska klassrum*. Studentlitteratur.

Blikstad-Balas, M., Klette, K., & Tengberg, M. (2021). *Ways of analyzing teaching quality: Potentials and pitfalls*. Universitetsforlaget.

Blikstad-Balas, M., Tengberg, M., & Klette, K. (2021). Why – and how – should we measure instructional quality? I M. Blikstad-Balas, K. Klette och M. Tengberg (red.) *Ways of analyzing teaching quality: Potentials and pitfalls*. (ss. 9–20). Universitetsforlaget.

Tengberg, M. & Wejrums, M. (2021). Observation och återkoppling med fokus på utvecklad undervisning: Professionsutveckling med hjälp av PLATO. *Acta Didactica Norden*, 15(1), 1–22. <http://dx.doi.org/10.5617/adno.7985>

Tengberg, M. (2019) Textanvändning och texttolkning i svenskundervisningen på högstadiet. *Nordic Journal of Literacy Research* 5(1), 18–37. doi: <https://doi.org/10.23865/njlr.v5.1488>

Gabrielsen, I. L., Blikstad-Balas, M. & Tengberg, M. (2019). The role of literature in the classroom: How and for what purposes do teachers in lower secondary school use literary texts?. *L1-Educational Studies in Language and Literature*, 19, 1–31. <https://doi.org/10.17239/L1ESLL-2019.19.01.13>

Tengberg, M., Roe, A. & Skar, G. B. (2018). Interrater reliability of constructed response items in standardized tests of reading. *Nordic Studies in Education*, 38(2), 118–137. [doi:10.18.261/issn.1891-5949-2018-02-03](https://doi.org/10.18.261/issn.1891-5949-2018-02-03)

Klette, K., Sahlström, F., Blikstad-Balas, M., Luoto, J., Tanner, M., Tengberg, M., Roe, A & Slotte, A. (2018). Justice through participation: Student engagement in Nordic classrooms. *Education Inquiry*, 9(1), 57–77. <https://doi.org/10.1080/20004508.2018.1428036>

Presentationer (urval)

van Bommel, J., Nilsberth, M., Nissen, A., Tengberg, M., & Walkert, M. (2022). What to do or what to learn – on communicating learning goals. Presenterat vid *Twelfth Congress of the European Society for Research in Mathematics Education (CERME12)*, feb 2022, Bozen-Bolzano, Italien.

Nissen, A. (2022). Literary discussions in Danish, Norwegian, and Swedish lower secondary classrooms classrooms. Presenterat vid *QUINT-konferensen 2022, 7–10 jun, Hveragerdi, Island*.

Roe, A., Tengberg, M., Gísladóttir, B., & Christensen, A. S. (2022). Student perceptions as an indicator of teaching quality: A report from Nordic lower secondary language arts classrooms. Del av symposium av K. Klette Research on teaching quality with different conceptual approaches and instruments: Taking a Nordic perspective. Presenterat vid *AERA 2022, 21–26 apr, San Diego, USA*.

Tengberg, M., & Skar, G. B. (2022). Undervisningens betydelse för elevers läsförmåga. Presenterat vid *Skriv! Les! 2022, 10–11 maj, Trondheim, Norge*.

Nissen, A. (2021). Methodological challenges when investigating Nordic literature instruction: Lessons learned from comparative cross-country studies. Del av symposium av K. Klette, A. Qvortrup, & M. White Methodological challenges in conducting comparative research on teaching quality. Presenterat vid *NERA 2021, 3–5 nov, Odense, Danmark*.

Tengberg, M., & Skar, G. B. (2021). The validity of observational measures: Promises and pitfalls of using standardized protocols to analyze teaching quality. Presenterat vid *NOFA 8, 18–20 maj, Bergen, Norge*. (online)

Nilsberth, M. (2021). Att skapa en kollektiv lärandeberättelse. Topikalisering av kunskap och lärande som undervisningsresurs i svenskämnet. Presenterat på *NNMF 8, 25 nov, Uppsala*.

Tengberg, M., Nilsberth, M., van Bommel, J., & Walkert, M. (2019). Standardization in fluid contexts: Methodological constraints in large-scale video studies of teaching quality. Presenterat vid *QUINT-konferensen 2019, 18–20 jun, Oslo, Norge*.

Blikstad-Balas, M., Tengberg, M., Roe, A., Magnusson, C. G., & Gabrielsen, I. L. (2019). Hvordan arbeider lærerne i norsk og svensk med tekstforståelse og teksttolking? En komparativ studie av morsmålsundervisningen i Norge, Sverige og Finland. Symposium vid *Skriv! Les!, 7–9 maj, Stavanger, Norge*.

Christensen T. S., Christensen A. S., Mikander, P. H., Kristiansson, M., & Walkert, M. (2019). Quality indicators for social science teaching in Nordic classrooms. Symposium vid *NOFA 7, 13–15 maj, Stockholm*.

Tengberg, M. (2018). Undervisningskvalitet i svenskämnet. Resultat från en storskalig observationsstudie. Presenterat vid *SMDI 13, 22–23 nov, Linköping*.

KomLoss – Kommunikationsstödd läs- och skrivundervisning med digitala appar i särskolan

Gunilla Thunberg Göteborgs universitet, (projektledare)

Mikael Heimann, Linköpings universitet

KomLoss fokuserar på läsinlärning för elever i särskolan som är i behov av alternativ och kompletterande kommunikation (AKK), som bilder, tecken eller talhjälpmedel. 137 elever i åldrarna 7–21 år och deras lärare deltog i en gruppstudie som varade 12 veckor och där olika undervisningsmetoder i två olika digitala appar jämfördes.

Det framkom att grundläggande läsfärdigheter utvecklades i alla grupper men mest i den grupp som fick en kombination av ljud- och förståelsebaserad undervisning med tillgång till båda apparna.

Studiens resultat är viktiga då det råder stor brist på kunskap inom området.

Bakgrund

Att ha en välfungerande kommunikationsförmåga och att vara läskunnig är grundläggande för delaktighet i det vi kallar informations- och kommunikationssamhället. Det innebär en stor utmaning för personer med intellektuell funktionsnedsättning med omfattande kommunikationssvårigheter att lära sig läsa (Beukelman & Light, 2020). Trots det har läsundervisning inte prioriterats för dessa elever.

Enligt en undersökning gjord av Reichenberg och Löfgren (2013) saknar många grundsärskolor lärare med lämplig utbildning inom området. Vid en kvalitetsgranskning av Skolinspektionen 2010 uttrycktes oro för att undervisningen var allt för inriktad på omsorg, att den språkliga lärmiljön begränsades och att eleverna inte utmanades i sin kunskapsutveckling.

Generellt gäller att barn med försenad läsutveckling har problem med en eller båda av de två huvudkomponenter som är grunden för vår läsförmåga: avkodning och förståelse (t ex Aaron, 1997). Förenklat uttryckt kan man säga att läsning utgör produkten av ordavkodning och förståelse vilket kan sammanfattas i en formel utvecklad av Hoover och Gough (1990): L (läsning) = O (ordavkodning) x F (förståelse). Ordavkodning är en s k bottom-up färdighet som i hög grad beror på fonologisk medvetenhet (Wagner & Torgesen, 1987). Förståelse, den andra delen av ekvationen, är en s k top-down färdighet som involverar högre kognitiva processer som bygger på såväl erfarenhet som snabb åtkomst till generaliserad kunskap (Rönnerberg et al., 2013).

I en omfattande amerikansk översikt framkom att bara ett fåtal av studierna hade fokus på fonologisk medvetenhet eller ljudning trots att det rekommenderas i aktuell läsforskning (Browder et al, 2006). De studier som har inkluderat både ljudbaserad träning och förståelseaspekten visar att en kombinationsträning kan vara en framkomlig väg till läsning (se framför allt Browder et al., 2008, 2009, 2012; Gustafson et al., 2007).

Anekdotiska data beskriver dessutom att förbättrad fonologisk medvetenhet och läsförmåga ibland leder till förbättrat tal hos målgruppen. Det har dock inte kunnat bekräftats i de tämligen få forskningsstudier som genomförts.

Datorer, i synnerhet multimedieprogram, betraktades tidigt som viktiga stöd för barn med inlärningssvårigheter (e.g. Nelson et al. 1997; Thunberg, 2011). Revolutionen inom mobil teknologi har medfört att digitala media och AKK-redskap blivit mer tillgängliga för fler barn och familjer. Denna multimodala miljö kan vara extra viktig för barn med omfattande inlärningssvårigheter (Nelson et al., 2001; Thunberg, 2011, 2013). Emellertid finns begränsat med forskning när det gäller digitalt stöd i läsundervisning för målgruppen.

Syfte och frågeställningar

I det pågående KomLoss-projektet är syftet att studera utfallet av läsintervention när eleverna och deras lärare får tillgång till anpassade digitala appar och olika undervisningsstrategier: ljud- respektive förståelsebaserad undervisning.

Det övergripande målet är att öka möjligheterna för elever med kognitiv funktionsnedsättning, som delvis eller helt behöver AKK, att lära sig läsa. Samt att öka den forskningsbaserade kunskapen om dessa barn och ungdomar.

KomLoss bygger på resultaten från tidigare studier (främst Browder et al., 2012 och tidigare egen forskning inom området Nelson et al, 1997; Fälth et al., 2011, 2013; Holmer et al., 2017). Projektet undersöker hur de olika undervisningsstrategierna fungerar tillsammans eller var för sig när särskilt anpassade digitala media används.

Vidare undersöks relationen mellan läsinlärning och talproduktion i förhållande till olika typer av läsundervisning.

I ett delprojekt uppmärksammas lärarnas tilltro till sin förmåga (self efficacy, Bandura, 1997) att undervisa elever med IF i läsning.

Metod

Sammanlagt 137 elever i särskolan och deras lärare har deltagit i studien. Samtliga elever bedömdes av sina lärare att vara i behov av AKK.

Två digitala appar för läsinlärning, Accessible Literacy Learning (ALL) och Animega-interaktiv språklek (Animega-is) användes. ALL fokuserar på ljudbaserad läsundervisning. Animega-is på förståelsebaserad läsundervisning.

Lärarna fick också tillgång till samtalskarta och bildschema att använda i appundervisningen.

Eleverna delades in i fyra grupper:

- Vanlig undervisning
- ALL
- Animega-is
- Kombination av ALL och Animega-is

Tester som AKK-anpassades fokuserade på kognition, fonologisk medvetenhet, talproduktion och läsförmåga. De användes vid fyra tillfällen i anslutning till undervisningsperioden.

Proceduren kring testförfarandet AKK-anpassades också. Det var betydelsefullt då projektet genomfördes under pandemin. Det medförde förändringar och anpassningar som behövde kommuniceras till eleverna.

Lärarnas och elevernas uppfattning om insatserna i KomLoss inhämtades via enkäter och intervjuer. Lärarna fyllde även i en loggbok varje vecka med frågor om undervisningen. De besvarade också frågor om elevernas kommunikation och AKK-användning samt om sin tilltro till förmågan att undervisa den här elevgruppen i läsning. Formuläret fylldes i vid starten av KomLoss och när undervisningsperioden avslutats.

För att möjliggöra intervjuer med eleverna användes bildstöd med metoden Talking Mats (www.talkingmats.com, Buchholz et al., 2018). Eleverna intervjuades om läsning och kommunikation.

En förälder till varje elev intervjuades via telefon.

Analysarbete och resultatsammanställning pågår fortfarande och beräknas att slutföras under 2023.

Testning och enkätresultat bearbetas med deskriptiv och jämförande statistik medan intervjudata har analyserats tematiskt enligt Braun och Clarke (2006).

Resultat

Preliminära resultat visar en signifikant positiv förändring vad gäller fonologisk medvetenhet för gruppen som fick den kombinerade undervisningen.

Resultaten är i linje med motsvarande studier av andra grupper, till exempel elever med hörselnedsättning eller dyslexi (Fälth et al., 2011, 2013; Holmer et al., 2017).

Det var också spännande att notera att alla fyra grupperna utvecklades vad gäller läsförmåga över tid och att elever med högre resultat på fonologisk medvetenhet vid starten utvecklades mer. I intervjuerna framkom att både eleverna och lärarna var positiva till undervisningen med appar.

Lärarna uppgav att flera elever blev mer engagerade och gjorde oväntade framsteg och att det gav mycket att jobba mer fokuserat och intensivt med läsning än de annars gjorde.

Det gick att se en svag ökning avseende lärarnas egenrapporterade tilltro till sin egen förmåga men ökningen var inte signifikant. När det gäller tal visar resultaten så långt att det finns en stark koppling mellan fonologisk medvetenhet och tal.

Vetenskapligt bidrag och samhällsrelevans

Studien, som kommer att bli en av de största publicerade i sitt slag, visar preliminärt att elever som att elever med intellektuell funktionsnedsättning som har behov av AKK kan utveckla grundläggande läsfärdigheter. Utvecklingen tycks stödjas av en kombination av ljudbaserad och förståelsebaserad metod och tillgång till anpassat digitalt stöd.

Studien ger således stöd för att läsundervisningen för elevgruppen bör stärkas genom att använda nytt anpassat digitalt stöd.

I framtida studier är det önskvärt att fördjupa förståelsen för olika grupper inom särskolan och att studera utveckling på längre sikt. I synnerhet kopplingen mellan tidiga läsförmågor och läsutveckling.

Referenser

- Aaron, P. G. (1997). A component-based approach to the diagnosis and treatment of reading disabilities. In B. Ericson & J. Rönnberg (Eds.), *Reading disability and its treatment* (pp. 37–66). EMIR, Report No. 2, Norrköping: Eve Malmquist Institute for Reading, Linköping University.
- Bandura, A. (1997). *Self-efficacy: The Exercise of Control*. Basingstoke: W. H. Freeman, 1997. Print.
- Beukelman, David R., & Janice C. Light. *Augmentative & Alternative Communication: Supporting Children and Adults with Complex Communication Needs*. Fifth ed. 2020. Print.
- Browder, D.M., Wakeman, S.Y., Spooner, F., Ahlgrim-Delzell, L., & Algozzine, B. (2006). Research on reading instruction for individuals with significant cognitive disabilities. *Exceptional Children*, 72 (4), 392–408.
- Browder, D.M, Ahlgrim-Delzell, L., Flowers, C., & Baker, J. (2012). An evaluation of a multicomponent early literacy program for students with severe developmental disabilities. *Remedial and Special Education*, 33, 237–246.
- Browder, D.M, Ahlgrim-Delzell, L., Courtade, G., Gibbs, S.L., & Flowers, C. (2008). Evaluation of the effectiveness of an early literacy program for students

with significant developmental disabilities using group randomized trial research. *Exceptional Children*, 75, 33–52.

Browder, D.M, Ahlgrim-Dezell, L., Spooner, G., Minns, P.J., & Baker, J.N. (2009). Using time delay to teach literacy to students with severe developmental disabilities. *Journal of Special Education*, 75, 343–364.

Braun, Virginia, and Victoria Clarke. "Using Thematic Analysis in Psychology." *Qualitative Research in Psychology* 3.2 (2006): 77–101. Web.

Buchholz, M., Ferm. U., & Holmgren, K. (2018). "That Is How I Speak Nowadays" – Experiences of Remote Communication among Persons with Communicative and Cognitive Disabilities." *Disability and Rehabilitation* 40.12: 1468–479. Web.

Fälth, L., Gustafson, S., Tjus, T., Heimann, M., & Svensson, I. (2013). Computer-Assisted Interventions Targeting Reading Skills of Children with Reading Disabilities – A longitudinal study. *Dyslexia*, 19, 37–53.

Fälth, L., Svensson, I., & Tjus, T. (2011). The effects of two training programs regarding reading development among children with reading disabilities. *Psychology*, 2, 173–180.

Gustafson, S., Ferreira, J., & Rönnerberg, J. (2007). Phonological or orthographic training for children with phonological or orthographic decoding deficits. *Dyslexia*, 13, 211–229.

Holmer, E., Heimann, M., & Rudner, M. (2017). Computerized sign language based literacy training for deaf and hard-of-hearing children. *Journal of Deaf Studies and Deaf Education*. 22 (4), 404–421.

Hoover, W., & Gough, P. (1990). The simple view of reading. *Reading and Writing: An Interdisciplinary Journal*, 2, 127–160. Wagner & Torgesen, 1987

Nelson, K.E., Heimann, M., & Tjus, T. (1997). Theoretical and applied insights from multimedia facilitation of communication skills in children with autism, deaf children, and children with other disabilities. In L.B. Adamson & M.A. Romski (Eds.), *Research on communication and language disorders: Contributions to theories of language development* (pp. 299–328). Paul Brookes Publishers

Reichenberg, M., & Löfgren, K. (2013), The Social Practice of Reading and Writing Instruction in Schools for Intellectually Disabled Pupils." *Journal of Special Education and Rehabilitation*, Vol. 14, Iss. 3–4, Pp. 43–60 14.3–4 (2013): 43–60. Print.

Rönnerberg, J., Lunner, T., Zekveld, A., Sörqvist, P., Danielsson, H., Lyxell, B., ... Rudner, M. (2013). The Ease of Language Understanding (ELU) model: Theoretical, empirical, and clinical advances. *Frontiers in Systems Neuroscience*, 7, 31.

Skolinspektionen (2010). *Undervisningen i svenska i grundskolan. Skolinspektionens rapport 2010:9* Diarienummer 40-2009:1775, Stockholm.

Thunberg, G. (2011). *Augmentative and Alternative Communication Intervention for Children with Autism Spectrum Disorders, Autism Spectrum Disorders – From Genes to Environment*, Tim Williams (Ed.), ISBN: 978-953-307-558-7, InTech.

Thunberg, G. (2013). Early Communication Intervention for Children with Autism Spectrum Disorders, In M. Fitzgerald (ed.), *Recent Advances in Autism Spectrum Disorders – Volume I*, InTech. <http://dx.doi.org/10.5772/54881>

Wagner, R. K., & Torgesen, J. K. (1987). The nature of phonological processing and its causal role in the acquisition of reading skills. *Psychological Bulletin*, 101(2), 192–212

Vilken roll spelade politiska beslut? En internationellt jämförande analys av skolväsendens expansion, 1840–1940

*Johannes Westberg, Rijksuniversiteit Groningen (projektledare)
Gabriele Cappelli, Università di Siena*

Inte minst under de senaste decennierna har internationella skillnader mellan skolväsenden och elevers resultat varit en omdebatterad fråga.

I detta projekt bygger vi vidare på den historiska och ekonomisk-historiska forskning som undersökt hur och varför sådana skillnader uppkom under 1800-talet och tidigt 1900-talet.

Bakgrund

Under 2000-talet har historisk och ekonomisk-historisk forskning gjort stora framsteg i studiet av de faktorer som påverkade massundervisningens framväxt under 1800-talet och början av 1900-talet. Sedan David Mitchs banbrytande kvantitativa analys av effekten av utbildningsreformer i det viktorska England, har ett växande forskningsfält ägnats åt att analysera de faktorer som format såväl nationella som regionala skillnader.

Läsvärda undersökningar har bland annat studerat regionala skillnader i skolväsendets expansion i 1800-talets Preussen, Österrike-Ungern, England och Wales, Italien och det förindustriella Spanien. En växande mängd litteratur har också ägnat sig åt de olika strukturer och processer som påverkat skolväsendets expansion på andra kontinenter. Till dessa hör studier av USA, Kina, Indien, Latinamerika, och Afrika (för en översikt över denna forskning, se Cappelli, Ridolfi et al., 2022).

Som ett resultat av dessa ansträngningar har vår kunskap om 1800-talets utbildningsrevolution vidgats. Trots detta, återstår dock mycket arbete att göra. Dels har forskningen haft nationella perspektiv, vilket inneburit att verkligt jämförande perspektiv saknats. Det har funnits ett stort behov av att inte bara studera enskilda länder utan att jämföra olika länders erfarenheter.

Dels har forskningen också ofta haft ett specifikt metodologiskt fokus. Antingen har forskare ägnat sig åt ekonometriska analyser eller av kvalitativa fallstudier. Trots att utbildningshistoria och ekonomisk historia har beskrivits som goda grannar av bland annat Michael Sanderson finns det därför fortfarande en slående brist av studier som kombinerar ekonometriska analyser med kvalitativa historiska undersökningar.

Dessutom är några viktiga frågor fortfarande till stor del eftersatta. Till exempel har jämförelsevis lite forskning handlat om lokal skoladministration ur ett internationellt perspektiv och effekterna av övergången till centralisering som kännetecknade de flesta länder i början av nittonhundratalet. Vår ambition har varit att fylla bland annat dessa luckor.

Syfte och frågeställningar

Med utgångspunkt från det forskningsfält som skisserats ovan, har detta projekt ägnats åt tre huvudsakliga frågekomplex:

- Vilka regionala mönster går att urskilja vid en analys av skolväsendenas utveckling 1840–1940?
- Vilken betydelse hade skolsystemens centralisering för skolväsendenas expansion under slutet av 1800-talet och början av 1900-talet?
- Vilka var de sociala, ekonomiska och kulturella faktorer som gav upphov till de korrelationer och orsakssamband som den internationella ekonometriska studien kan identifiera?

För att besvara dessa frågor har vi skapat ett stort dataset med kvantitativa data och kombinerat analyser av detta med lokala och regionala fallstudier. I fokus för dessa står kvantitativa data från Frankrike, Italien, Spanien och Sverige 1840–1940. För vissa år har också data samlats in från ett ytterligare antal länder för att ge en första inblick i ett större europeiskt sammanhang.

Resultat

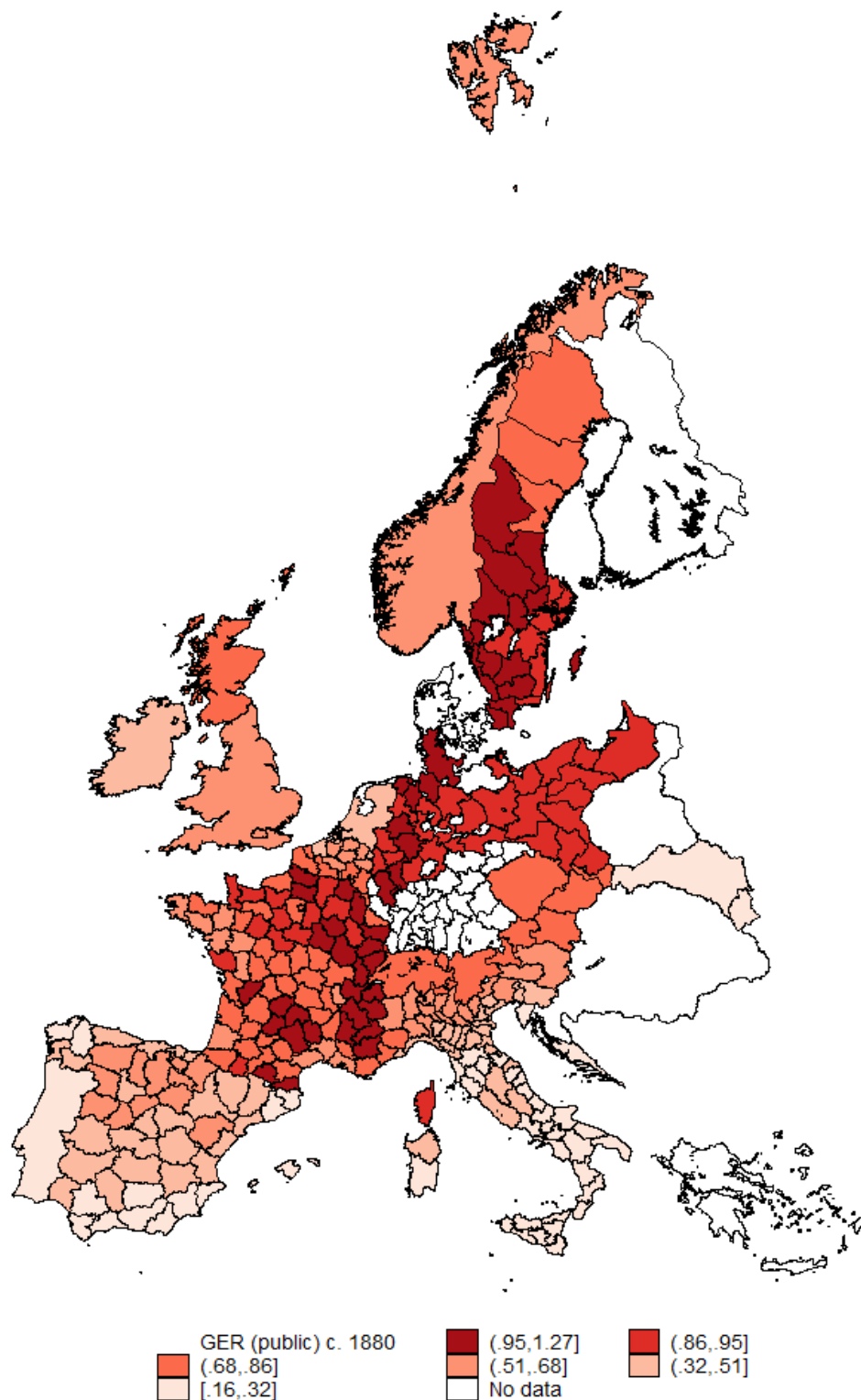
Våra svar på dessa frågor kan sammanfattas i tre punkter. För det första har nationella och regionala mönster i massundervisningens framväxt undersökts i en rad publikationer, inklusive jämförande analyser av Sverige och Italien (Westberg & Cappelli, 2019), Italien och Spanien (Cappelli & Quiroga Valle, 2021), Frankrike och Italien (Cappelli, 2020), och Finland och Turkiet (Westberg, İncirci et al., 2018).

De nationella mönstren har granskats ytterligare i en internationell antologi om nationella skolstadgor (Westberg, Boser et al., 2019), i publikationer om möjligheten att kombinera lokala och transnationella studier (Westberg, 2020a) och placeras i ett vidare globalt perspektiv i Mitch and Cappelli (2019).

Som ett resultat av dessa ansträngningar har vi konstruerat ett nytt dataset med harmoniserade data över skolväsendenas regionala utveckling i Frankrike, Italien, Spanien och Sverige och några utvalda andra länder. Intressant nog tyder dessa data på att skolgången innan mitten av 1800-talet var till stor del bestämda av regionala och lokala sociala, kulturella och ekonomiska faktorer. Det skapade kluster av jämförelsevis utvecklade skolväsenden i nordvästra Italien, nordöstra Frankrike, västra Preussen och södra Sverige (se Figur 1).

Under slutet av 1800-talet tycks dock introduktionen av nationella skolstadgor och åtföljande regleringar (normalplaner, statsbidrag, skolinspektörer etc.) ha påverkat de regionala skillnaderna. Vilket inneburit att nationsgränser i allt högre grad framstår som avgörande för dessa kluster (Cappelli et al., 2022).

Figur 1. Regionala variationer i barns skolgång (1880).

Anmärkning: Det mått för skolgång i skolor som motsvarade den svenska folkskolan i denna karta är Gross Enrolment Rate (GER). Det avser hur stor andel av alla barn i skolåldern som är inskrivna i skolan. Eftersom måttet även inkluderar barn som är äldre eller yngre än den officiella skolåldern, innebär det att GER kan vara över 100 procent. För närmare beskrivning av kartans källor se Cappelli et al. (2022).

Den andra punkten rör 1800-talets decentraliserade skolväsenden. I en studie av Sverige har vi visat att en ökad statlig styrning inte nödvändigtvis innebar en strävan efter ett allt mer enhetligt skolväsende: i stället var det en folkskola med många olika skolformer som möjliggjorde snarare än begränsade lokala variationer. Det har inneburit att vi väckt frågan om huruvida det faktiskt fanns nationella skolväsenden under 1800-talet (Westberg, 2022).

Med utgångspunkt från nationella skolstadgor har vi också visat att trots vissa gemensamma drag var 1800-talets skolväsenden decentraliserade på olika sätt. Bland slutsatserna från antologin om skolstadgor som utvecklas ytterligare i Westberg (2020b), ingår att dessa skolstadgor lagstadgade en skolgång som var begränsad och grundläggande, snarare än obligatorisk. Samt att de skapade grundvalen för skolväsenden som finansierades av en mängd av inkomstkällor. De var organiserade på huvudsakligen tre olika sätt med bas antingen i kyrkan, i sekulära kommuner eller genom en mängd olika organisationer.

Den tredje punkten gäller de sociala, ekonomiska, politiska och kulturella faktorer som påverkade skolväsendenas framväxt. Våra kvalitativa studier har här behandlat en rad olika faktorer som påverkat skolväsendets framväxt i Sverige (exempelvis Westberg, 2018; Larsson & Westberg, 2020). Dessa har bland annat pekat på den roll som konfirmationen, förändringar i användandet av tjänstefolk och lärarbrist spelade i det framväxande svenska skolväsendet. Några av de viktigaste resultaten därvidlag rör skolväsendenas centralisering.

Sammantaget antyder våra analyser att en ökande statlig finansiering och en därpå följande skolcentralisering kompenserade regional ojämlikhet och gjorde det möjligt för missgynnade regioner att komma ikapp mer skolmässigt avancerade områden. Våra studier har bland annat kunnat visa att Daneo-Credaro-reformen 1911 som centraliserade finansiering och förvaltning av den italienska folkskolan, främjade spridningen av läskunnighet (Cappelli & Vasta, 2020). I en jämförelse mellan Frankrike och Italien har vi även kunnat visa att ökade statsbidrag minskade regional ojämlikhet och att statsbidragsreformer i Sverige under 1800-talets andra hälft och 1900-talets första decennier också hade det syftet.

Vetenskapligt bidrag och samhällsrelevans

Vid sidan av de specifika bidrag som skisserats ovan har detta projekt lämnat mer generella bidrag till den utbildningsvetenskapliga forskningen. Det rör interdisciplinärt arbete: fortsatt samarbete med ekonomhistoriker har stor potential för att förstå och förklara vårt skolväsende. Detta rör också teoretiska perspektiv och ramverk.

Genom att uppmärksamma lokala och regionala variationer har projektet flyttat fokus från den nationella eller internationella nivån som ofta utgör utgångspunkten för utbildningshistorisk forskning. Projektet visar därmed på potentialen hos forskning som ägnar sig mindre åt skolväsendenas utveckling i Italien, Frankrike, Spanien eller Frankrike och mer om skolväsendets utveckling i italienska provinser som Belluno och Padua, franska département som Haute-Alpes och Gironde, spanska provinser som Girona och Huelva och svenska län som Uppsala och Västerbotten.

Inom ramen för det utbildningsvetenskapliga fältet betonar dessutom projektet vikten av längre tidsperspektiv. Som framgått av detta kapitel, har exempelvis de stora regionala skillnader som idag kan ses mellan olika italienska regioners PISA-resultat djupa rötter. De speglar de variationer i skolgång som man kan se redan på 1800-talet (Cappelli, 2019).

Projektet tillhör därmed de som uppmärksammar vikten av att studera den historiska process som lett fram till vår samtid för att vi ska kunna få en komplett förståelse för dagens skolväsende. Inget uppstår ur intet utan lokala och regionala variationer är som projektet visar, inte bara resultatet av samtida strukturer utan också av det förflutnas processer.

Referenser

Cappelli, G. (2019). A Struggling Nation Since Its Founding? Liberal Italy and the Cost of Neglecting Primary Education. In J. Westberg, L. Boser, & I. Brühwiler (Eds.), *School Acts and the Rise of Mass Schooling – Education Policy in the Long Nineteenth Century* (pp. 223–252). Cham: Palgrave Macmillan.

Cappelli, G. (2020). Quite a Visible Hand? State Funding and Primary Education in 19th-century France and Italy. *Revue d'économie politique*, 130(1), 77–105.

Cappelli, G., & Quiroga Valle, G. (2021). Female teachers and the rise of primary education in Italy and Spain, 1861–1921: evidence from a new dataset. *The Economic History Review*, 74(3), 754–783.

Cappelli, G., Ridolfi, L., et al. (2022). Human capital in Europe, 1830s – 1930s: towards a new spatial dataset. *Quaderni del dipartimento di economia politica e statistica n. 872* – marzo 2022.

Cappelli, G., & Vasta, M. (2020). Can school centralization foster human capital accumulation? A quasi-experiment from early twentieth-century Italy. *The Economic History Review*, 73(1), 159–184.

Larsson, G., & Westberg, J. (2020). Child Labour, Parental Neglect, School Boards, and Teacher Quality: School Inspector Reports on the Supply and Demand of Schooling in Mid-nineteenth-century Sweden. *Historical Studies in Education / Revue d'histoire de l'éducation*, 32(1), 69–88.

Mitch, D., & Cappelli, G. (Eds.). (2019). *Globalization and the Rise of Mass Education*. Cham: Springer International Publishing.

Westberg, J. (2018). A conflicted political will to levy local taxes: inequality and local school politics in Sweden, 1840–1900. *Nordic Journal of Studies in Educational Policy*, 4(1), 3–12.

Westberg, J. (2020a). Combining Global and Local Narratives: A New Social History of the Expansion of Mass Education? *European Education*, 52(3), 206–214.

Westberg, J. (2020b). What Were the Main Features of Nineteenth Century School Acts? Local School Organization, Basic Schooling, a Diversity of Revenues and the Institutional Framework of an Educational Revolution. *Rivista di storia economica*, XXXVI(2), 139–173.

Westberg, J. (2022). Were there National School Systems in the Nineteenth Century? The Construction of a Regionalised Primary School System in Sweden. *History of Education*, 51(2), 184–206.

Westberg, J., Boser, L., et al. (Eds.). (2019). *School Acts and the Rise of Mass Schooling: Education Policy in the Long Nineteenth Century*. Cham: Palgrave Macmillan.

Westberg, J., & Cappelli, G. (2019). Divergent paths to mass schooling at Europe's poles? Regional differences in Italy and Sweden, 1840–1900. *IJHE Bildungsgeschichte*, 9(1), 11–28.

Westberg, J., Incirci, A., et al. (2018). State formation and the rise of elementary education at the periphery of Europe: the cases of Finland and Turkey 1860–1930. *Journal of Educational Administration and History*, 50(3), 133–144.

Undervisning om global jämlikhet och rättvisa – ett kritiskt perspektiv

Johan Öhman, Örebro universitet (projektledare)

Louise Sund, Örebro universitet och Mälardalens universitet

Ásgeir Tryggvason, Örebro universitet

Karen Pashby, Manchester Metropolitan University

Vi har empiriskt undersökt de utmaningar och möjligheter som lärare står inför när de undervisar om globala jämlikhets- och rättvisefrågor.

Syftet har varit att utveckla en reflekterande och lyhörd pedagogik för att stödja eleverna i utvecklingen av ett etiskt förhållningssätt till globala frågor om rättvisa och jämlikhet.

Bakgrund

De samhällsutmaningar vi står inför idag har aldrig varit mer brådskande eller alarmerande. Migration, ojämlika maktförhållanden och växande skillnader mellan världens rikaste och fattigaste är frågor som handlar om global jämlikhet och rättvisa.

Alla människor har ett ansvar att ta itu med dessa frågor men ansvarsfördelningen och hur de ska lösas är inte given. Vi står alltså inför en rad etiska frågor kring hur vi ska hantera ett delat men inte lika stort ansvar för en global framtid. Här har skolan en viktig roll att utveckla elevernas känsla för samhörighet och vilja att ta ansvar för andra människor.

Trots en enighet kring vikten av att ta in det globala perspektivet i klassrummet finns det få studier som på djupet undersöker hur frågor som dessa hanteras praktiskt i undervisningen och hur de kan förstås teoretiskt. Att anlägga ett kritiskt perspektiv på utbildning som handlar om rättvisa, rättigheter och skyldigheter mellan människor är komplext, inte minst om man framhåller och inte undviker frågor om vem som definierar globala problem.

Postkoloniala tänkare har uppmärksammat att ”globala” problem som fattigdom och skogsskövling ofta uppfattas som något som händer ”där borta” i syd. Detta kan skapa ett ”vi” som studerar och löser problemen och ett ”dom” som orsaker problemen och behöver hjälp. Det finns därför ett stort behov av genomtänkta och konstruktiva rekommendationer för hur lärare kan stödja unga människors engagemang i globala frågor som rör ömsesidigt beroende och ojämlikheter och som kan underlätta utvecklingen av en etisk hållning i dessa frågor.

Syfte och frågeställningar

I detta projekt har vi empiriskt undersökt de utmaningar och möjligheter som lärare står inför när de undervisar om globala jämlikhets- och rättvisefrågor. Syftet har varit att utveckla en reflekterad och lyhörd pedagogik för att stödja eleverna i utvecklingen av ett etiskt förhållningssätt till globala frågor om rättvisa och jämlikhet.

Projektet har fokuserat följande forskningsfrågor:

- Hur agerar och förhåller sig lärare till globala jämlikhets- och rättvisefrågor i klassrumspraktiken?
- Hur reflekterar lärare över sin undervisning om globala jämlikhets- och rättvisefrågor?
- Vad är studenternas erfarenheter av den undervisningen?
- Med utgångspunkt i post/dekoloniala perspektiv vilka konkreta rekommendationer kan utvecklas i samråd med undervisande lärare för ett kritiskt pedagogiskt förhållningssätt till globala orättvisor?

Projektet har utgått från post/dekolonial teori i arbetet med att undersöka frågor om social rättvisa och människors utvecklingsmöjligheter på en strukturell och samhällelig nivå (Spivak, 1999; Mignolo, 2011). Detta har kombinerats med John Deweys pragmatism (se Garrison, Öhman & Östman, 2022), i synnerhet filosofins tillämpning inom miljö- och hållbarhetsutbildning (Van Poeck, Östman & Öhman, 2019) samt syn på etik som kontextuell, situerad och konsekvens-inriktad (Sund & Öhman, 2022).

På detta sätt har vi försökt fånga den komplexitet som det innebär att undervisa om globala frågor och den pedagogiska utmaning som lärare ställs inför när de ska hantera såväl sin egen förståelse av dessa frågor som en rad valmöjligheter i utbildningens praktik.

Resultat

Projektet har genomförts i tre steg:

Steg 1. Klassrumsprocesser

Videospelade observationer av lektioner (19 timmar) om globala frågor i samhällsvetenskapliga och naturvetenskapliga ämnen vid två gymnasieskolor med totalt fem lärare. I detta steg har en didaktisk ansats som fokuserar undervisningens vad- och hur-frågor använts.

Steg 2. Lärar- och elevreflektioner

Intervjuer med lärare och elever. I detta steg har en didaktisk ansats som fokuserar undervisningens varför-fråga använts. Intervjuerna har utgått från valda lektionssituationer, s.k. didaktiska händelser från det videoinspelade materialet. Totalt fyra lärare (10 timmar) och 15 elever (6 timmar) som varit involverade i de didaktiska händelserna intervjuas om sina erfarenheter av undervisningen. Analyserna har varit inriktade på att belysa de motiv, ställningstaganden och konflikter som framträder i undervisningens innehåll och genomförande.

Steg 3. Teoretisk syntes

Syftet med detta steg var att utveckla rekommendationer för ett pedagogiskt förhållningssätt som kännetecknas av ett reflekterat och lyhört engagemang för globala etiska frågor. Data som genererats i steg 1 och 2 har analyserats med utgångspunkt i didaktiska, post/dekoloniala och pragmatiska perspektiv.

Genom att på detta sätt kombinera empiriska studier av klassrumspraktik och teoretiska studier med utgångspunkt i didaktisk teori, pragmatism och post/dekoloniala teorier har forskningen genererat ett antal modeller, typologier och verktyg som kan användas i lärutbildning och för att fördjupa befintlig undervisningspraktik i skolan. Nedan följer en sammanfattning av några av dessa resultat.

Öhman och Sund (2021) har skapat en modell för att utveckla ett hållbart engagemang hos elever på högstadiet och gymnasiet. Modellen är baserad på didaktisk och pragmatisk teori och är underbyggd av flera empiriska studier av miljö- och hållbarhetsutbildning (ESE). Författarna menar att ett hållbart engagemang skapas i skärningspunkten mellan intellektuell kunskap om hållbarhetsproblemen, handlingar för att påverka och förändra och känslor som skapar vilja till förändring.

Sund och Pashby (2020) utgår från kritiska perspektiv på miljö- och hållbarhetsutbildning (ESE) och global medborgarskapsutbildning (GCE) och beskriver hur dekoloniala perspektiv kan stödja lärare att tydliggöra grundläggande orsaker till globala jämlikhets- och rättviseproblem.

De argumenterar för en dekolonial praxis som syftar till att överbrygga teori och praktik genom en cyklisk process där de utgår från teoretiska perspektiv, till en klassrumspraktik och samtal med lärare, och tillbaka till teori. De erbjuder fem riktlinjer som kan öppna upp för kritiskt reflekterande förhållningssätt i utbildning om global rättvisa och hållbar utveckling.

Tryggvason, Sund och Öhman (2022) har skapat en typologi över hur elever förhåller sig till och engagerar sig i globala frågor om jämlikhet och rättvisa i sin klassrumspraktik. Typologin belyser två inlärningsvanor (vanan att gå i skolan och vanan att undersöka) genom vilka elever på olika sätt närmar sig frågor om jämlikhet och rättvisa.

Pashby et al. (2020) och Pashby och Costa (2021) har utvecklat en typologi för att kartlägga olika sätt som forskare identifierar olika tillvägagångssätt för utbildning i globalt medborgarskap. Typologin hjälper lärare att utveckla tillvägagångssätt som griper an rötterna till de globala problemen.

Tryggvason och Mårdh (2019) har utvecklat ett didaktiskt verktyg för att konstruktivt hantera politiska känslor i hållbarhetsundervisningen. Verket ger vägledning till lärare både i situationer då elever verkar oengagerade och likgiltiga och i situationer då elever redan är känslomässigt engagerade.

Sund och Pashby (2019) och Pashby och Sund (2019, 2020) har utvecklat ett kritiskt didaktiskt verktyg grundat i en komplex förståelse av globala frågor om jämlikhet och rättvisa som stödjer lärare i val kring innehåll och metoder. Verket hjälper lärare att i sin undervisning undvika hegemoni, etnocentrism, ahistoricism, avpolitisering, salvationism, förenklade lösningar och paternalism.

Vetenskapligt bidrag och samhällsrelevans

Även om forskning om miljö- och hållbarhetsutbildning och globalt medborgarskap har vuxit avsevärt de senaste åren har mycket liten vikt lagts vid lärarnas arbete med globala frågor om jämlikhet och rättvisa i klassrummet.

Projektet har bidragit med värdefull empirisk kunskap om de utmaningar som lärare möter i sin strävan efter att implementera globala frågor i sin ämnesundervisning.

Genom att relatera post/dekolonial teori till detta forskningsfält har projektet bidragit teoretiskt genom att visa att utbildning inte bara kan uppfattas som överföring av en fördefinierad mängd kunskap utan att kunskapens historiska, sociala och politiska aspekter beaktas. Detta är särskilt viktigt med tanke på att tidigare forskning framhåller att globalt lärande förstärker, snarare än utmanar eller reviderar, koloniala maktförhållanden (Andreotti & Souza, 2012; Abdi, Shultz & Pillay, 2015).

Projektet har utmanat en global undervisning som präglas av ”salvationism”, där eleverna uppmanas att tro att vissa individer kan och ska ”hjälpa resten av världen” och att andra inte är ”helt globala” (Spivak & Sharpe, 2002, s. 622).

Det har också gett ett metodologiskt bidrag genom att utveckla och tillämpa ett holistiskt didaktiskt synsätt involverar observation-intervju-reflektion-teoretisk syn och feedback från forskare och utövare.

Sammantaget har forskningsprojektet bidragit med modeller och rekommendationer som vi hoppas kan vägleda lärare i deras didaktiska arbete med att stödja unga människor i deras utveckling av ett kritiskt och etiskt förhållningssätt i frågor som rör global jämlikhet och rättvisa.

Referenser

Abdi, A. A., Shultz, L., & Pillay, T. (2015). Decolonizing global citizenship. In *Decolonizing Global Citizenship Education* (s. 1–9). SensePublishers.

Andreotti, V., & Souza, L. M. T.M. (red) (2012). *Postcolonial perspectives on Global Citizenship Education*. Routledge.

Garrison J., Öhman J., & Östman L. (red) (2022). *Deweyan transactionalism in education – Beyond self-action and inter-action*. Bloomsbury Academic.

Mignolo, W. (2011). The Global South and world dis/order. *Journal of Anthropological Research*, 67(2), 165–188.

Pashby, K., & da Costa, M. (2021). Interfaces of critical global citizenship education in research about secondary schools in ‘global North’ contexts, *Globalisation, Societies and Education*, 4(1). <http://doi.org/10.7577/njcie.3554>

Pashby, K., da Costa, M., & Sund, L. (2020). Pluriversal possibilities for critical global citizenship education in northern Europe. *Journal of Social Science Education*, 19(4), 45–62.
<https://www.jsse.org/index.php/jsse/article/view/3463/3996>

Pashby, K., & Sund, L. (2020). Decolonial options and challenges for ethical global issues pedagogy in northern Europe secondary classrooms. *Nordic Journal of Comparative and International Education*, 4(1), 66-83.
<https://journals.oslomet.no/index.php/nordiccie/article/view/3554/3522>

Pashby, K., & Sund, L. (2020). Critical GCE in the era of SDG 4.7: Discussing HEADSUP with secondary teachers in England, Finland, and Sweden. I D. Bourn (red) *Bloomsbury Handbook for Global Education and Learning* (s. 314–326). Bloomsbury.

Van Poeck, K., Östman L., & Öhman, J. (red.) (2019). *Sustainable Development Teaching: Ethical and Political Challenges*. Routledge.

Spivak, G. (1999). *A critique of postcolonial reason: Toward a critique of the vanishing present*. Harvard University Press.

Spivak, G., & Sharpe, J. (2002). A conversation with Gayatri Spivak: Politics and the imagination. *Signs: Journal of Women in Culture and Society*, 28(2), 609–624.

Sund, L. & Pashby, K. (2020). Delinking global issues in northern Europe classrooms. *Journal of Environmental Education*, 51(02), 156–170.
<https://doi.org/10.1080/00958964.2020.1726264>

Sund, L. & Öhman, J. (2022). A transactional perspective on ethics and morals. I J. Garrison, J. Öhman & L. Östman (red), *Deweyan transactionalism in education – Beyond self-action and inter-action*, s. 193–206. Bloomsbury Academic.

Tryggvason, Á., & Mårdh, A. (2019). Political emotions in environmental and sustainability education. I K. Van Poeck, L. Östman & J. Öhman (red.) *Sustainable Development Teaching: Ethical and Political Challenges* (s. 234–242). Routledge.

Tryggvason, Á., Sund, L., & Öhman, J. (2022). Schooling and ESE: revisiting Stevenson's gap from a pragmatist perspective. *Environmental Education Research*, 28(8). <https://doi.org/10.1080/13504622.2022.2075326>

Öhman, J., & Sund, L. (2021). A didactic model of sustainability commitment. *Sustainability*, 13, 3083. <https://doi.org/10.3390/su13063083>

Vetenskapsrådet
Hantverkargatan 11B
Box 1035, 101 38 Stockholm
Tel: 08-546 44 000
E-post: vetenskapsradet@vr.se
www.vetenskapsradet.se